

No 14 (14) (2017)

P.2

The scientific heritage

(Budapest, Hungary)

The journal is registered and published in Hungary.

The journal publishes scientific studies, reports and reports about achievements in different scientific fields. Journal is published in English, Hungarian, Polish, Russian, Ukrainian, German and French.

Articles are accepted each month. Frequency: 12 issues per year.

Format - A4

ISSN 9215 — 0365

All articles are reviewed

Free access to the electronic version of journal

Edition of journal does not carry responsibility for the materials published in a journal. Sending the article to the editorial the author confirms it's uniqueness and takes full responsibility for possible consequences for breaking copyright laws

Chief editor: Biro Krisztian

Managing editor: Khavash Bernat

- Gridchina Olga - Ph.D., Head of the Department of Industrial Management and Logistics (Moscow, Russian Federation)
- Singula Aleksandra - Professor, Department of Organization and Management at the University of Zagreb (Zagreb, Croatia)
- Bogdanov Dmitrij - Ph.D., candidate of pedagogical sciences, managing the laboratory (Kiev, Ukraine)
- Chukurov Valeriy - Doctor of Biological Sciences, Head of the Department of Biochemistry of the Faculty of Physics, Mathematics and Natural Sciences (Minsk, Republic of Belarus)
- Torok Dezso - Doctor of Chemistry, professor, Head of the Department of Organic Chemistry (Budapest, Hungary)
- Filipiak Pawel - doctor of political sciences, pro-rector on a management by a property complex and to the public relations (Gdansk, Poland)
- Flater Karl - Doctor of legal sciences, managing the department of theory and history of the state and legal (Koln, Germany)
- Yakushev Vasilij - Candidate of engineering sciences, associate professor of department of higher mathematics (Moscow, Russian Federation)
- Bence Orban - Doctor of sociological sciences, professor of department of philosophy of religion and religious studies (Miskolc, Hungary)
- Feld Ella - Doctor of historical sciences, managing the department of historical informatics, scientific leader of Center of economic history historical faculty (Dresden, Germany)
- Owczarek Zbigniew - Doctor of philological sciences (Warsaw, Poland)
- Shashkov Oleg - Candidate of economic sciences, associate professor of department (St. Petersburg, Russian Federation)

«The scientific heritage»

Editorial board address: Budapest, Kossuth Lajos utca 84,1204

E-mail: public@tsh-journal.com

Web: www.tsh-journal.com

CONTENT

JURIDICAL SCIENCES

<i>Akhtyrskaya N.</i> QUESTION OF DETERMINATION OF THE CENTRAL BODY OF INTERNATIONAL COOPERATION AT CRIMINAL PROCEEDINGS	3	<i>Koroleva S.V., Koryachentsova S.I.</i> THE FEATURES OF THE ATTORNEY VERIFICATION MEASURES TO IDENTIFY THE "GRAY" WAGES.....	14
<i>Tomas J.</i> TACTICS OF DOCTORS AT INVESTIGATION OF CULTURAL VALUES	8	<i>Maksimentseva N.</i> CERTAIN ASPECTS OF FUNCTIONAL AND LEGAL PROVISION FOR PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF SUBSOIL USE, RENEWAL AND PROTECTION	20
<i>Knysch V.V.</i> THEORETICAL AND LEGAL STUDY OF PECULIARITIES LEGAL CONSOLIDATION OF POSITIVE AND NEGATIVE CONSTITUTIONAL AND LEGAL RESPONSIBILITY	11	<i>Rubtsov M.V.</i> PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF STATE SERVICES AND STATE FUNCTIONS IN THE ORGANIZATION OF PROVIDING STATE AND MUNICIPAL SERVICES IN RUSSIA	25

PEDAGOGICAL SCIENCES

<i>Broslavskaya G.M.</i> ESSENCE AND STRUCTURE OF FUTURE MATHEMATICS AND PHYSICS TEACHERS' INSTRUMENTAL COMPETENCES	29	<i>Voytovych O.P.</i> MEANS OF FORMING TECHNOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE ENVIRONMENTALISTS IN THE STUDY OF THE BASES OF PRODUCTION TECHNOLOGIES	38
<i>Vasanenko N.A.</i> PRACTICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF BASIC COMPETENCIES OF ACCOUNTANTS WITH ACCOUNTING AND ADMINISTRATION IN HIGHER EDUCATIONAL STAFF	32	<i>Grytsuk M., Chornenka Z., Biduchak A.</i> LECTURE AS THE BASIS OF TEACHING IN HIGH SCHOOL	43
		<i>Dudka I.V., Dudka T.V.</i> FORMATION OF CLINICAL THINKING AS ONE OF THE BASIS FOR THE FORMATION OF FUTURE DOCTORS	47

PHILOLOGICAL SCIENCES

<i>Naumenko L.P.</i> MODELLING OF MENTAL STRUCTURE OF THE CONCEPT "COMPETITION" (ON THE MATERIAL OF ENGLISH INTERNET SITES).....	50	<i>Yahyaeva Z.I.</i> THE DIALECTIC OF CHILDHOOD AND BEGINNING TO GAIN A REALISTIC AUTOBIOGRAPHICAL PROSE S.SCHIPACHEVA	60
<i>Nykyforuk T.</i> ABOUT THE FORM OF S. VOROBKEVYCH'S POETRY IN THE SECOND PERIOD OF HIS CREATIVITY (1867-1875).....	55		

POLITICAL SCIENCES

<i>Medovkina L.Y.</i> INFORMATIVE POLICY OF THE UNITED STATES UNDER B. CLINTON	63
--	----

JURIDICAL SCIENCES

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО ОРГАНУ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ахтирська Н.М.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

QUESTION OF DETERMINATION OF THE CENTRAL BODY OF INTERNATIONAL COOPERATION AT CRIMINAL PROCEEDINGS

Akhtyrska N.

*Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Justice,
Faculty of Law Kyiv National Taras Shevchenko University*

Анотація

В статті розглядаються питання процесуального визначення центрального (уповноваженого) органу, який має право здійснювати міжнародне співробітництво під час кримінального провадження. Аналізуються сучасні тенденції до розширення суб'єктного складу міжнародного співробітництва, пропонуються шляхи вирішення проблем та мінімізації ризиків під час оцінки доказів, одержаних в умовах колізійності норм

Abstract

The article deals with issues of procedural determination of the central (authorized) body, which has the right to carry out international cooperation during the criminal proceedings. The current trends in the expansion of the subject structure of international cooperation are analyzed, ways of solving problems and minimizing risks are offered in the course of evaluation of evidence obtained in conditions of conflict of laws

Ключові слова: міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, компетентні органи, центральні органи, запит про надання правової допомоги

Keywords: International cooperation during criminal proceedings, competent authorities, central authorities, request for legal assistance.

Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження здійснюється уповноваженими на те органами на підставі запитів. Статистичні дані свідчать про дієвість міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Щороку Україна задовольняє декілька сотень запитів іноземних держав на видачу правопорушників та до тисячі запитів про допомогу в кримінальних провадженнях. За даними Державної судової адміністрації України, лише судами було розглянуто запитів (клопотань, скарг) у порядку надання міжнародної правової допомоги у 2012 році - 42; у 2013 році - 620; у 2014 році - 478; у 2015 році - 519; у 2016р. - 999.

Одним з актуальних питань є визначення суб'єктного складу відносин під час міжнародного співробітництва, та узгодженість національних процесуальних дефініцій з міжнародними зобов'язаннями.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської конвенції про правову допомогу у кримінальних справах» (1959 року) та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції» органами, на які покладаються повноваження згідно з пунктом 1 статті 15 Конвенції, є Міністерство юстиції України (на стадії судового слідства) і Генеральна прокуратура України (на стадії досудового слідства) [1].

Згідно з Законом України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах» від 1 червня 2011р. [2], органами, на які покладаються повноваження згідно з пунктом 2 статті 11 Конвенції у редакції статті 3 Другого додаткового протоколу, є Міністерство юстиції України (у справах на стадії судового слідства) і Генеральна прокуратура України (у справах на стадії досудового слідства); у випадках, визначених пунктами 1, 2 та 5 статті 15 Конвенції у редакції статті 4 Другого додаткового протоколу, якщо не використовуються безпосередні канали зв'язку, прохання у справах на стадії судового слідства надсилаються Міністерству юстиції України, а прохання на стадії досудового слідства - Генеральній прокуратурі України. Безпосереднє надіслання прохань про надання взаємної правової допомоги здійснюється через головні управління юстиції (у справах на стадії судового слідства) та через прокуратури обласного рівня (у справах на стадії досудового слідства).

Компетентними органами для безпосереднього отримання прохань на підставі пункту 6 статті 15 Конвенції у редакції статті 4 Другого додаткового протоколу в Україні є суди, які постановили вирок у конкретній справі. Відповідно до

підпункту "d" пункту 8 статті 15 Конвенції у редакції статті 4 Другого додаткового протоколу Україна залишає за собою право виконувати прохання адміністративних органів Сторін, згадані у пункті 3 статті 1 та пункті 3 статті 15 Конвенції у редакції цього Протоколу, коли вони направлені до Генеральної прокуратури України. Відповідно до пункту 9 статті 15 Конвенції у редакції статті 4 Другого додаткового протоколу Україна погоджується приймати та виконувати прохання, одержані за допомогою електронних або інших засобів зв'язку, за умови, що запитуюча Сторона гарантує невідкладне надання письмового оригіналу цього прохання. Матеріали, отримані внаслідок виконання такого прохання, надаватимуться запитуючій Стороні лише після надходження оригіналу прохання.

За законодавством України, *компетентний орган* – це орган, що здійснює кримінальне провадження, який звертається із запитом згідно з КПК України або який забезпечує виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги (п. 7.ч. 1 ст. 541 КПК). Відповідно до ч. 1 ст. 545 КПК (в редакції 2012р.), *центральними органами* визначалась Генеральна прокуратура України, яка звертається із запитом про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів. Згідно з ч. 2 ст. 545 КПК, Міністерство юстиції України звертається із запитом під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав. Якщо Кримінальним процесуальним кодексом або чинним міжнародним договором України передбачено інший порядок зносин, на визначений цими законодавчими актами орган поширюються повноваження, передбачені ч. 1 та ч. 2 ст. 545 (ч. 3 ст. 545 КПК).

Проте, подальші суттєві зміни в чинному законодавстві, формування спеціалізованих правоохоронних органів створили ситуацію неузгодженості повноважень, конкуренція норм ускладнила їх реалізацію, що виразилось в наступному.

До прийняття Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» функції такого органу на стадії досудового розслідування поклалися на Генеральну прокуратуру України та Міністерство юстиції України - під час судового провадження. Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. частину першу статті 545 КПК України було доповнено словами «крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке у таких випадках здійснює функції центрального органу України». Отже, повноваження Генеральної прокуратури України були обмежені щодо здійснення міжнародного співробітництва у даній категорії кримінальних проваджень. Відповідно до чинної редакції ч.1 статті 545 КПК України, Генеральна прокуратура України звертається із запитом про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити

іноземних компетентних органів, *крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України*, яке у таких випадках здійснює функції центрального органу України.

Отже, відбулося розширення суб'єктів, які визнаються центральними органами міжнародного співробітництва під час кримінального провадження на підставі підслідності корупційних кримінальних правопорушень. З огляду на це виникла низка практичних запитань: чи відповідає таке положення міжнародним стандартам співпраці; яким має бути механізм виконання угод, де уповноваженими є інші центральні органи; чи будуть визнаватися належними докази, одержані під час міжнародного співробітництва у спосіб, що суперечить чинному законодавству або укладеним міжнародним угодам про співробітництво? Чи не обмежує такий підхід повноваження прокуратури щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження?

Вирішення даного питання є важливим, оскільки збільшується кількість кримінальних проваджень, у яких здійснюється міжнародне співробітництво. Так, за даними Генеральної прокуратури України, станом на 31 грудня 2016р. було зупинено 521 кримінальне провадження за п.2 ст. 280 КПК України у зв'язку з невстановленням місцезнаходження підозрюваного та 360 кримінальних проваджень - за п. 3 ст. 280 КПК України - для виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва [4].

Вказані зміни внесли неузгодженість в діяльність Генеральної прокуратури України та НАБУ. За позицією Генеральної прокуратури України, зміни, які вносяться останнім часом до законодавства України, зокрема і діяльності правоохоронних органів, у переважній більшості випадків мають безсистемний характер, унаслідок чого зазвичай виникають ситуації із дублюванням повноважень різних органів або, навпаки, з їх відсутністю. Указану тенденцію ускладнює бажання окремих органів посилити свої позиції шляхом використання не вдало сформульованих положень законодавства для розширення сфери своєї діяльності.

Генеральну прокуратуру України статусом центрального органу з виконання міжнародних договорів з питань кримінального судочинства визначає не лише КПК України, а 30 двосторонніх міжнародних договорів України та 1 багатосторонній договір, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; 10 законів про ратифікацію (приєднання) до багатосторонніх договорів України. Такий підхід до визначення центрального органу з виконання міжнародних договорів з питань кримінального судочинства є усталеним (існує понад 20 років). При цьому і в договорах, і в законах про ратифікацію обумовлюється, що саме Генеральна прокуратура України є центральним органом на стадії досудового розслідування, а Міністерство юстиції України відповідно - на стадії судового провадження. КПК України лише регламентує повноваження вже визначеного центрального органу.

Частиною 4 ст. 9 КПК України передбачено, що «у разі якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого з надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України». Відсутність закріплених у міжнародних договорах України чи законах про ратифікацію положень про визнання Національного бюро центральним органом не дає жодних підстав вважати його таким лише у зв'язку із «невдалою» редакцією статті 545 КПК України. Звернення Національного бюро як центрального органу в порядку міжнародної допомоги до учасників міжнародних договорів може мати наслідком відмову іноземної держави у виконанні запиту як отриманого від неналежного суб'єкта. Крім того, існує ризик визнання судами відповідно до статті 553 КПК України недопустимими доказів, одержаних при виконанні запитів про міжнародну правову допомогу, що направлені з порушенням встановленого законодавством порядку зносин.

На думку окремих вчених та практиків, питання визнання Національного бюро центральним органом з виконання міжнародних договорів у сфері кримінального судочинства доцільно врегулювати шляхом надання МЗС України доручення щодо інформування в односторонньому порядку депозитаріїв цих договорів про доповнення переліку центральних органів України, уповноважених здійснювати міжнародне співробітництво, без внесення змін до тексту договорів, які закріплюють положення щодо центрального органу. Запропонований механізм узаконювання Національного бюро як центрального органу з виконання міжнародних договорів усупереч приписам Конституції України та чинного КПК України є неприйнятним. Ч. 2 ст. 19 Конституції України зобов'язує органи державної влади та їх посадових осіб діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

На переконання Генеральної прокуратури України, визначення Національного бюро центральним органом, можливе виключно за умови внесення змін до двосторонніх договорів та законів про ратифікацію багатосторонніх договорів, а також КПК України. Водночас визначення Національного бюро центральним органом за ознакою лише підслідності руйнуватиме існуюче наразі розмежування за стадіями кримінального провадження, що викликає серйозні сумніви з огляду на доцільність та виправданість такого кроку [5].

На нашу думку, Національне антикорупційне бюро України доцільно вважати компетентним органом, який здійснює розслідування корупційних кримінальних правопорушень, а центральним органом міжнародного співробітництва під час досудового розслідування варто визнати Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, що забезпечить реалізацію принципу незалежності від Генеральної прокуратури України.

В конвенційних нормах використовується поняття «спеціалізовані органи». Так, відповідно до Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу

з корупцією від 27.01.1999р. «Кожна Сторона вживатиме таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення спеціалізації персоналу та органів на боротьбі із корупцією. Для того, щоб вони могли здійснювати свої функції ефективно та без будь-якого невинного тиску, вони повинні мати необхідну самостійність відповідно до основоположних принципів правової системи Сторони. Сторони забезпечуватимуть персоналу таких органів підготовку та фінансові ресурси, достатні для виконання його завдань (ст. 20 «Спеціалізовані органи») [6].

Згідно з положеннями Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003р., «кожна Держава-учасниця забезпечує, відповідно до основоположних принципів своєї правової системи, наявність органу чи органів або осіб, які спеціалізуються на боротьбі з корупцією за допомогою правоохоронних заходів. Такому органу чи органам забезпечується необхідна самостійність, відповідно до основоположних принципів правової системи Держави-учасниці, щоб вони могли виконувати свої функції ефективно й без будь-якого неналежного впливу» (ст. 36 «Спеціалізовані органи») [7].

Застосовується в Угодах також термін «національні контактні пункти» (Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво) [8], в якому таким органом визначено Міністерством внутрішніх справ України).

В деяких нормативних актах не розмежовується поняття компетентного та центрального органу. Так, в Постанові Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 р. (в редакції від 13.06.2012р.), вказано, що «взаємодія правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав щодо вирішення питань боротьби із злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни, здійснюється лише через Національне центральне бюро Інтерполу; Міністерство внутрішніх справ виступає як Національне центральне бюро Інтерполу» [9]. Дане положення узгоджується з ч. 4 ст. 545 КПК України, у разі якщо норми КПК України суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України.

Законодавцем використовується й інша конструкція - «орган, на який покладається забезпечення міжнародного співробітництва». Так, в ч. 4 ст. 23 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014р. закріплено, що «забезпечення міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення покладається на: Міністерство юстиції України - щодо виконання судових рішень, які стосуються конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом; Генеральну прокуратуру України -

щодо вчинення процесуальних дій у межах кримінального провадження щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення; Службу безпеки України за участю Міністерства закордонних справ України - щодо подання пропозицій до комітетів Ради Безпеки ООН стосовно включення (виключення) фізичних або юридичних осіб до відповідних переліків; Міністерство закордонних справ України - щодо звернення до Комітету Ради Безпеки ООН стосовно отримання дозволу на доступ до активів, що пов'язані з фінансуванням тероризму та стосуються фінансових операцій, зупинених відповідно до рішення, прийнятого на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН, для покриття основних або надзвичайних витрат [10].

Розширення суб'єктного складу потребує також обов'язкового відображення в міжнародних договорах або законах про ратифікацію та чіткого розмежування повноважень, аби уникнути дублювання. В Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України» передбачено, що НАБУ має повноваження здійснювати правове співробітництво із компетентними органами іноземних держав, міжнародними організаціями з питань проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування на підставі законів та міжнародних договорів України (п.17 ч. 1 ст. 17); Національне бюро може від імені України надавати міжнародні доручення щодо проведення оперативно-розшукових та слідчих дій, укладати угоди про співробітництво з питань її повноважень з іноземними і міжнародними правоохоронними органами та організаціями, звертатися від імені України до іноземних державних органів в установленому законодавством України та відповідних держав порядку тощо (ч. 2 ст. 17) [11].

Водночас, Законом України «Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» встановлено, що «Центральними органами, на які покладаються повноваження згідно з пунктом 1 статті 29 Конвенції, є Міністерство юстиції України (щодо запитів судів) і Генеральна прокуратура України (щодо запитів органів досудового слідства)» [12]. Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської конвенції про правову допомогу у кримінальних справах, 1959, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції» органами, на які покладаються повноваження згідно з пунктом 1 статті 15 Конвенції, є Міністерство юстиції України (у справах на стадії судового слідства) і Генеральна прокуратура України (у справах на стадії досудового слідства) [13].

Очевидно, що звернення Національного бюро як центрального органу в порядку міжнародної допомоги до учасників міжнародних договорів може мати наслідком відмову іноземної держави у виконанні запиту як отриманого від неналежного суб'єкта, оскільки відповідно до ч. 1 статті 554 КПК України, отримавши запит про міжнародну правову допомогу від запитувачої сторони, уповноважений (центральний) орган України розглядає його на

предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів або міжнародних договорів України. Аналогічним є процедура перевірки належності суб'єкта й запитуваною стороною.

На Міністерство закордонних справ покладається лише обов'язок інформувати Генерального секретаря Ради Європи та ООН щодо санкцій, передбачених законодавством України, для цілей Конвенції, а також депозитаріїв, однак після внесення змін до відповідних законів про ратифікацію Конвенцій (Угод). Відповідно до Положення про Міністерство закордонних справ України, МЗС «здійснює обмін ратифікаційними грамотами і передачу грамот про ратифікацію міжнародних договорів України на зберігання депозитаріям» (п.п.27 п. 4) [14].

Прикладом такої усталеної процедури є наступне. Так, 7 жовтня 2014р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» [15], яким КПК України доповнювався Главою 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», водночас цим законом було виключено абзац п'ятий пункту «б» статті 1 Закону України «Про ратифікацію Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків» [16] (про невизнання вироків постановлених заочно).

Отже, зміни чинного законодавства мають корелювати з міжнародними договорами або законами про ратифікацію цих договорів з наступним повідомленням про це депозитарія.

Визначення законодавцем НАБУ центральним (уповноваженим) органом щодо міжнародного співробітництва певним чином не узгоджується з окремими положеннями КПК України. Зокрема, в статті 542 КПК України «Обсяг міжнародного співробітництва під час кримінального провадження» закріплено, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у житті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків.

Втім, ретельний аналіз норм КПК України свідчить про те, що дане положення суперечить іншим нормам, якими визначаються функції та повноваження Генеральної прокуратури України під час міжнародного співробітництва. Зокрема, статтею 574 КПК України вказано, що «Центральними органами України щодо видачі особи (екстрадиції), якщо інше не передбачено міжнародним договором України, є відповідно Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України (ч. 1). Генеральна прокуратура України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування, тобто незалежно

від виду кримінального правопорушення та органу, який здійснює досудове розслідування. А це в свою чергу свідчить про те, що правосуб'єктність Національного антикорупційного бюро під час міжнародного співробітництва є обмеженою.

На думку, професора Лорени Бахмайер, Мікаеля Лінгбо та Еріка Сванідзе, разом із суддями *прокурор* є ключовим гравцем в питаннях міжнародного судового співробітництва. У структурі прокуратури, вказували вчені, слід взяти до уваги спеціалізацію деяких прокурорів у міжнародному співробітництві у сфері кримінального судочинства. Повинна бути гарантована прозорість в процесі збору інформації і доказів в рамках міжнародного співробітництва [17]. Розробка нового законодавства має сприяти заохоченню безпосередніх контактів між прокурорами різних країн в рамках міжнародних угод. Рекомендація Ради Європи Rec (2000)19 детально визначає, як слід розширювати ці безпосередні контакти: поширювати документацію, складати списки адрес і контактів, встановлювати регулярні контакти тощо [18].

Отже, на нашу думку, Національне антикорупційне бюро України є компетентним органом, який здійснює міжнародне співробітництво під час кримінального провадження через центральний (уповноважений) орган, яким є Генеральна прокуратура України, або, може бути реалізований другий варіант, з урахуванням рекомендацій щодо спеціалізації та незалежності, - через Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру.

Список літератури

1. Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції від 16.01.1998р. // Голос України від 27.01.1998р.
2. Закон України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах» від 01.06.2011 р. // Голос України 2011, N116 від 30.06.2011.
3. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 № 1698-VII // Голос України від 25.10.2014, № 206.
4. Результати розгляду кримінальних правопорушень. Таблиця 2. // Звітність про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2016р. - Генеральна прокуратура України. - Київ, 2017.
5. Запит Генеральної прокуратури України про надання правового висновку щодо повноважень Національного антикорупційного бюро України (як центрального органу міжнародного співробітництва) від 18 січня 2017р.
6. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи від 27.01.1999 р. // Відомості Верховної Ради України від 30.11.2007 р., № 47, / 47-48 /, стор. 2028
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003р. // Відомості Верховної Ради України від 07.12.2007 р., № 49, стор. 2048
8. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 04.12.2009р. // Офіційний вісник України від 24.12.2010р., № 96,
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Національне центральне бюро Інтерполу» від 25.03.1993 № 220 (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 532 від 13.06.2012 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/220-93-%D0%BF/card2#Card>
10. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VI // Голос України від 08.11.2014р. № 216
11. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 № 1698-VII // Голос України від 25.10.2014р. № 206
12. Закон України «Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18.10.2006 № 252-V // Офіційний вісник України від 15.11.2006р., № 44, стор. 41, стаття 2939
13. Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції» від 16.01.1998 № 44/98-ВР // Відомості Верховної Ради України від 05.06.1998р., № 23, стаття 130
14. Положення про Міністерство закордонних справ України, затв. Указом Президента від 06.04.2011р. № 381/2011 // Офіційний вісник Президента України від 18.04.2011 р., № 9, стор. 3, стаття 534.
15. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 07.10.2014р. // Голос України від 30.10.2014р. № 209
16. Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків» від 26.09.2002 № 172-IV // Голос України від 05.11.2002р. № 204
17. Лорена Бахмайер, Мікаел Лінгбо, Ерік Сванідзе. Роль прокуратури у міжнародному співробітництві з питань кримінального правосуддя // Тематична директорія принципів до проекту закону про прокуратуру України Режим доступу Електронний ресурс - <http://www.coe.kiev.ua/projects/CJR%20Project/PPO%20principles%20Uk.pdf>
18. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 року, параграфи 38-39 та рекомендація Rec (2012)11, параграф 27. // <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/28>

ТАКТИКА ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОСЯГАНЬ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ

Томас Ж.*помічник депутата Європейського парламенту (м. Брюссель, Бельгія)*

TACTICS OF DOCTORS AT INVESTIGATION OF CULTURAL VALUES

Tomas J.*Assistant to the deputy of the European Parliament (Brussels, Belgium)***Анотація**

Автором розглядаються тактичні особливості допиту потерпілого, представників юридичної особи, яка зазнала зазіхань на належні їй культурні цінності, свідків, підозрюваних та обвинувачених.

Дослідником детально розкриваються фактори, які впливають на вибір тактичних прийомів допиту: зацікавленість в сприянні розслідуванню, зацікавленість в прихованні злочину, високий інтелектуальний рівень учасників кримінального провадження (мистецтвознавці, науковці, антиквари, колекціонери), службове становище, корупційна складова (у випадку легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом) тощо.

Abstract

The author examines the tactical features of interrogation of the victim, representatives of a legal entity that has been subjected to encroachments on its cultural values, witnesses, suspects and defendants.

The researcher explains in detail the factors that influence the choice of tactical interrogation techniques: interest in facilitating investigation, interest in concealing a crime, high intellectual level of participants in criminal proceedings (art historians, scholars, antiquaries, collectors), official position, corruption component (in the case of legalization of incomes, Obtained by criminal means), etc.

Ключові слова: допит, культурні цінності, ознаки предмету посягання, сприйняття, запам'ятовування, відтворення

Keywords: interrogation, cultural values, signs of an object of encroachment, perception, memorization, reproduction

Результативність допиту залежить від сприйняття, запам'ятовування та здатності відтворити побачене. Давньогрецькі мислителі описували процес сприйняття суто фізично. Так, Платон в своєму діалозі «Тимей» стверджував, що з очей людини щільним та рівним потоком тече шляхетний вогонь, який зігріває людське тіло. Між об'єктом та суб'єктом, що спостерігає, встановлюється місток, через який до очей, а через них в душу переміщуються світлові імпульси, які посиляє об'єкт. Т.С. Сліот це описав наступним чином: «Невидимий потік променів пронизав мої очі, оскільки троянди, які на мене дивились, мали власний погляд – погляд квітів»[1].

Сприйняття предметів людьми відрізняється від процесів, що відбуваються в фотоапараті. Людина для запам'ятовування активно досліджує об'єкт спостереження, тільки за такої умови залишається в пам'яті низка ознак, суттєвих для відображення (словесного, усного, письмового).

Які предмети були викрадені, чи були вони оригіналами, які сюжети на них зображені, які їх розміри? Ці та інші питання з'ясовуються під час допиту учасників кримінального провадження.

Факторами, які негативно впливають на результат допиту є не уважне спостереження, відсутність фахової підготовки або незосереджене сприйняття предмету (зокрема, свідками). Вмілий художник декількома рухами пензля може створити уяву квітів Ван Гога, що буде сприйматися саме так. Перцептивне поняття сприйняття полягає в тому, що «відбувається елементарне перенесення досвіду»

[2] - якщо зображення на дощечці на темному тлі, значить старовинна ікона, букет соняшників – Ван Гог. Під час допиту свідка важко добитися, що ж було зображено (сюжет).

Під час розслідування злочинних посягань на культурні цінності підлягають допиту потерпілі, свідки, підозрювані обвинувачені, загальна кількість допитів та обсяг інформації, що надходить у такий процесуальний спосіб сягає 60-80 відсотків від усіх матеріалів кримінального провадження. У вчиненні злочинних посяг на культурні цінності досить часто задіяні особи, які мають високий рівень фахової підготовки (художники, мистецтвознавці, антиквари, ювеліри, колекціонери), а також представники кримінального світу, які спеціалізують на викраденні культурних цінностей, хоча й не мають спеціальної освіти, проте ґрунтовно обізнані щодо потреб арт-ринку та особливостей певного виду предметів мистецтва. Саме ці фактори ускладнюють процес допиту, вимагають від слідчого значної підготовки та виступають критерієм обрання спеціальних тактичних прийомів.

Допиту має передувати суттєва підготовка, що полягає: у вивченні наявних матеріалів кримінального провадження (заява потерпілого, протокол огляду місця події, результати інших невідкладних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій); вивчення особистісних характеристик особи, що підлягає допиту, її стосунків з іншими особами у даному провадженні (з заявником, потерпілим, свідками, іншими зацікавленими особами); забезпечення в необхідних випадках участі в

допитах мистецтвознавців, художників, ювелірів, антикварів; ознайомлення з каталогами та іншою науковою мистецтвознавчою літературою; вивчення обставин вчинення крадіжки, оцінка доказів, що свідчать про наміри вчинити саме замах на культурні цінності (вартість, попит, замовлення тощо); складання плану допиту; визначення черговості допиту учасників кримінального провадження.

Допит потерпілого полягає у з'ясуванні обставин, які стосуються місця, з якого було викрадено культурну цінність (будинок, квартира, кімната, сейф, шафа, стелажі, система охорони, можливість несанкціонованого проникнення); доцільно встановити докази дійсного перебування (наявності) вказаних потерпілим предметів у його домі (паспорт предмету, експертний висновок щодо цінності, документ про право власності, свідчення щодо надання вказаних предметів для участі у виставках, у тому числі в іноземних експозиціях); відкритим джерелом для одержання такої інформації можуть бути електронні декларації осіб, які є суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, в яких мають відображатися рухомі матеріальні цінності вартістю більше 100 прожиткових мінімумів громадян (160000 грн., близько 500 євро). В ході допиту необхідно з особливою ретельністю підійти до встановлення переліку викрадених предметів (одичинний чи колекція), яку цінність мали ці предмети (художню, історичну, наукову), яку вартісну цінність мали або мають на сьогодні з урахуванням попиту на арт-ринку; назва виробу, автор, детальний опис (розмір, вага, колір, матеріал), особливі прикмети (вензель автора, кракелюри, пошкодження тощо).

Одним з аспектів є встановлення дійсного власника викраденого предмету – сам заявник, чи інша особа, яка передала річ для зберігання, оцінки, експонування на виставці. Вказані обставини мають бути підтверджені документально.

Особистісні дані потерпілого також можуть вказувати на певні обставини, зокрема, його віктимна поведінка (перебування в квартирі значної кількості гостей, яким він демонструє наявні цінності, вживання алкоголю, фінансові труднощі, які зумовлювали періодично шукати покупців, надання оголошень через Інтернет, консультування з антикварами тощо).

В залежності від предмету викрадення слідчий має описати в протоколі дані щодо картини – розмір, автор, сюжет, щодо монет – метал, вага, розмір, зображення, рік (історичний період), індивідуальні особливості.

Як свідчить практика, непоодинокими є випадки, коли потерпілі вказують на ознаки, які не відповідають фактичним даним. Зокрема, при вчиненні грабежу з квартири була вилучена одна з картин Айвазовського, Потерпіла вказала на розміри, надала фотографію картини із сімейного альбому (свідectво на право власності було відсутнє, експертиза не проводилась). Картина була оголошена в міжнародний розшук через Інтерпол. В червні

2015р. картина була виставлена на аукціон в одному з міжнародних аукціонних будинків. Проте питання ідентифікації виявились досить складними, оскільки суттєві ознаки не співпадали – розмір картини на аукціоні не відповідали даним, зафіксованим у протоколі допиту, а фотографія з сімейного альбому не підтверджувала факту оригінальності картини (це могла бути репродукція, а грабіж – помилка в предметі).

Обов'язково необхідно встановити, чи зможе потерпілий за умови пред'явлення для впізнання вказати на викрадені предмети, за якими ознаками.

Допит підозрюваного полягає у встановленні причетності до замаху на культурні цінності (виявлено та вилучено під час затримання, під час огляду в аеропорту (багажу або особистого огляду); під час спроби збути, здати до ломбарду, антикварного салону тощо). Задля обрання тактики допиту підозрюваного варто встановити вид його діяльності (робота, навчання); хобі, зв'язки, наявність злочинного досвіду, наявність спеціальних знань в галузі мистецтва, історії тощо. Для цього варто перевірити інформацію з бібліотек, картотеки щодо запитованої літератури підозрюваним, музеїв (відвідування, консультування); інтернет-ресурсів.

У випадку вчинення злочину в групі, доцільно з'ясувати роль підозрюваного у виборі місця вчинення злочину (з яких каналів було одержано інформацію щодо предмету – випадково, з оголошення, з підслуханої інформації на виставці, за окремим замовленням колекціонера). Як свідчить слідча практика, у випадку відсутності конкретного замовлення на предмет культурної цінності, злочинці маскують індивідуальні особливості предмету або знищують їх шляхом ліквідації інвентарних номерів (з музейних експонатів), зменшують їх у розмірах (наприклад, вирізають картини з підрамника, розколюють ікони на частини тощо).

Маскування може здійснюватися шляхом накладання на картину іншого зображення з метою контрабанди предмету високої художньої цінності під виглядом примітивного образотворчого мистецтва.

Маскування зачасти відбувається задля перешкоджання або сповільнення розшуку оригіналу полотна. Так, в Одесі (Україна) з музею було викрадено картину Караваджо «Поцілунок Іуди». Тривалі пошуки вказували на те, що картина вивезена за кордон, що зумовило оголосити її в міжнародний розшук. Правоохоронні органи Німеччини невдовзі повідомили про виявлення частин викраденого полотна. Однак, при проведенні мистецтвознавчої експертизи виникли сумніви щодо оригінальності цих фрагментів, на думку спеціалістів, це не була «рука Караваджо». Отже, чи в музеї України була підробка, чи злочинці у такий спосіб загальмували дії з розшуку, надавши шматки підробленого полотна для огляду, експертизи та дискусій.

Допит свідків ускладнюється тим, що це можуть бути особи, як такі, що володіють спеціальними знаннями, так і є необізнаними щодо цінності цих предметів. Втім, під час допиту треба встано-

вити, за яких обставин, їм стало відомо про наявність у потерпілого культурних цінностей, де вони зберігалися, чи розповідав власник про цінність предмету, джерела його походження, як зберігалися культурні цінності, які плани власника були щодо предмету (продати, вивезти закордон, знайти іноземного покупця тощо), чи були вони свідками зацікавленості певних осіб цими предметами, чи були вони свідками вилучення).

Опис предмету посягання є найбільш складною частиною допиту. Одержати повну інформацію особа може лише під час ретельного вивчення предмету. Р. Айрнхейм писав, що невидимими пальцями ми торкаємось навколишнього середовища, потім ретельно розглядаємо поверхню предметів, прослідковуємо їх межі, вивчаємо текстуру. Переважно акцентуємо увагу на основному, залишаючи поза увагою фон»[3].

Вивчення публікацій в засобах масової інформації щодо культурних цінностей може вказувати на попит, а також на можливість журналістських зв'язків з певним колом арт-представників, які замовляють такі інформаційні «посередковані замовлення» для крадіїв.

Отже, підготовка до допиту є досить марудною справою, що полягає у вивченні значного масиву інформації.

На думку Ніцше, «не можна вірити художнім натурам», оскільки вони майстерно створюють ілюзію. А оскільки «вихований нервами інтелект злочинців вміє безпомилково оцінювати життєві ситуації», то це мінімізує ефективність звичайних тактичних прийомів допиту.

З урахуванням високого інтелекту (мистецтвознавці, художники, антиквари, колекціонери) важко встановити ознаки неправдивих свідчень, виявити хибність прагнення допомогти слідству. Такі особи створюють ореол морально не здатних на вчинення протиправних дій. Так, в одному з кримінальних проваджень причетним до вчинення крадіжки ікони став юрист підприємства, який знав, що його керівник колекціонує дані культурні цінності. Він у якості адвоката у свій час захищав інтереси неповнолітнього сина керівника, який підозрювався у вчиненні крадіжки. Згодом, маючи намір збагатитися, спочатку викрав велику суму грошей на підприємстві, переконав керівника у тому, що цей злочин міг вчинити його син, та наполіг, що задля компенсації треба продати ікони колекціонеру з Прибалтики. Під час передачі ікони та грошей, власник ікони помітив, що гроші, які передаються, мають маркування тих, що були в касі підприємства. Задля уникнення викриття, власник ікони був застрелений. На допиті юрист мав статус свідка, оскільки переконував, що це було самогубство. В подальшому була доведена його причетність до вказаного злочину.

Слідчий має звертати увагу на термінологію, яку використовує особа, чи є вона спеціальною (науковою), чи є сленгом арт-представників, чи свідчить про кримінальний досвід; чи розуміється допитувана особа на цінності викраденого предмету;

чи орієнтується в процедурі оцінки, способах вивезення закордон тощо (дослідження логіко-граматичних структур, соціально-перцептивних та законодавчо-обумовлених дій).

Як зазначав О.Р. Лурія, мовна організація психічних процесів виявляється в складних комплексах їхніх функціональних особливостей та опирається на тим нервової діяльності з появою другої сигнальної системи [4]. Одним з ефективних тактичних прийомів є конструкція з підставними культурними цінностями, коли пропонується оцінити цінність предмету, або видати його за речовий доказ у іншій справі, або вказати на виявлення його у одного з співучасників злочину. Очевидна реакція вкаже на рівень обізнаності та можливу причетність до злочину («ні, цього там не було», або «я заборонив це брати, бо маю за правило ікони не викрадати. Гріх!»).

Варто уникати недовіри до висловів осіб, які є потерпілими, або свідками (мистецтвознавцями, антикварами), що виражають поетично своє відношення до втрати цінностей. Неетичними є зауваження щодо недоречності емоцій під час допиту. Так, однин з колекціонерів, які планував придбати у потерпілого цінність, і допитувався як свідок, сказав: «Падать под ударами рока, под гнетом бедствий и несчастий» (рос. мова). У такий спосіб він співчував потерпілому з приводу вчиненої крадіжки картини, а також щодо втрати надії на поповнення власної колекції.

Слідчий має аналізувати метафоричні вислови, оскільки вони є не аби- яким показником інтелектуального рівня та душевного стану особи, а також джерелом іншої важливої інформації. Так, на одному з допитів, свідок-антиктвар промовився: «Наступна картина буде викрадена у Х., для поповнення колекції. Цікавився покупець саме цим рядом авторських творів. Очевидно, що це буде саме та...».

Отже, слідчий має сприймати найменші прояви характеру, обізнаності, зацікавленості. Кожна деталь додає свій мазок до портрету особи. Найменше коливання голосу, зміна виразу обличчя є не випадковою реакцією. Голос найбільш точно виражає стан нервозності. Якщо особа намагається себе постійно контролювати, говорить досить повільно, це свідчить про те, що вона перебуває у психічній напрузі. За З. Фрейдом, «коли особа говорить вітгевато, справедливо виникає запитання, яким чином вона намагається співрозмовника «околлачити»? [5].

З урахуванням особливостей учасників кримінального провадження в даній категорії злочинів, слідчий має демонструвати високий рівень обізнаності щодо предмету посягання, а також забезпечувати високу культуру слідства, зокрема ведення діалогу [6].

Список літератури

1. Eliot T.S. Four Quartets, N.Y., 1943, p.4
2. Adrian E.D. The physical background of perception, Oxford, 1947, p.85.

3. Гиппенрейтер Ю.Б., Любимов В.В., Михалева М.Б., Любимова Г.Ю. Психология ощущений и восприятия. М.: АСТ: Астрель, 2009. – С. 346.
4. Лурия А.Р. Высшие корковые функции человека. СПб: «Питер», 2008. – С. 97.

5. Мэй Р. Чтение характера. Искусство психологического консультирования. М.: Класс, 1999. – С– 66-70.
6. Васильев В.Л. Юридическая психология. 6-е изд. СПб: Питер, 2009. – С. 463.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЮРИДИЧНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ ТА НЕГАТИВНОЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Книш В.В.

*доцент кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького,
кандидат юридичних наук, доцент*

THEORETICAL AND LEGAL STUDY OF PECULIARITIES LEGAL CONSOLIDATION OF POSITIVE AND NEGATIVE CONSTITUTIONAL AND LEGAL RESPONSIBILITY

Knysh V.V.

*Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law
of the University of Law Named after King Danylo Halytskyi,
Candidate of law sciences (doctor of philosophy), Associate Professor*

Анотація

У статті з позицій загальної теорії права та держави досліджено співвідношення позитивної та негативної конституційно-правової відповідальності на основі аналізу норм чинного законодавства України. За результатами дослідження автор робить висновки по те, що конституційно-правову відповідальність за формами її закріплення у конституційному законодавстві України можна класифікувати наступним чином: за формою відображення її позитивного та негативного аспектів – на таку, що втілюється у формі завдань, функцій та повноважень суб'єктів конституційних відносин (у цій формі відображується позитивна конституційно-правова відповідальність), та відповідальність у формі конституційно-правових санкцій (у даній формі виражається негативна конституційно-правова відповідальність); за видами джерел конституційного права, в яких така відповідальність закріплена – конституційно-правова відповідальність, закріплена у нормах Конституції України, та конституційно-правова відповідальність, яка визначена конституційними або статусними законами; за характером суб'єктів конституційно-правової відповідальності – конституційно-правова відповідальність парламенту, глави держави, уряду, правоохоронних органів і т.д. Залежно від їх статусу визначається і форма конституційно-правової відповідальності.

Abstract

In the article, from the standpoint of the general theory of law and the state, the correlation between positive and negative constitutional and legal responsibility is investigated on the basis of an analysis of the norms of the current legislation of Ukraine. According to the results of the research, the author concludes that the constitutional and legal responsibility for the forms of its consolidation in the constitutional legislation of Ukraine can be classified as follows: according to the form of its positive and negative aspects, to that which is embodied in the form of tasks, functions and powers of subjects of constitutional relations (In this form positive constitutional-legal responsibility is displayed), and responsibility in the form of constitutional-legal sanctions (in this form in Negative constitutional and legal responsibility is expressed); By types of sources of constitutional law, in which this responsibility is fixed – constitutional and legal responsibility, enshrined in the norms of the Constitution of Ukraine, and constitutional and legal responsibility defined by constitutional or statutory laws; by the nature of the subjects of constitutional and legal responsibility – the constitutional and legal responsibility of the parliament, the head of state, government, law enforcement bodies, etc. Depending on their status, the form of constitutional and legal responsibility is also determined.

Ключові слова: відповідальність, соціальна відповідальність, конституційно-правова відповідальність, позитивна конституційно-правова відповідальність, негативна конституційно-правова відповідальність.

Keywords: responsibility, social responsibility, constitutional and legal responsibility, positive constitutional and legal responsibility, negative constitutional and legal responsibility.

Варто зауважити, що проблеми юридичного визначення та реалізації заходів конституційно-правової відповідальності перебувають у тісному взаємозв'язку з іншими проблемами правового регулювання конституційних відносин, зокрема, з

проблемою взаємодії та взаємовідповідальності державних органів, які представляють різні гілки державної влади, з проблемою ефективної реалізації повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, з проблемою

відповідальності держави та її органів перед інституціями громадянського суспільства тощо.

Слід зазначити, що проблеми юридичної відповідальності в цілому та конституційно-правової відповідальності зокрема знайшли своє відображення у наукових дослідженнях, які здійснили К. Басін, В. Кафарський, І. Кресіна, О. Майданик, Н. Оніщенко, В. Погорілко, В. Полевий, Т. Тарахонич, В. Федоренко, В. Шаповал та інші науковці.

Однак окремого наукового дослідження потребує питання конституційно-правової відповідальності в цілому та її позитивного (перспективного) та негативного (ретроспективного) аспектів зокрема має важливе значення не лише для вирішення теоретичних та практичних питань даного виду відповідальності, а й може стати методологічною базою для вирішення проблем правового регулювання в межах інших правових інститутів, що тісно пов'язані з інститутом конституційно-правової відповідальності.

Враховуючи предмет нашого дослідження, зауважимо, що в юридичній науці існують різноманітні наукові напрями в питаннях визначення конституційно-правової відповідальності. Такі наукові підходи можна об'єднати в чотири групи, зокрема:

1) науковий напрям, який базується на обґрунтуванні вузького розуміння конституційно-правової відповідальності, яке базується на визнанні лише ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності;

2) науковий напрям, за яким обґрунтовується широке розуміння конституційно-правової відповідальності, що передбачає поєднання ретроспективної (негативної) та перспективної (позитивної) відповідальності;

3) науковий напрям, який розмежує ретроспективну (негативну) та перспективну (позитивну) відповідальність;

4) науковий напрям, який обґрунтовує як поєднання ретроспективної (негативної) та перспективної (позитивної) відповідальності, так і існування лише ретроспективної (негативної) відповідальності.

О. В. Іваненко представляє науковий напрям, який заперечує існування перспективної юридичної відповідальності, а стоїть на позиціях визнання лише ретроспективної (або ж негативної) юридичної відповідальності. На думку О. В. Іваненко, юридична відповідальність не може розумітися інакше, ніж зазнавання правопорушником несприятливих наслідків, відчуття ним на собі визначеної форми державного примусу. Застосувати санкцію правової норми до її порушника – означає покласти на нього юридичний обов'язок, змусити його відповідати за вчинене [1, с. 4].

Науковий напрям, який передбачає поєднання ретроспективної (негативної) та перспективної (позитивної) відповідальності, представляють В. І. Кафарський, який обґрунтовує наявність позитивної (перспективної) та негативної (ретроспективної) конституційно-правової відповідальності політич-

них партій [2, с. 24], В. Ф. Погорілко та В. Л. Федоренко, які визначили конституційно-правову відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності, що передбачає належне сумлінне виконання суб'єктами конституційного права своїх обов'язків (позитивний аспект) або настання негативних наслідків чи небажаної зміни конституційно-правового статусу для цих суб'єктів за порушення норм чинного конституційного права (негативний аспект) [3, с. 118]. Їхню думку поділяє Т. І. Тарахонич, вважаючи таке комплексне визначення конституційно-правової відповідальності найбільш вдалим [4, с. 60].

Науковий напрям, який підтримує визнання ретроспективної (негативної) та перспективної (позитивної) відповідальності, однак обґрунтовує їх розмежування та роздільне існування, представляють М. С. Малєїн та В.М. Шаповал.

М. С. Малєїн взагалі ставить проблемне питання про те, чи можна (і чи потрібно?) поєднувати одним поняттям відповідальності настільки різні категорії, як благо (позитивна відповідальність) і зло (негативна відповідальність) [5, с. 133].

В. М. Шаповал розмежує конституційно-правову відповідальність та відповідальність, передбачену нормами конституції. На його думку, між конституційно-правовою відповідальністю та відповідальністю, передбаченою нормами конституції, існує зв'язок, подібний до зв'язку між негативною і позитивною відповідальністю [6, с. 86].

Четвертий напрям юридичної науки обґрунтовує, в одних випадках, можливість поєднання перспективної (позитивної) та ретроспективної (негативної) відповідальності, а в інших випадках – існування лише ретроспективної (негативної) відповідальності. Представником такої наукової позиції виступає А. Червяцова, на думку якої в одних випадках конституційна відповідальність має позитивно-ретроспективний характер (відповідальність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, посадових осіб), а в інших – виступає виключно у ретроспективному аспекті (відповідальність громадян, громадських організацій та ін.) [7, с. 11].

Ми підтримуємо напрям юридичної науки, який стоїть на позиціях поєднання ретроспективної (негативної) та перспективної (позитивної) відповідальності як нероздільних елементів конституційно-правової відповідальності з наступних міркувань:

1) по-перше, правовий статус суб'єктів, включаючи і суб'єктів державно-політичних відносин, за загальним правилом включає права, свободи та обов'язки фізичних чи юридичних осіб; завдання, функції та повноваження державних органів та службових (посадових) осіб, а окремим елементом їх правового статусу є їх відповідальність у разі порушення правового статусу. У цьому співвідношенні права, свободи та обов'язки фізичних чи юридичних осіб; завдання, функції та повноваження державних органів та службових (посадових) осіб права, свободи та обов'язки фізичних чи

юридичних осіб; завдання, функції та повноваження державних органів та службових (посадових) осіб є основою перспективної (позитивної) конституційно-правової відповідальності, а вихід за межі визначеного правового статусу, його порушення – підставою для застосування заходів ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності;

2) по-друге, саме по собі застосування заходів ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності неможливе без вчинення конституційно-правового делікту, який у свою чергу встановлюється на підставі того, чи мав місце юридичний факт виходу за межі чи іншого порушення правового статусу (тобто чи мало місце недотримання засад перспективної (позитивної) конституційно-правової відповідальності носієм правового статусу). В цьому випадку місце недотримання засад перспективної (позитивної) конституційно-правової відповідальності (тобто первинного, основного) запускає в дію механізм ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності (тобто похідного, вторинного, навіть факультативного).

Вищенаведені підходи у тій чи іншій мірі висвітлюють правову матерію досліджуваного виду юридичної відповідальності, а в нормах конституційного законодавства викладена форма конституційно-правової відповідальності. При цьому значимість форми не слід применшувати, оскільки лише завдяки юридичному оформленню може бути втілений сам зміст конституційно-правової відповідальності.

Форми втілення перспективної (позитивної) та ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності можна знайти в нормах Конституції України. Наприклад, відповідно до ст. 90 Конституції України, Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо: 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій; 2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України; 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися [8].

З вищенаведеного положення Основного Закону України випливає, що перспективна (позитивна) конституційно-правова відповідальність парламенту зводиться до виконання таких обов'язків як:

1) формування коаліції депутатських фракцій протягом одного місяця;

2) формування персонального складу Кабінету Міністрів України протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України;

3) розпочинати пленарні засідання однієї чергової сесії протягом тридцяти днів. Якщо ж має місце невиконання хоча б одного з цих обов'язків, то до Верховної Ради України Президент України

може застосувати ретроспективну (негативну) конституційно-правову відповідальність у вигляді дострокового припинення її повноважень.

Прикладом поєднання перспективної (позитивної) та ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності також ч. 3 ст. 115 Конституції України, за якою «...прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України» [8].

Тут слід зазначити, що для встановлення співвідношення перспективної (позитивної) та ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності, крім ч. 3 ст. 115, слід звернути увагу на ст. 116 Основного Закону, інші статті Конституції, а також інші акти, у яких закріплені завдання, функції та повноваження уряду України. Ці положення визначають перспективну (позитивну) конституційно-правову відповідальність. Якщо ж засади перспективної (позитивної) конституційно-правової відповідальності урядом не дотримуються, то можна вести мову про застосування Верховною Радою України ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності у вигляді прийняття резолюції недовіри Кабінету Міністрів України, що має наслідком його відставку у повному складі.

Аналогічно можна вести мову про співвідношення перспективної (позитивної) та ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності місцевих державних адміністрацій. Якщо їх перспективна (позитивна) конституційно-правова відповідальність базується на ст. 119 Конституції України, Законі України «Про місцеві державні адміністрації» та інших нормативно-правових актах, що визначають їх завдання, функції та повноваження, то у разі їх невиконання можуть бути застосовані заходи ретроспективної (негативної) конституційно-правової відповідальності, що передбачені у ст. 118 Конституції України (наприклад, «...рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України, або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня. Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Президент України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь. Якщо ж недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, то Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації») [8].

Таким чином, конституційно-правову відповідальність за формами її закріплення у конституційному законодавстві України можна класифікувати наступним чином:

1. *За формою відображення її позитивного та негативного аспектів* – на таку, що втілюється у формі завдань, функцій та повноважень суб'єктів

конституційних відносин (у цій формі відображується позитивна конституційно-правова відповідальність), та відповідальність у формі конституційно-правових санкцій (у даній формі виражається негативна конституційно-правова відповідальність);

2. *За видами джерел конституційного права, в яких така відповідальність закріплена* – конституційно-правова відповідальність, закріплена у нормах Конституції України, та конституційно-правова відповідальність, яка визначена конституційними або статусними законами.

3. *За характером суб'єктів конституційно-правової відповідальності* – конституційно-правова відповідальність парламенту, глави держави, уряду, правоохоронних органів і т.д. Залежно від їх статусу визначається і форма конституційно-правової відповідальності.

Список літератури

1. Іваненко О.В. Сутність юридичної відповідальності та роль правоохоронних органів у її забезпеченні: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О. В. Іваненко. – К., 2007. – 20 с.

2. Кафарський В. І. Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д.-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 – «конституційне право; муніципальне право» / В. І. Кафарський. – К., 2010. – 36 с.

3. Погорілко В. Ф. Конституційно-правова відповідальність / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко // *Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*. – К.: Юридична книга, 2002. – Вип. 13. – С. 114 – 130.

4. Тарахонич Т. І. Види юридичної відповідальності: теоретико-методологічні підходи / Т. І. Тарахонич // *Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах: Монографія* / За заг. ред. Н.М. Оніщенко. – К.: Юридична думка, 2009. – С. 51 – 69.

5. Малєин Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность / Н. С. Малєин. – М.: Юрид. лит., 1985. – 190 с.

6. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм: Монографія / В. М. Шаповал. – К.: Юридична фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.

7. Червяцова А. О. Конституційно-правова відповідальність в системі видів юридичної відповідальності: теоретико-правовий аспект: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 – «конституційне право; муніципальне право» / А. О. Червяцова. – Х., 2004. – 17 с.

8. Конституція України від 28.06.1996 року з наступними змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ ПРОКУРОРОМ ПРОВЕРОЧНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ ПО ВЫЯВЛЕНИЮ «СЕРЫХ» ЗАРАБОТНЫХ ПЛАТ

Королева С.В.

*Руководитель организационно-контрольного отдела
Следственного управления
Следственного комитета Российской Федерации
по Ленинградской области*

Коряченко С.И.

*Старший преподаватель кафедры прокурорского надзора
и участия прокурора в рассмотрении уголовных,
гражданских и арбитражных дел
Санкт-Петербургского юридического института (филиала)
Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации*

THE FEATURES OF THE ATTORNEY VERIFICATION MEASURES TO IDENTIFY THE "GRAY" WAGES

Koroleva S.V.

*Head of organization control department
Investigative Department
of the Investigative Committee of the Russian Federation
for the Leningrad region*

Koryachentsova S.I.

*Senior Lecturer, department of public prosecutor's supervision
and the prosecutor's participation in criminal,
civil and arbitration cases
in St. Petersburg Law Institute (branch)
of the Russian Academy of General Prosecutor's Office*

Аннотация

Статья посвящена вопросам организации и осуществления прокурорского надзора за исполнением законов о соблюдении трудовых прав граждан в части оплаты труда. Рассмотрены отдельные аспекты тактики и методики борьбы с выплатами «серых» зарплат, вопросы взаимодействия с правоохранительными и контролирующими органами.

Abstract

The Article is devoted to the organization and implementation of prosecutorial supervision over implementation of laws for the observance of labor rights of citizens in terms of remuneration. Considers some aspects of tactics and methods of combat pay "grey" salaries, the issues of interaction with law enforcement and regulatory agencies.

Keywords: Prosecutor's supervision, prosecutors, labour legislation, labour rights of citizens, "gray" wages.

Ключевые слова: прокурорский надзор, прокуратура, трудовое законодательство, соблюдение трудовых прав граждан, «серые» заработные платы.

Одним из приоритетных направлений в деятельности органов прокуратуры является надзор за соблюдением трудовых прав граждан в части оплаты труда. Наличие новых экономических реалий, в связи с глобальным экономическим кризисом, привело к падению промышленного производства, снижению спроса на продукцию, увеличению дебиторской и кредиторской задолженности предприятий. Выплаты заработной платы «в конвертах» никак не отойдут в прошлое. В докризисный период наметилась положительная тенденция на «обеление» оплаты труда, однако в настоящее время данная тенденция постепенно сошла на нет, в связи с возможным увеличением налога на доходы физических лиц, вполне вероятно, ожидать и вовсе обратный результат.

Учитывая указанные обстоятельства, правозащитная функция органов прокуратуры является наиболее значимой, прежде всего в целях устранения нарушений прав граждан Российской Федерации в сфере оплаты труда.

По данным Пенсионного фонда РФ в результате применения работодателями «серых» зарплатных схем ежегодно Российская Федерация недополучается налоговых платежей на сумму, сравнимую с расходной частью бюджета.

Из изложенного можно сделать вывод об актуальности проблемы «серых» зарплат, бороться с которой можно только в тесном взаимодействии с правоохранительными и контролирующими органами.

Официального определения так называемых «серых» или «теневых» зарплат в законодательстве Российской Федерации не существует. Вместе с тем борьба с таким негативным явлением необходима. Это обусловлено тем, что размер официальной заработной платы столь низок, что не позволяет гражданам обращаться за получением кредита, к примеру, на приобретение квартиры или иных необходимых материальных благ.

Получить большую часть заработной платы «в конверте» для работника, принимающего условия игры, безусловно, приятно. Но только при лояльном отношении к работнику работодателя. Если между ними возникает трудовой спор или конфликтная ситуация, а в организации трудности с финансами, зарплата урезается до официальной её части.

Именно с официальной части заработной платы осуществляются отчисления в Пенсионный фонд, что отрицательно сказывается на страховом стаже и размере будущей пенсии; и именно она является «ориентиром» при расчёте пособий при увольнении или декретном отпуске.

Оформление больничного превращается в проблему и чревато конфликтами с работодателем. Поскольку выплаты в период нахождения работника на больничном, компенсируются работодателю из Фонда социального страхования.

Данная сумма рассчитывается из перечисленных работодателем взносов при выплате официальной заработной платы. Поскольку «белая» часть серой заработной платы обычно мала, взносы в полном объёме работодатель вынужден платить из собственных средств, о компенсации государства в данном случае говорить не приходится.

Проблемой обернётся для работника и оформление кредита, поскольку в банках обращают внимание, прежде всего на официальную часть заработной платы.

Конечно, низкие доходы потенциального клиента - ещё не повод ему отказать, но и не повод ссужать его серьёзной суммой денег на длительный период. И чем официальный доход ниже, тем меньше шансов получить крупный кредит, и тем больше будет размер процентной ставки.

Основными препятствиями в борьбе с «теневыми» зарплатами, является как отсутствие административного или уголовного наказания с прямой ссылкой диспозиции статьи на названное нарушение, так и нежелание самих работников обращаться в правоохранительные и иные органы с заявлениями на подобные действия организации под угрозой потенциального увольнения или иных возможных притеснений со стороны руководства.

Вместе с тем необходимо разработать определённую стратегию борьбы с выплатами, так называемых зарплат «в конвертах».

В ряде прокуратур созданы межведомственные рабочие группы по вопросу противодействия правонарушениям, связанным с выплатой «серых» зарплат, в состав которых вошли, как руководители отделов и управлений прокуратуры субъекта, так и представители региональных правоохранительных и контролирующих органов, органов государственной власти субъекта и местного самоуправления. В

их числе: Следственный комитет, МВД, ФСБ, Государственная инспекция труда, Фонд социального страхования Российской Федерации, Федеральная налоговая служба, Федеральная служба судебных приставов, Пенсионный Фонд России, комитеты (министерства) финансов, труда и занятости субъектов.

Одновременно проводятся «горячие линии», о чем размещаются соответствующие сообщения, как в средствах массовой информации (бегущей строкой на телевидении, объявлениями по радио, в метрополитене, железнодорожном транспорте и др.), так и в виде баннеров на официальном сайте прокуратуры региона.

Подготовка к проведению прокурорской проверки.

Перед началом проверки в названной сфере необходимо изучить нормативную правовую базу РФ, субъекта РФ, органов местного самоуправления, регламентирующую трудовые отношения в сфере оплаты труда. Изучить практику прокурорского надзора в сфере соблюдения прав граждан на оплату труда, изложенную в информационных письмах, обзорах Генеральной прокуратуры Российской Федерации, прокуратуры субъекта. Проанализировать информацию, поступившую в органы прокуратуры о нарушениях трудовых прав граждан из контролирующих и правоохранительных органов, обращений граждан, средств массовой информации, материалов административных, гражданских, арбитражных и уголовных дел.

Целесообразно организовать систематическое получение сведений из подразделений Росстата, Пенсионного фонда, Фонда социального страхования, налоговых органов об организациях, предприятиях, имеющих задолженность по заработной плате, перечислению страховых взносов и налогов, и выплачивающих заработную плату ниже среднеотраслевого уровня.

В целях обеспечения наибольшей эффективности выявления законности в сфере «серого» рынка труда прокурорам необходимо организовать на постоянной основе ежемесячное получение информации из органов социальной защиты о лицах (местах работы данных лиц), обращающихся за предоставлением мер социальной поддержки в виде субсидий на оплату жилья.

Выяснить привлекался ли ранее к административной ответственности за нарушения трудового законодательства руководитель предприятия, на котором имеется задолженность, в случае если указанные факты имели место быть необходимо ознакомиться с материалами проверок. В ходе проверки необходимо обратить внимание на устранение руководителем предприятия-должника ранее выявленных нарушений закона.

С учетом полученных данных о состоянии законности определить объект проверки, характер проверки, перечень подлежащих выяснению основных вопросов, решить вопрос о привлечении к проверке соответствующих специалистов, прежде всего государственных инспекторов труда, сотруд-

ников налоговых, финансовых и других контролирующих органов, представителей профессиональных союзов и общественности.

В целях эффективности проведения проверок в сфере нарушений юридическими лицами и индивидуальными предпринимателями законодательства при заключении трудовых договоров, выплате заработной платы, в том числе ниже минимального размера оплаты труда, уплате налогов и страховых платежей («серый» рынок труда) необходимо оценивать всю финансово-хозяйственную деятельность организации, так как понятно, что выплачиваемые «в конвертах» деньги выводятся из оборота организации путем проведения недостоверных финансовых операций, в том числе и по обналичиванию денежных средств.

Проведение проверки в организации

Непосредственно на предприятии необходимо получить правоустанавливающие документы, заверенные надлежащим образом, приказ о назначении на должность руководителя организации, для определения виновных лиц.

Необходимо обратить особое внимание на соблюдение работодателем требований ст. 67 ТК РФ по заключению в письменной форме трудового договора. Стремясь уйти от исполнения части обязательств перед работниками, недобросовестные работодатели выводят трудовые отношения из сферы правового регулирования.

В результате, бюджеты и внебюджетные фонды недополучают доходы в виде НДФЛ, ущемляются экономические интересы государства. Работники, задействованные в «серых» схемах, лишаются достойной медицинской помощи в случае потери здоровья, проблемным становятся вопросы их дальнейшего пенсионного обеспечения.

«Серый» рынок труда может иметь следующие формы:

- с работниками не оформляется трудовой договор, выплата заработной платы производится неучтенной наличностью;

- с работниками оформляется гражданско-правовой договор при наличии всех признаков трудовых правоотношений;

- с работником оформляется трудовой договор, часть заработной платы выплачивается официально, другая часть, как правило, больше официальной, выплачивается неучтенной денежной наличностью (выплата заработной платы «в конвертах»);

- выплата работнику заработной платы в размере меньше установленного минимального размера оплаты труда, прожиточного минимума или среднеотраслевой заработной платы.

В настоящее время высок риск минимизации налогообложения путем оформления работников индивидуальными предпринимателями. Большое сходство между трудовыми договорами и договорами оказания услуг физическим лицом. При проверках уплаты НДФЛ необходимо обращать внимание на такие договоры.

При наличии признаков трудовых отношений с высокой степенью вероятности налогоплательщику может быть начислен НДФЛ и назначены штрафы. Поэтому при проведении проверочных мероприятий в организации целесообразно обратить внимание на вопросы оптимизации налогообложения.

Само по себе наименование договора не может рассматриваться в качестве достаточного основания для безусловного отнесения заключенного договора к гражданско-правовому или трудовому. Определяющее значение для квалификации заключенного сторонами договора имеет анализ его содержания на предмет наличия или отсутствия признаков гражданско-правового или трудового договора.

В подтверждение изложенного вышло новое определение Верховного Суда: Определение Верховного Суда РФ от 27.02.2017 № 302-КГ17-382 по делу № А58-547/2016, которым засилено решение налогового органа, признавшего у организации гражданско-правовые договоры по сути трудовыми договорами, таким образом, предприятие уходило от налогов.

В ходе проверки в обязательном порядке необходимо установить порядок и сроки начисления и выплаты заработной платы, соблюдены ли положения ст. 136 ТК РФ, ч.2 ст. 131 ТК РФ.

Для установления в ходе проверки фактов не оформления трудового договора с работниками либо оформления гражданско-правового договора при наличии всех признаков трудовых отношений необходимо обратить внимание на следующее.

В соответствии со ст. 60 ТК РФ работник имеет право заключать трудовые договоры о выполнении в свободное от основной работы время другой регулярной оплачиваемой работы у того же работодателя (внутреннее совместительство) и (или) у другого работодателя (внешнее совместительство).

Согласно ст. 56 ТК РФ трудовой договор это - соглашение между работодателем и работником.

Сформулированное в указанной статье понятие трудового договора позволяет выделить его основные элементы (признаки), позволяющие отличать трудовой договор от гражданско-правовых договоров, связанных с применением труда, в том числе договора подряда либо договора возмездного оказания услуг.

К таким элементам относятся:

- специфика обязанности, принимаемой на себя по трудовому договору работником, выражающаяся в выполнении работы по определенной должности в соответствии со штатным расписанием, профессии, специальности с указанием квалификации, т.е. обусловленной соглашением сторон трудовой функции;

- обязанность работодателя обеспечить работнику условия труда, предусмотренные трудовым законодательством и иными нормативными правовыми актами, содержащими нормы трудового права, коллективным договором, соглашениями,

локальными нормативными актами, трудовым договором, а также своевременно и в полном размере выплачивать работнику заработную плату.

Выполнение трудовой функции с подчинением правилам внутреннего трудового распорядка - второй по важности элемент, отражающий специфику трудового договора.

На основании ч. 3 ст. 16 ТК РФ трудовые отношения между работником и работодателем возникают также на основании фактического допущения работника к работе с ведома или по поручению работодателя или его представителя в случае, когда трудовой договор не был надлежащим образом оформлен.

Если трудовой договор не был оформлен надлежащим образом, однако работник приступил к работе с ведома или по поручению работодателя или его уполномоченного представителя, то трудовой договор считается заключенным и работодатель или его уполномоченный представитель обязан не позднее трех рабочих дней со дня фактического допущения к работе оформить трудовой договор в письменной форме (ч. 2 ст. 67 ТК РФ).

Прием на работу оформляется приказом (распоряжением) работодателя, содержание которого должно соответствовать условиям заключенного трудового договора (ч. 1 ст. 68 ТК РФ).

Приказ (распоряжение) работодателя о приеме на работу должен быть объявлен работнику под роспись в трехдневный срок со дня фактического начала работы (ч. 2 ст. 68 ТК РФ).

Таким образом, при установлении обстоятельств, указывающих на наличие между сторонами трудовых отношений, в том числе оформленных как договор подряда, возможно предъявление в суд иска о признании договора подряда недействительным, а также установлении факта трудовых отношений в порядке ст.45 ГПК РФ.

Факт трудовых отношений может быть установлен, если работник соблюдает правила внутреннего трудового распорядка организации, трудовую дисциплину, требования техники безопасности, выполняет нормы труда, установленные на предприятии и т.д. Данные обстоятельства могут быть установлены:

- письменными доказательствами;
- свидетельскими показаниями, если свидетели могут назвать точную сумму выплаченного дохода и точный период, за который он выплачивался, если сами показания получены в рамках налоговой проверки инспекторами, а не в рамках розыскных мероприятий оперативниками и если свидетели рассказывают о фактах, случившихся в течение именно проверяемого периода;

- объявления о вакансиях, если они относятся строго к проверяемому периоду;

- материалы, собранные по итогам налоговой проверки, если будет доказано, что они принадлежат именно конкретной проверяемой организации, и если из них будет четко видно, какой именно работник, в каком размере и за какой период получал заработную плату;

сравнение размеров официальной зарплаты работника со средними показателями зарплат других работников этой же профессии в регионе;

предоставление аудио-, видеозаписей и фотографий, фиксирующих нарушение;

предоставление ведомостей, в которых отражены серые регулярные выплаты.

Естественно, работодателя нельзя обвинить в мошенничестве с выплатой зарплаты: если она выплачивалась, но в меньшем объеме. В данном случае к такому работодателю должны предъявляться другие виды ответственности.

При установлении обстоятельств для предъявления иска в интересах гражданина о признании факта трудовых отношений необходимо учитывать его желание на обращение прокурора в суд в его интересах.

Для установления фактов выплаты работникам заработной платы неофициально, неучтенной денежной наличностью и др. необходимо обращать внимание на следующие схемы, ухода от налогообложения.

Схема № 1 «Работник-предприниматель».

Организация регистрирует своих сотрудников в качестве предпринимателей без образования юридического лица, которые применяют упрощенную систему налогообложения с объектом налогообложения «Доходы» и платят со своих доходов 6 % вместо 13 % налога на доходы физических лиц, так как с такими предпринимателями организация вместо трудовых договоров заключает договоры подряда на выполнение работ или оказание услуг. Кроме этого, расходы по договорам подряда организация учитывает при определении налоговой базы по налогу на прибыль.

Схема № 2 «Компенсация».

На практике применяются три варианта выплаты части зарплаты под видом компенсаций.

Вариант 1. Организация выплачивает своим работникам часть заработной платы под видом компенсации за использование личного имущества работника в служебных целях. Такая компенсация не подлежит обложению НДФЛ и может быть учтена в расходах при исчислении налога на прибыль организации.

Ощутимая экономия достигается при выплате компенсаций за использование любого имущества работника (компьютеров, станков, инструментов, телефонов и т.д.), кроме легковых автомобилей и мотоциклов.

Ведь размер компенсации за использование личных автомобилей и мотоциклов в целях налогообложения прибыли нормируется. Соответственно, при выплате таких компенсаций налоговая экономия получается незначительной.

Вариант 2. Работодатель задерживает выплату заработной платы своим работникам. В соответствии со ст. 225 ТК РФ компания выплачивает работникам компенсацию за несвоевременную выплату заработной платы. Такая компенсация не облагается налогом на доходы физических лиц (НДФЛ).

Вариант 3. Выплата компенсаций якобы за особые (вредные, опасные, тяжелые) условия труда. Для запуска механизма по уходу от налогов работодателям необходимо подтвердить наличие особых условий на производстве. В этих целях они используют предоставленное им право самостоятельно осуществлять аттестацию рабочих мест по условиям труда, в ходе которой определяется степень негативного воздействия на организм работника. Зачастую по результатам такой «аттестации» выясняется, что весь коллектив организации (как разнорабочие, так и специалисты из бухгалтерии, юристы, экономисты, руководители и т. д.) работает во «вредных» (или иных особых) условиях труда.

На этом основании руководство принимает решение о выплате работникам компенсаций «за вредность», с которых не уплачивается НДФЛ. Данные компенсации частично подменяют полагающуюся работникам заработную плату и в потенциале сулят и работнику и работодателю неплохие суммы «сэкономленных» налогов.

Схема № 3 «Ученический договор».

Организация-работодатель заключает со своими работниками ученические договоры на переобучение и под видом стипендии регулярно выплачивает им часть заработной платы.

Стипендия, выплачиваемая по ученическому договору и, не облагается НДФЛ.

Кроме того, сумму стипендии работодатель учитывает при расчете налога на прибыль в составе расходов на оплату труда (ст. 255 НК РФ).

Схема № 4 «Дивиденды вместо зарплаты».

Зачастую учредители (акционеры, участники) организации одновременно являются ее работниками. В данном случае они получают как заработную плату в соответствии с занимаемой должностью, так и доходы в виде части прибыли (дивиденды).

Порядок налогообложения дивидендов иной, нежели доходов в виде заработной платы. Выплата дивидендов никак не связана ни с трудовым, ни с гражданско-правовым, ни с авторским договорами между физическим лицом и организацией, поэтому объекта налогообложения и страховыми взносами в таких правоотношениях не возникает. НДФЛ с дивидендов уплачивается, но по пониженной ставке (9 % вместо стандартной ставки в 13 %).

Таким образом, и для организации, и для физических лиц выплата дивидендов является намного более выгодной, чем начисление зарплаты. Именно на этой выгоде и базируются «дивидендные» схемы. Их смысл заключается в том, что заработная плата работников, являющихся учредителями (частично или полностью) заменяется выплатой дивидендов.

Для установления фактов выплаты заработной платы работнику в размере меньше установленного минимального размера оплаты труда, прожиточного минимума или среднеотраслевой величины заработной платы необходимо обратить внимание на следующее.

В соответствии со ст. 133.1 ТК РФ в субъекте Российской Федерации региональным соглашением могут устанавливаться размеры минимальной заработной платы в субъекте Российской Федерации, прожиточный минимум в регионе и среднеотраслевая заработная плата. Размер минимальной заработной платы в субъекте Российской Федерации устанавливается с учетом социально-экономических условий и величины прожиточного минимума трудоспособного населения в соответствующем субъекте Российской Федерации. Данное соглашение заключается между главой субъекта, представителями работников (профсоюзы) и работодателями.

В ходе проверки необходимо изучить:

- трудовые договоры на предмет соответствия суммы заработной платы минимальному размеру оплаты труда, уровню прожиточного минимума для трудоспособного населения региона и среднеотраслевой заработной плате;

- платежные ведомости и иные расчетные документы, подтверждающие факт выплаты заработной платы работникам на предмет соответствия суммы указанной в платежных документах сумме заработной платы, отраженной в трудовом договоре;

- табеля учета рабочего времени (иные документы, в которых фиксируется отработанное работником время, работа в праздничные и выходные дни) на предмет выплаты работодателем работникам надбавок за работу в выходные дни и за сверхурочные работы.

Достичь результата в сфере борьбы с «серыми» зарплатами можно, действуя в четырех направлениях:

1. Участие прокуроров и сотрудников ОВД в комиссиях по легализации заработной платы в ИФНС, с целью выявления фактов нарушений со стороны организаций и принятия упреждающих и профилактических мер, в том числе обеспечение участия представителей районных прокуратур на заседаниях районных комиссий, осуществление постоянного взаимобмена информацией о таких организациях между ФНС, ГУВД, ГИТ и прокуратурой;

2. Усиление надзора за ГИТ и УФНС, осуществляющими непосредственный контроль за соблюдением трудового и налогового законодательства на этом направлении;

3. Постоянный мониторинг материалов проверок по фактам выплаты «серой» зарплаты, организация проверок, принятие законных процессуальных решений;

4. Освещение работы в СМИ, участие СМИ на комиссии в ФНС, в том числе с фиксацией фактов вручения руководителям организаций постановлений о возбуждении дел об административных правонарушениях, участие в телепередачах по указанной теме и др.

Важным показателем эффективности актов прокурорского надзора является не только устранение конкретных нарушений, но и создание обстановки, при которой становятся невозможными аналогичные нарушения в будущем.

Список литературы

1. Конституция Российской Федерации от 12.02.1993 (с изменениями и дополнениями);

2. Гражданский кодекс Российской Федерации (части 1,2);

3. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации;

4. Кодекс об административных правонарушениях РФ от 30.12.2001 (с последующими изменениями и дополнениями);

5. Налоговый кодекс Российской Федерации (части 1,2);

6. Трудовой кодекс РФ от 30.12.2001 (с изменениями и дополнениями);

7. Уголовный кодекс РФ;

8. Постановление Пленума Верховного суда РФ от 28.12.2006 № 64 «О практике применения судами уголовного законодательства об ответственности за налоговые преступления».

9. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 17.03.2004 № 2

10. (ред. от 24.11.2015) «О применении судами Российской Федерации Трудового кодекса Российской Федерации»

11. Определение Верховного Суда РФ от 27.02.2017 № 302-КГ17-382 по делу № А58-547/2016

УДК 342.9

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ ВИКОРИСТАННЯ, ВІДТВОРЕННЯ І ОХОРОНИ НАДР**Максіменцева Н.О.**

кандидат юридичних наук,

докторант юридичного факультету

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

CERTAIN ASPECTS OF FUNCTIONAL AND LEGAL PROVISION FOR PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF SUBSOIL USE, RENEWAL AND PROTECTION**Maksimentseva N.**

Ph.D, Law,

Postdoctoral student at the Department of Law,

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

Анотація

У статті аналізуються основні підходи щодо правового забезпечення окремих функцій державного управління у гірничодобувній сфері. Зокрема, проаналізовано стан правового забезпечення таких державних управлінських функцій у галузі використання, відтворення та охорони надр, як державне регулювання, прогнозування і планування, організація, координація і погодження, державний контроль і облік, розподіл і перерозподіл надр, державна експертиза і оцінка корисних копалин, стандартизація та інформаційне забезпечення, квотування (лімітування).

Abstract

The article is devoted to the analysis of the main approaches to legal support of certain function of public administration in the mining sector. In particular, the state of legal support of such public administration functions in the sphere of subsoil use, renewal and protection, state regulation, forecasting and planning, organization, coordination and authorization, state control and accounting, distribution and re-distribution of mineral wealth, state expertise and assessment, standardization and information support, assignment of quotas (limitation) are in the scope of this study.

Ключові слова: державне управління; функції державного управління; адміністративно-правове забезпечення.

Keywords: public administration; functions of public administration; administrative and legal support.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями: Проблематика функціонального забезпечення державного управління завжди була предметом пильної уваги науковців-адміністративістів, адже від правильного визначення функціонального забезпечення значною мірою залежить система, структура і компетенція органів державного управління. Із започаткуванням євроінтеграційних процесів в Україні значною мірою підлягають і перегляду функції державного управління у всіх сферах, і гірничій зокрема. Держава перетворюється із патерналістського осередку у сервісний центр надання допомоги для саморозвитку свої громадян. А під цим кутом зору значній ревізії підлягають і функції державного управління у галузі використання, відтворення і охорони надр, як однієї з найважливіших сфер економіки нашої країни

Аналіз останніх досліджень і публікацій на які спирається автор: Питаннями правового забезпечення управління в галузі охорони надр, а також загальними управлінськими дослідженнями в свій час займалися такі науковці, як Авер'янов В.Б.;

Атаманчук Г.В.; Бакуменко В.Д., Битяк Ю.П.; Коренев О.П., Курило В.І., Лазарев Б.М., Малиновський В.Я.; Тихоміров Ю.О., Юсупов В.А.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми: Проте у існуючій літературі спеціально не концентрувалася увага саме на правовому забезпеченні функцій державного управління у галузі використання і охорони надр. Для адміністративно-правового забезпечення таких функцій притаманна певна специфіка зумовлена самою специфікою цієї галузі.

Формування цілей (постановка завдання): Основною метою даної статті є виявлення та аналіз існуючих функцій державного управління у сфері надрокористування з метою їх подальшої ревізії для цілей реформування у відповідності до європейських стандартів державного управління.

Викладення основного матеріалу: Однією з найважливіших функцій державного управління у галузі використання відтворення і охорони надр є функція адміністративного регулювання таких правовідносин. Функція регулювання полягає в розробці та вдосконаленні нормативної бази, що регулює досліджувані відносини. Регулююча функція може здійснюватись на законодавчому та підзаконному

рівні. Інституційно дана функція забезпечується Верховною Радою України (виключно законами України визначаються, зокрема, засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку [1]), Кабінетом Міністрів України (здійснює в межах своїх повноважень, зокрема, державне управління у сфері охорони та раціонального використання землі, її надр, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу, інших природних ресурсів[2]), Президентом України [3], органами спеціального державного управління, наприклад, Міністерством екології та природних ресурсів України (Мінприроди відповідно до покладених на нього завдань забезпечує нормативно-правове регулювання з питань щодо, зокрема, обліку робіт і досліджень, пов'язаних з геологічним вивченням надр [4]) тощо.

Функція прогнозування та планування у галузі використання, відтворення та охорони надр полягає в отриманні науково-обґрунтованих варіантів розвитку у досліджуваній галузі та, з урахуванням зазначених варіантів розвитку, визначення мети (цілі) та способів (засобів) її досягнення.

Функція прогнозування та планування інституційно забезпечується Міністерством екології та природних ресурсів України (Мінприроди забезпечує нормативно-правове регулювання з питань щодо проведення, зокрема, прогнозування змін геологічного середовища тощо [4]), Державною службою геології та надр України (Держгеонадра) (здійснює прогнозування змін геологічного середовища тощо[5]), Державним агентством водних ресурсів України (Держводагентство проводить аналіз якості поверхневих вод та сповіщає органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування, організовує розроблення оперативних та довгострокових прогнозів зміни екологічного стану водних об'єктів і меліорованих земель [6]).

Функція організації в галузі використання, відтворення та охорони надр полягає в реалізації державної політики в галузі використання, відтворення і охорони надр. Інституційно забезпечується Міністерством екології та природних ресурсів України (реалізація державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, охорони та раціонального використання земель [4]), Державною службою геології та надр України (Держгеонадра є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр [5]).

Функція координації та погодження в галузі використання відтворення та охорони надр полягає в узгодженні дій органів державного управління з метою досягнення найбільшої ефективності державного управління у галузі, забезпечення комунікації та взаємодії між органами управління. Дана функ-

ція інституційно забезпечується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів (Міністр спрямовує і координує здійснення іншими центральними органами виконавчої влади заходів з питань, що належать до компетенції Мінприроди, зокрема, щодо геологічного вивчення та раціонального використання надр [4]), Державною службою геології та надр України (організовує і координує роботу з обліку параметричних, пошуківих, розвідувальних та експлуатаційних нафтових і газових свердловин; ведення єдиної інформаційної системи користування надрами; проведення моніторингу мінерально-сировинної бази, геологічного середовища та підземних вод [5] тощо), Державною службою України з питань праці (погоджує, зокрема, ліквідацію та консервацію гірничих об'єктів або їх ділянок, споруд, пов'язаних із користуванням надрами, в установленому законодавством порядку; проекти проведення дослідно-промислового видобування корисних копалин, проекти і щорічні плани їх видобування та переробки, а також проекти будівництва підземних споруд щодо додержання вимог Гірничого закону України, законодавства з промислової безпеки та охорони праці [7] тощо), Державним агентством водних ресурсів України (погоджує проекти на проведення робіт на землях водного фонду (крім робіт на землях, зайнятих морями), пов'язаних з будівництвом гідротехнічних, лінійних та гідрометричних споруд, поглибленням дна для судноплавства, видобуванням корисних копалин (крім піску, гальки і гравію у руслах малих та гірських річок), розчищенням русел річок, каналів і дна водойм, прокладенням кабелів, трубопроводів, інших комунікацій, а також виконанням бурових та геологорозвідувальних робіт [6]).

Функція державного контролю та нагляду є необхідною складовою державного управління у галузі виростання, відтворення та охорони надр з огляду на особливості надр. Державний контроль і нагляд за веденням робіт по геологічному вивченню надр, їх використанням та охороною спрямовані на забезпечення додержання всіма державними органами, підприємствами, установами, організаціями та громадянами встановленого порядку користування надрами, виконання інших обов'язків щодо охорони надр, встановлених законодавством України (ст. 60 Кодексу України про надра).

При цьому здійснення державного контролю інституційно забезпечується трьома державними органами, в залежності від правовідносин, пов'язаних з надрами:

- державний контроль за вивченням надр, їх раціональним і ефективним використанням здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр – **Державною службою геології та надр України (здійснює державний контроль за геологічним вивченням надр (державний геологічний контроль) та раціональним і ефективним їх використанням [5]);**

- державний нагляд за веденням робіт з вивчення, використання та охорони надр, а також використанням і переробкою мінеральної сировини здійснюється Державною службою України з питань праці (здійснює нагляд (контроль) за дотриманням умов спеціальних дозволів на користування надрами в частині державного гірничого нагляду; здійснює державний гірничий нагляд з питань: правильності розробки родовищ корисних копалин у частині їх безпечної експлуатації; додержання правил проведення геологічних і маркшейдерських робіт під час дослідно-промислової розробки та експлуатації родовищ корисних копалин; додержання правил та технологій переробки мінеральної сировини; правильності та своєчасності проведення заходів, що гарантують безпеку людей, майна і навколишнього природного середовища, гірничих виробок і свердловин від шкідливого впливу робіт, пов'язаних із користуванням надрами; здійснює державний нагляд (контроль) у сфері гірничих відносин на підприємствах вугільної, гірничорудної та нерудної промисловості, під час проведення гірничих робіт, будівництва та експлуатації, ліквідації або консервації гірничих підприємств; здійснює нагляд (контроль) за дотриманням умов спеціальних дозволів на користування надрами в частині державного гірничого нагляду [7] тощо);

- державний контроль за використанням і охороною надр у межах своєї компетенції здійснює Державна екологічна інспекція України (здійснення у межах повноважень, передбачених законом, державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства, зокрема, щодо використання та охорони надр [8]).

Функція обліку є надзвичайно важливою спеціалізованою функцією у галузі використання, відтворення та охорони надр. Адже облікова інформація є однією з підстав виконання суб'єктами управління інших функцій, наприклад, інформаційної, лімітування, розподілу та перерозподілу надр. Ця функція реалізується через ведення відповідних державних фондів, кадастрів, обліків, зокрема:

- створення та ведення Державного фонду родовищ корисних копалин;
- створення та ведення державного фонду надр;
- створення та ведення Державного кадастру родовищ і проявів корисних копалин;
- створення та ведення державного балансу запасів корисних копалин;
- здійснення державного обліку ділянок надр, наданих у користування для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;
- державна реєстрація та облік робіт і досліджень, пов'язаних з геологічним вивченням надр;
- створення та ведення Державного інформаційного геологічного фонду.

Інституційно функція обліку в галузі використання, відтворення та охорони надр забезпечується Державною службою геології та надр України (Держгеонадра веде: державний облік родовищ, запасів і проявів корисних копалин; державний баланс

запасів корисних копалин; державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин; державний облік підземних вод та водного кадастру; формує державний резерв родовищ дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння; формує державний фонд родовищ корисних копалин та резерв цього фонду; здійснює державну реєстрацію та веде облік робіт і досліджень, пов'язаних з геологічним вивченням надр [5] тощо), Державною комісією України по запасах корисних копалин (ДКЗ переоцінює запаси корисних копалин, що змінилися під час проведення додаткових геологорозвідувальних робіт, експлуатації родовищ, встановлення нових кондицій або з інших причин, готує висновки про доцільність списання з державних балансів запасів корисних копалин, їх кількісної і якісної переоцінки [9] тощо).

Функція розподілу та перерозподілу надр, надання спеціального дозволу (ліцензування) у галузі використання, відтворення та охорони надр є, вважаємо, визначальною функцією державного управління в даній галузі. Саме реалізуючи дану функцію, суб'єкти управління, фактично, здійснюють право власності Українського народу на надра. Дана функція реалізується через прийняття суб'єктом управління рішення про надання надр у користування для геологічного вивчення, видобування корисних копалин, будівництва споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин тощо. При цьому суб'єкт прав відносин, що має намір здійснювати діяльність, пов'язану з надрами, перевіряється на відповідність певним критеріям. Законодавством встановлений порядок надання, продовження, анулювання спеціальних дозволів на користування надрами, гірничих відводів.

Інституційно дана функція забезпечується Державною службою геології та надр України (спеціальні дозволи на користування надрами надаються переможцям аукціонів, крім випадків, визначених Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, або Радою міністрів Автономної Республіки Крим щодо розробки родовищ корисних копалин місцевого значення на території Автономної Республіки Крим [10]; Держгеонадра видає в установленому порядку спеціальні дозволи на користування надрами (у тому числі на користування нафтогазоносними надрами); зупиняє та анулює в установленому порядку дію спеціальних дозволів на користування надрами (у тому числі на користування нафтогазоносними надрами), поновлює їх дію у разі зупинення; здійснює переоформлення спеціальних дозволів на користування надрами (у тому числі на користування нафтогазоносними надрами), внесення до них змін та видачу дублікатів, продовжує строк дії спеціальних дозволів на користування надрами (у тому числі на користування нафтогазоносними надрами) [5]), Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (Міненерговугілля приймає рішення щодо: введення підземних сховищ нафти, газу чи продуктів їх переробки у дослідно-промис-

лову та промислову експлуатацію; введення родовища або окремого покладу нафти і газу в дослідно-промислову розробку; введення родовища або окремого покладу нафти і газу у промислову розробку [11]).

Функція державної експертизи та оцінки запасів корисних копалин. Метою державної експертизи та оцінки запасів корисних копалин є: об'єктивна оцінка мінерально-сировинної бази країни на основі єдиних науково-методичних критеріїв; забезпечення достовірності оцінених запасів корисних копалин і відповідності їх якісних показників запланованим напрямкам використання; створення умов для найповнішого, економічно раціонального й комплексного використання запасів родовищ корисних копалин з дотриманням вимог щодо охорони надр та навколишнього природного середовища; проведення порівняльної оцінки кількісних та якісних показників запасів корисних копалин, їх географо-економічних, гірничо-геологічних, гідро-геологічних та інших умов залягання для визначення реальної промислової цінності; забезпечення дотримання єдиного підходу до визначення техніко-економічних та фінансових показників господарської діяльності, пов'язаної з видобуванням корисних копалин у межах конкретної ділянки надр; використання оцінок техніко-економічних та фінансових показників господарської діяльності для цілей інвестиційного планування та оподаткування [12].

Інституційно дана функція забезпечується Державною комісією України по запасах корисних копалин (ДКЗ проводить державну експертизу техніко-економічних розрахунків, що обґрунтовують кондиції на мінеральну сировину, перевіряє відповідність поданих проектів кондицій вимогам найбільш повного, економічно раціонального та комплексного використання запасів корисних копалин, встановлює кондиції на мінеральну сировину для обчислення запасів корисних копалин кожного родовища; встановлює коефіцієнти видобутку нафти, газу й конденсату на підставі висновків експертизи, дослідження й аналізу поданих користувачами надр геологічних матеріалів з їх технологічного і техніко-економічного обґрунтування; затверджує кондиції для обчислення запасів корисних копалин, які мають лікувальні властивості, на підставі бальнеологічних висновків та висновків експертизи матеріалів з геологічного і техніко-економічного обґрунтування; проводить експертизу геологічної інформації з обчислення запасів корисних копалин і затверджує їх обсяги, визначаючи відповідно до Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр їх кількість, якість, рівень промислового значення, ступінь геологічного та техніко-економічного вивчення і підготовленість до промислового освоєння; перевіряє техніко-економічні обґрунтування розподілу запасів раніше розвіданих родовищ корисних копалин між ділянками, що передаються в користування, і затверджує запаси корисних копалин таких ділянок [9] тощо), Міністерство енергетики та вугільної промисловості

України (Міненерговугілля формує прогнозний баланс вугілля та вугільної продукції [11] тощо).

Функція стандартизації тобто розробка обов'язкових норм, нормативів, правил, вимог у галузі використання, відтворення і охорони надр. Інституційно дана функція забезпечується Державною службою геології та надр України (виконує роботи зі стандартизації, метрології, сертифікації у сфері геологічного вивчення, охорони та використання надр [5]), Міністерством енергетики та вугільної промисловості України (організовує і виконує роботи зі стандартизації у паливно-енергетичному комплексі [11]).

Функція інформаційного забезпечення (в т.ч. розпорядження геологічною інформацією) в галузі використання, відтворення та охорони надр зумовлена природою геологічної інформації, яка має товарний характер та може бути об'єктом товарних відносин. Порядок розпорядження такою інформацією визначений «Положенням про порядок розпорядження геологічною інформацією»[13]. Геологічна інформація - це зафіксовані дані геологічного, геофізичного, геохімічного, аерокосмічного, економічного змісту, що характеризують будову надр, наявні в них корисні копалини, умови розробки родовищ, інші якісні і кількісні параметри та особливості надр і отримані за результатами геологорозвідувальних, геолого-екологічних, науково-дослідних, експлуатаційних та інших робіт. Геологічна інформація є об'єктом товарних відносин і може використовуватись як частина внеску до статутного фонду під час створення підприємств. Геологічна інформація незалежно від форми власності підлягає обов'язковій реєстрації та обліку в Державному інформаційному геологічному фонді Держгеонадра (далі - Геоінформ). Інституційно дана функція забезпечується через підпорядковане Держгеонадра Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України». ДНВП «Геоінформ України», крім розпорядження геологічною інформацією на комерційній основі, також публікує збірники (щодо характеристики геологічної будови України і стану мінерально-сировинної бази), щорічники (наводяться статистичні дані та їх аналіз по підсумках геологорозвідувальних робіт на різні види корисних копалин; узагальнення та аналіз матеріалів моніторингу підземних вод в природних та техногенних умовах), Державні баланси запасів корисних копалин (щодо річних результатів геологорозвідувальних та видобувних робіт на ділянках надр, наданих в користування (нафта, природний газ, конденсат, металічні та неметалічні корисні копалини, корисні копалини для будівництва, вугілля, метан, бітум, германій, сапропель, торф, підземні води, лікувальні грязі тощо), забезпечує державні органи влади та надрокористувачів достовірною інформацією щодо стану мінерально-сировинної бази України .

Функція квотування (лімітування) в галузі використання надр є необхідною через особливості об'єкта правовідносин у галузі використання, відтворення і охорони надр, та пов'язана з такими ознаками надр як:

- вичерпність корисних копалин;
- значні ризики настання негативних техногенних, екологічних явищ тощо.

Зокрема, відповідно до ст.53 Кодексу України про надра, з метою запобігання негативним демографічним, соціальним та екологічним наслідкам інтенсивного видобутку корисних копалин встановлюються квоти на видобуток окремих видів корисних копалин. Квоти встановлюються на видобуток окремих видів корисних копалин у межах конкретних родовищ чи окремих їх ділянок (пооб'єктна квота) на обумовлений термін з визначенням граничного обсягу видобутку порівняно з передбаченим проектом розробки родовища корисних копалин або його фактичним обсягом [14]. Тобто, дана функція полягає у встановленні обмежень на видобуток корисних копалин з метою недопущення настання негативних наслідків.

Інституційно дана функція забезпечується Кабінетом Міністрів України (затверджує пооб'єктні квоти на видобуток корисних копалин загальнодержавного значення, терміни їх дії, переглядає та скасовує їх), Міністерство екології та природних ресурсів України (подає до Кабінету Міністрів України погоджене з Мінекономіки, Урядом Автономної Республіки Крим, облвиконкомами, Київським і Севастопольським міськвиконкомами подання про встановлення, продовження, зміну відповідних квот), Мінекономіки, Урядом Автономної Республіки Крим, облвиконкомами, Київським і Севастопольським міськвиконкомами (погоджують подання Міністерства екології та природних ресурсів України про встановлення, продовження, зміну відповідних квот) [14].

Висновки і перспективи подальших досліджень: У даній статті нами було проаналізовано лише деякі з найважливіших функцій державного управління у сфері використання і охорони надр. Проте, виявлене функціональне забезпечення у його зрізі дозволяє вести мову про необхідність докорінного реформування підходів, щодо адміністративно-правового забезпечення функціонування державного управління у гірничодобувній галузі у відповідності до тих цілей, завдань і методів, які визначаються перспективами європейської інтеграції України.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141
2. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 року № 794-VII // Офіційний вісник України, 2014, № 20 (14.03.2014), ст. 619
3. Указ Президента України «Про управління в галузі використання і охорони надр України» від 30 квітня 1992 року № 287 // Голос України, 1992, 05, 15.05.92 № 89
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України» від 21 січня 2015 р. N 32 // Офіційний вісник України, 2015, 10 (13.02.2015), ст. 266
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну службу геології та надр України» від 30 грудня 2015 р. № 1174 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-%D0%BF>
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 393 «Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України» // Офіційний вісник України, 2014, № 71 (12.09.2014), ст. 1995
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 № 96 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці» // Офіційний вісник України, 2015, № 21 (24.03.2015), ст. 584
8. Постанова КМ України «Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України» від 19 квітня 2017 р. № 275 // Офіційний вісник України, 2011, № 29 (26.04.2011), ст. 1258
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2000 р. N 1689 «Про затвердження Положення про Державну комісію України по запасах корисних копалин» // Офіційний вісник України від 01.12.2000 р., № 46, стор. 194, стаття 1997, код акту 17152/2000
10. Кодекс України про надра від 27.07.1994 № 132/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – Ст. 340.
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 2017 р. № 208 «Про затвердження Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України» // Офіційний вісник України, 2017, № 29 (11.04.2017), ст. 861
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок проведення державної експертизи та оцінки запасів корисних копалин» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/865-94-%D0%BF>
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок розпорядження геологічною інформацією» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/423-95-%D0%BF>.
14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок встановлення квот на видобуток окремих видів корисних копалин» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/862-94-%D0%BF>

**ПРОБЛЕМЫ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ И ГОСУДАРСТВЕННЫХ
ФУНКЦИЙ ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ И
МУНИЦИПАЛЬНЫХ УСЛУГ В РОССИИ**

Рубцова М.В.

Старший научный сотрудник НИИ Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации

**PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF STATE SERVICES AND STATE FUNCTIONS IN THE
ORGANIZATION OF PROVIDING STATE AND MUNICIPAL SERVICES IN RUSSIA**

Rubtsov M.V.

Senior Researcher Research Institute of the Russian Academy of General Prosecutor's Office

Аннотация

Статья посвящена правовым проблемам в сфере организации предоставления государственных и муниципальных услуг в России, законодательству, регламентирующему данные правовые отношения.

Abstract

The article is about serving the legal problems in the field of organization of rendering state and municipal services in Russia, the legislation regulating these legal relations.

Ключевые слова: Правовые проблемы, организация, предоставление государственных и муниципальных услуг, российское законодательство, структура государственных органов.

Keywords: Legal problems, organizatsiya, the provision of public and municipal services of the Russian legislation, the structure of public authorities.

В последнее время в научной среде активно обсуждаются вопросы, связанные с трактованием понятий «государственная услуга», «государственная функция». По вопросам о понятии государственной услуги и её соотношении с функциями государства высказывались многие авторы в своих работах, где излагались самые различные научные мнения [1]. Значительный вклад в разработку проблем правового регулирования отношений по оказанию услуг внесли ученые-цивилисты Н.А. Баринов, М.И. Брагинский, А.Ю. Кабалкин, Ю.Х. Калмыков, М.В. Кротов, Е.Д. Шешенин, А.Е. Шерстобитов. Их труды стали основой для формирования учения об услугах в российском гражданском праве, которое успешно развивается в работах Е.Г. Шабловой, М.Н. Малеиной, В.В. Кваниной, Д.И. Степанова, О.М. Щуковской и др. [2] Между тем в юридической науке остаются разногласия в трактовке соотношения государственных услуг, функций и полномочий органов государственного управления. Некоторые ученые приравнивают государственные услуги к функциям государства и (или) функциям органов государственной власти. В частности, Л.К. Терещенко считает, что государственные услуги тесно связаны с публичными функциями государства [3]. По мнению Е.Г. Бабелюк, разделение этих понятий необходимо в связи с тем, что в процессе реализации контрольно-надзорной деятельности задача государственных органов лежит в области проверки соблюдения ими определенных норм и правил, а в процессе оказания услуг задача заключается в обеспечении реализации гражданами их прав [4]. На необходимость разграничения понятий «государственная услуга» и «государственная функция» справедливо указывал И.Н. Барциц [5]. Достаточно аргументированно данную проблему изложила А.А. Смирнова, которая считает наибо-

лее обоснованным толковать услуги, государственные полномочия и функции с точки зрения традиционных в отечественном праве подходов, не смешивать и без того сложные термины и характеризующие ими правовые явления и институты [6]. Исходя из положений Указа № 314 государственные услуги являются одной из разновидностей функций органов исполнительной власти. Под функциями по оказанию государственных услуг понимается предоставление федеральными органами исполнительной власти непосредственно или через подведомственные им федеральные государственные учреждения либо иные организации безвозмездно или по регулируемым органами государственной власти ценам услуг гражданам и организациям в области образования, здравоохранения, социальной защиты населения и в других областях, установленных федеральными законами. По нашему мнению, все имеющиеся определения ученых имеют право на существование и дальнейшее научное изучение.

Обеспечение деятельности по предоставлению государственных услуг является одним из главных направлений проводимой в России административной реформы. Значительным шагом в ходе преодоления обозначенных проблем явилось принятие Федерального закона от 27.07.2010 г. № 210-ФЗ «Об организации предоставления государственных и муниципальных услуг» (далее - Закон № 210-ФЗ). До недавнего времени в законодательстве России отсутствовало четкое определение понятия «государственная услуга» и «муниципальная услуга». Поэтому крайне важен был понятийный аппарат, установленный ст. 2 Закона № 210-ФЗ, где «государственная услуга» определяется, как деятельность по реализации функций соответственно федерального органа исполнительной власти, государственного внебюджетного фонда, исполнительного

органа государственной власти субъекта Российской Федерации, а также органа местного самоуправления, которая осуществляется по запросам заявителей в пределах установленных нормативными правовыми актами Российской Федерации и нормативными правовыми актами субъектов Российской Федерации полномочий органов, предоставляющих государственные услуги. Специфика услуг, определяемых статьей 2 Федерального закона № 210-ФЗ, сводится к возможности их предоставления органами государственной власти или местного самоуправления, а также иными субъектами, поименованными данным Законом. В этой связи предоставление соответствующих услуг связано с реализацией отдельных государственных функций либо полномочий муниципалитетов[7]. Функция (лат. *functio*) - это исполнение, обязанность, круг деятельности. Под услугами мы будем понимать деятельность по реализации функций уполномоченного органа, которая осуществляется по запросам заявителей и иных уполномоченных субъектов[8]. В административном законодательстве не существовало официально установленной типологии функций органов исполнительной власти. Указом Президента Российской Федерации от 09.03.2004 № 314 «О системе и структуре федеральных органов исполнительной власти» (далее - Указ № 314) принята следующая типология функций органов исполнительной власти: 1) функции по принятию нормативных правовых актов; 2) функции по контролю и надзору; 3) функции по управлению государственным имуществом; 4) функции по оказанию государственных услуг. Исходя из положений Указа № 314 государственные услуги являются одной из разновидностей функций органов исполнительной власти. Под функциями по оказанию государственных услуг понимается предоставление федеральными органами исполнительной власти непосредственно или через подведомственные им федеральные государственные учреждения либо иные организации безвозмездно или по регулируемым органами государственной власти ценам услуг гражданам и организациям в области образования, здравоохранения, социальной защиты населения и в других областях, установленных федеральными законами. Федеральный закон № 210-ФЗ также содержит аналогичный принцип оказания государственной и муниципальной услуги. Согласно статье 4 данного закона, государственные и муниципальные услуги предоставляются только государственными и муниципальными органами власти и в соответствии с нормативными правовыми актами. Таким образом, оказание государственных услуг является одним из типов государственных функций, отличительной особенностью которого служит заявительный порядок обращения за предоставлением государственных услуг в государственный орган. Инициатива в этом случае лежит на стороне заявителя, что отличает оказание услуги от других типов государственных функций, где инициатива принадлежит государству. Нормы, регулирующие отношения в сфере предоставления

государственных и муниципальных услуг включены, также во многие федеральные законы, Постановления Правительства Российской Федерации, Указы Президента Российской Федерации.

Проведенная административная реформа привнесла в систему административного права новый правовой институт - институт административных регламентов федеральных органов исполнительной власти[9]. До проведения реформы не существовало единых стандартов для сферы государственных услуг. Минэкономразвития России провело полную инвентаризацию подлежащих регламентации государственных услуг, предоставляемых гражданам и предпринимателям федеральными органами исполнительной власти. Перечень государственных услуг и функций содержит более 600 государственных услуг федеральных органов власти, сведения о предоставлении которых легли в основу информационной системы «Федеральный реестр государственных и муниципальных услуг (функций)» (ФРГУ). На основании информации из ФРГУ работает Единый портал государственных и муниципальных услуг gosuslugi.ru. Органами государственной власти осуществляется совершенствование качества и доступности предоставления государственных и муниципальных услуг, вносятся изменения в административные регламенты. В настоящее время федеральными органами исполнительной власти утверждено в установленном порядке более 500 административных регламентов, выше 16400 административных регламентов утверждено на региональном, более 93100 – на местном уровне. Все административные регламенты проходят экспертизу Минэкономразвития России, а также независимую экспертизу. Также Минэкономразвития России организован регулярный независимый мониторинг качества предоставления государственных и муниципальных услуг. Прежде всего, Минэкономразвития России проверяет соблюдение закрепленных в административных регламентах стандартов предоставления государственных услуг.[10] Федеральным законом № 210-ФЗ устанавливалось требование, что органы, предоставляющие государственные и муниципальные услуги, обязаны предоставлять их в соответствии с административными регламентами. За нарушение законодательства об организации предоставления государственных и муниципальных услуг предусмотрена административная ответственность, установленная ст. 5.63. КоАП РФ[11](Нарушение законодательства об организации предоставления государственных и муниципальных услуг). Федеральный закон № 210-ФЗ устанавливает перечень органов, осуществляющих государственные услуги. Государственная услуга это конкретные действия госорганов, направленные на выполнение государственной функции. От других типов функций услуги отличаются тем, что предоставляются по запросу заявителя. Заметим, что зачастую государственные услуги путают с государственными функциями, которые осуществляются без подачи заявления заявителями, но предполагают взаимодействие государственных органов,

органов местного самоуправления с юридическими лицами и индивидуальными предпринимателями. Типичной реализацией государственной функции, предполагающей указанное выше взаимодействие, является осуществление контрольных мероприятий, на которые Федеральный закон № 210-ФЗ не распространяется, что также является важным отличием в рассматриваемой сфере правовых отношений.

Принципиальным представляется следующее уточнение: государственные услуги могут вытекать не из любых государственных функций. Государственные услуги имеют место быть только там, где правоотношения между получателем услуги и государственным органом возникают только по инициативе получателя услуги, а государственный орган, в свою очередь, обязан предоставить услуги, если она закреплена законом. С этой точки зрения государственные функции следует разделить на две большие группы: функции, допускающие оказание государственных услуг и ориентированные на конечного пользователя-гражданина, юридическое лицо; функции, не связанные с оказанием государственных услуг[12]. Не следует также смешивать понятия государственных, муниципальных услуг и услуг, оказываемых в соответствии с гражданским законодательством. Гражданско-правовые услуги регулируются главой 39 Гражданского кодекса Российской Федерации, причем оказание услуг признается объектом гражданских прав (статья 128 Гражданского кодекса Российской Федерации). В отличие от гражданско-правовой услуги, условия оказания которой определяются договором, государственная (муниципальная) услуга оказывается на основании заявления заявителя, подаваемого вместе с установленным нормативным правовым актом пакетом документов или их копий[13]. Роль и значение сферы оказания услуг проявляется не только в процессе потребления, но и в общем производственном процессе, направленном на удовлетворение моральных и материальных нужд общества и человека[14].

Дальнейшее совершенствование взаимоотношений государства и граждан в направлении повышения качества предоставления государственных услуг во многом зависит от определенности основополагающих терминов и определений, которые характеризуют принципы взаимодействия государства и потребителей государственных услуг. Решение этой проблемы имеет не только теоретическую значимость, но и носит практическую ценность, связанную с определением вектора дальнейшего развития административных процедур. Данное обстоятельство определяет актуальность настоящего исследования. Представляется, что при разграничении деятельности федеральных и муниципальных органов власти на государственные функции и государственные услуги следует исходить из принципов административного процесса и действующего законодательства. Анализ его содержания позволяет аргументированно выявить различия между государственной услугой и государственной функцией. Одновременно с этим считаем необходимой

формулировку определения государственной функции в сфере предоставления государственных услуг[15]. Законодательное закрепление только терминов «государственные услуги» и «муниципальные услуги», без определения термина «государственные (муниципальные) функции», не позволяет четко разграничить данные понятия, что приводит к правовой неопределенности в их соотношении между собой и их применении в процессе реализации. Вопрос разделения государственных услуг и функций является совсем не праздным, он обуславливает не только теоретическое поле полемики, но и важен с точки зрения практической законодательной политики. Представляется, что законодательное закрепление термина «государственная (муниципальная) функция» позволит решить сложившуюся терминологическую и правовую неопределенность. Решение указанной проблемы видится во внесении изменений и дополнений в Федеральный закон от 27 июля 2010 г. № 210-ФЗ «Об организации предоставления государственных и муниципальных услуг» (далее-Закон № 210-ФЗ). А именно необходимо:

1) разграничить понятия «функция» и «услуга» путем внесения соответствующих изменений в ст. 2 Закона № 210-ФЗ;

2) дать определение муниципальной и государственной функции, так как они имеют непосредственное отношение к деятельности органов государственной власти и местного самоуправления при оказании государственных и муниципальных услуг.

3) внести изменения и дополнения в Закон № 210-ФЗ в части установления обязанности разработки административных регламентов исполнения муниципальных и государственных функций.

Список литературы

1. См.: Нарышкин С.Е., Хабриева Т.Я. Административная реформа в России: некоторые итоги и задачи юридической науки // Журнал российского права. 2006. № 11. С. 7., Шайдуров С.А. Функция по оказанию государственных услуг: особенности и место среди иных функций государственных органов исполнительной власти // Журнал российского права. 2012. № 9. С. 120., Кириенко Г.С. Разграничение предметов ведения и полномочий между Российской Федерацией и субъектами Российской Федерации на основе государственных (муниципальных) функций и услуг: проблемы и перспективы // Государственная власть и местное самоуправление. 2011. № 8. и др.
2. См.: Санникова Л.В. Услуги в гражданском праве России. М.: Волтерс Клувер, 2006. С. 48.
3. См.: Терещенко Л.К. Услуги: государственные, публичные, социальные // Журнал российского права. 2004. № 10. С. 19.
4. Бабелюк Е.Г. Проблемы разграничения деятельности по оказанию государственных услуг и контрольно-надзорной деятельности государства // Публичные услуги: правовое регулирование (российский и зарубежный опыт). М.: Волтерс Клувер, 2007. С. 47 - 54.

5. Барциц И.Н. Понятие «публичная услуга» в контексте Федерального закона № 210-ФЗ «Об организации предоставления государственных и муниципальных услуг» и вне его // Государство и право. 2013. № 10. С. 40 - 51.
6. Смирнова А.А. О соотношении государственных услуг, функций и полномочий органов исполнительной власти // Журнал российского права. 2015. № 3. С. 130.
7. «Комментарий к Федеральному закону от 27 июля 2010 г. № 210-ФЗ «Об организации предоставления государственных и муниципальных услуг». Амелин Р.В., Ведяева Е.С., Викулов А.М., Григорьева Е.А., Гребенникова А.А., Мокеев М.М., Филатова А.В., Чаннов С.Е. Подготовлен для системы КонсультантПлюс, 2014.
8. См.: Наумова С.Ю. Комментарий к Федеральному закону от 27.07.2010 № 210-ФЗ «Об организации предоставления государственных и муниципальных услуг» // СПС "КонсультантПлюс".
9. См.: Рогачева О.С. От административных регламентов к административным процедурам: постановка задачи и пути ее практической реализации // Административное право и процесс. 2013. № 6. С.- 48.
10. [Электронный ресурс]
URL:http://ar.gov.ru/gos_uslugi_03_rekom_ozaniya_gos_uslug/index.html (Дата обращения: 21.07.2017).
11. «Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях» от 30.12.2001 № 195-ФЗ.
12. Кулдыбаева И.У. Правовая природа государственных услуг. Проблемы права. 2013. № 2 (40). С.-96-97.
13. Кононов Р. «Административное право», 2013, № 4.
14. Скрипник О.Б. Специфика создания товарного знака и бренда ЖКХ в России.-М.:Финансы и статистика, 2012. С.78.
15. Федотов В.В. Проблемы разграничения государственных услуг и государственных функций в России на современном этапе. «Административное и муниципальное право», 2015, № 11.

PEDAGOGICAL SCIENCES

ESSENCE AND STRUCTURE OF FUTURE MATHEMATICS AND PHYSICS TEACHERS' INSTRUMENTAL COMPETENCES

Broslavskaya G.M.

*Municipal Establishment "Kharkov Humanitarian-Pedagogical Academy" of Kharkov Regional Council,
Associate professor at the Department of Mathematics and Physics*

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ И ФИЗИКИ

Брославская Г.М.

Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия» Харьковского областного совета, доцент кафедры математики и физики

Abstract

The article deals with the concepts "competence", "competency", "instrumental competences", "future mathematics and physics teacher's instrumental competences". A structure of instrumental competences has been created, the components of which are motivational-cognitive, informational-methodological, technological-operational, communicative-linguistic components. The instrumental competences that are part of the overall competence (according to the Tuning project) are proved to be developed, identified and evaluated not separately from each other, but integrated in the course of forming relevant competences.

Аннотация

В статье рассматриваются понятия «компетенция», «компетентность», «инструментальные компетентности», «инструментальные компетентности будущего учителя математики и физики». Создана структура инструментальных компетентностей, составляющими которой являются мотивационно-когнитивная, информационно-методологическая, технологически-операционная, коммуникативно-лингвистическая компоненты. Доказано, что инструментальные компетентности, которые являются частью общих компетентностей (согласно проекту Tuning), развиваются, выявляются и оцениваются не отдельно друг от друга, а интегрировано в ходе формирования соответствующих компетенций.

Keywords: competency, competence, instrumental competences, future mathematics and physics teacher's instrumental competence, components, structure.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, «инструментальные компетентности», «инструментальные компетентности будущего учителя математики и физики», компоненты, структура.

According to the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012 – 2021, the efforts of education management bodies of all levels, scientific and methodological services, supported by the entire society and the state, should focus on the implementation of priority areas for developing education, overcoming existing problems, solving prospective tasks of sustainable development, there is updating the goals and content of education on the basis of the competence approach and personal orientation, taking into account world experience and the principles of sustainable development; transition from a procedural competence education paradigm to an effective one among them [6].

The reforms in the modern higher pedagogical education in Ukraine are facilitated by integration into the European and world educational space, rapid technological progress, increasing the requirements for professional training of specialists in various fields, which must be competent and meet both the requirements of employers and international standards.

Introduction of the concept of educational competence in the normative and practical component of edu-

cation allows solving the problem, typical for Ukrainian school, when students can master theoretical knowledge, but experience significant difficulties in activities that require the use of this knowledge to solve specific problems or problem situations [10].

Among scientists and experts, working on the development of the essence of the concepts "competency" and "competence", there is N. Bibik, A. Bigich, H. Valeeva, L. Vashchenko, B. Gershunsky, I. Kostikov, A. Lokshin, A. Maslyuk, E. Megem, A. Ovcharuk, L. Paraschenko, A. Pometun, A. Popov, A. Savchenko, S. Trubachev, S. Yankevich.

So, we consider it expedient to analyze the works of only those scientists [4, 5, 7], whose interpretation of the concepts "competency", "competence", "professional competence", "instrumental competence" can become the basis for determining the key concepts of the research.

S. Arkhangelsky defines the concept "competency" as knowledge and skills in certain areas of science, culture, technology; and "competence" is a real demonstration of this knowledge and relevant skills in the particular work [2].

On the website "Osvita.ua" the following definition of the concept "competency" is given: it is an alienated, pre-determined social requirement (norm) for the person's educational training, necessary for his qualitative productive activity in a certain field [4].

Within his competence, A. Khutorskoy bases that a person can be competent or incompetent in certain issuers, it means that he can have (acquire) competence (competences) in a certain field of activity. Since this is a process of learning and personal development that takes place in the education system, one of the results of education will be the acquisition of a set of competences that are necessary for activities in various spheres of public life [11].

Thus, taking into account all the above, we understand competency as one of the main indicators of the quality of education, characterizing the ability to use the acquired knowledge, skills, personal qualities to solve various professional and life problems.

V. Nizhegorodtsev in the thesis "Forming future physics teachers' methodological competencies" defines "competence" as a set of personal qualities of the future employee (knowledge, skills, motivation, value-semantic orientations, emotional-volitional regulation of behaviour), conditioned by his experience in a certain social and personally important field [7].

Competence is student's mastery, possession of the relevant competency, including his personal attitude to it and the subject of some activity. Competence is a student's personal quality (a set of qualities) that has already been fulfilled, and minimum experience of activity in a given field [4].

However, in our opinion, the most important feature of competence is absent in these definitions, namely: any competence must express the person's level of mastering certain competences for solving various professional and life tasks.

Various researchers distinguish about three (I. Zimniaya), 37 (J. Raven), not more than 85 (the initial Tuning project) competencies. But, in our opinion, it is enough to use two kinds of competencies (according to the Tuning project) to form a competent specialist – a future teacher: special (professional) and general (instrumental, interpersonal, system) ones [3].

Summarizing the research of both domestic and foreign scientists, we came to the conclusion that:

- concepts "competency" and "competence" are not synonymous;
- competence is one of the main indicators of the quality of education, characterizing the ability to use the acquired knowledge, skills, personal qualities to solve various professional and life problems;
- competence expresses the level of mastering certain competencies (which are dynamically and integrally integrated) for solving various professional and life tasks;
- each kind of competence presupposes the existence of a certain level of manifestation of the relevant competences, the basis of which is motivation and value (the desire to study and achieve success in the professional activity and personal life) and cognitive activity (the ability to use knowledge, skills that are

both have got universal character and are specific to a particular subject area in practice) bases.

The researcher A. Kuzmenko describes six physics competences that are formed while studying physics by students in higher educational establishments. They are educational, information, solving physics tasks, experimental, research, and professional ones [5]. All of the above applies to mathematics, too.

The scientist I. Agibova distinguishes the following special competences, typical for the physics teacher: experimental skills, forming students' experimental skills, solving physics tasks, teaching students to solve physics tasks, managing students' technical creativity, staffing a physics room, etc. [1].

However, it is necessary to note that I. Agibova, investigating the special competences, typical for the physics teacher, does not take into account the formation of instrumental competences, which, in our opinion, are the indisputable basis for their professional activity and the implementation of reflection.

Thus, the analysis of psycho-pedagogical sources [3, 8] indicates that there is no clear definition of the concept "future mathematics and physics teachers' instrumental competence".

In the Strategy for Reforming Education till 2020 [9] among the priority tasks of pedagogical education is the preparation of highly qualified, competitive professionals who possess not only professional competences but also general competences, in particular, instrumental ones.

The concept "instrumental competences" was presented in the report on the international project "Tuning" and includes: the ability to analyze and synthesize; the ability to organize and plan; basic general knowledge; mastering the basics of fundamental professional knowledge; oral and written communication in the native language; knowledge of a second language; elementary computer skills; skills of information management (the ability to find and analyze information from various sources); problem solving; independent decision-making depending on the situation [3].

The authors of the Tuning project methodology include instrumental competences in the category of general competences and recognize their essential importance for each of the subject areas; this is taken into account in higher education standards and the National Qualifications Framework.

Yu. Rashkevich's opinion is convenient for us, who notes that "instrumental competences are those that have an instrumental purpose. They include cognitive abilities, the ability to understand and process ideas and thoughts; the methodological ability to influence the environment, organize time and studying strategies, make decisions or solve problems; technological skills and skills associated with the use of technological devices, computer skills and information management; linguistic skills such as oral and written communication or knowledge of a second language" [8].

Thus, the analysis of scientific literature [3, 8] gives bases for determining the key concept of the research: we understand future mathematics and physics teachers' instrumental competences in the process of

professional training as the systemic integrated personal quality that characterizes the level of mastering the graduate's developed instrumental competences (dynamically and integrally united on the basis of motivational-value and cognitive bases) by decision of professional (to build a mathematical (physics) model, geometric diagram to describe a physics phenomenon, to prove the theorem, etc.) and life tasks.

Having defined the key concept, we characterize its main features:

- universality embraces the personal qualities and abilities of future professionals who are both necessary and sufficient for effective professional activities, full participation in public and personal life;
- fundamentality serves as a basis for both interpersonal and systemic (which are part of the overall competence for Tuning) competences and is the basis for the formation of special competences and has an interdisciplinary relationship;
- difficulty is to form, develop, and, if necessary, to adjust instrumental competences in comparison with

professional competences, is much more difficult, because they require the formation of mental abilities, creative, analytical, social skills, which are much more difficult to develop or change than to master the technology of a professional field;

- communicativeness promotes the mastery of physics and mathematical speech, the formulation of thoughts and the ability to convey them to the interlocutors, the ability to correctly perceive and interpret the given information;

- integrity represents the unity of the components of the structure of future mathematics and physics teachers' instrumental competences.

Based on the results of analysis of psycho-pedagogical literature and scientific sources [1, 3, 4, 7, 8], clarified notions "competency" and "competence," a certain concept "future mathematics and physics teachers' instrumental competence", its characteristics, we form the structure of instrumental competences, which consists of: motivational-cognitive, information-methodological, technological-operational, communicative-linguistic components (figure 1).

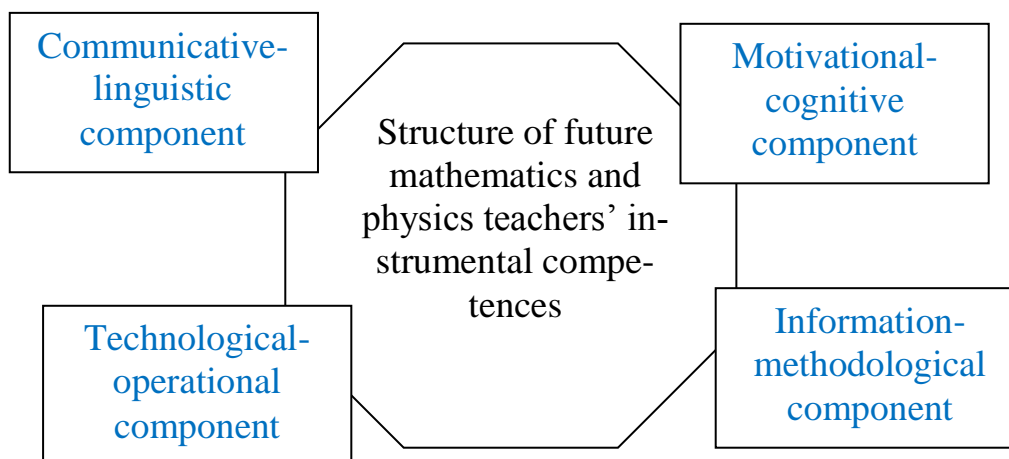

Fig. 1. Structure of future mathematics and physics teachers' instrumental competences

Motivational-cognitive component focuses attention on motivation to professional activity, and the knowledge serves as a means, without which it is impossible to form future mathematics and physics teachers' instrumental competences (basic general knowledge, mastering the basics of basic professional knowledge).

Information-methodological component is the transfer of our own physics and mathematical experience to students; adequate perception and processing of a large volume of information of a physics and mathematical orientation with the use of modern means, methods and technologies of work.

Technological-operational component is the ability to use project, professional and technical-technological (computer, multimedia, etc.) skills in a comprehensive way, operational skills in practice.

Communicative-linguistic component is the cooperation, communicative skills, the ability to find aspects of contact, clarify needs (processing, analysis, compar-

ison of information for decision making), keep a dialogue, find (if necessary) trade-offs with participants of the educational process.

So, summing up all the above analyzed, it can be concluded the instrumental competences that are part of the overall competences (according to the Tuning project) are developed, identified and evaluated not separately from each other, but integrated in the course of forming relevant competences [3].

Prospects for the further research in this area are the definition of theoretical foundations for forming future mathematics and physics teachers' instrumental competencies in the process of professional training.

References

1. Агибова И.М. Формирование экспериментальных компетентностей в системе методической подготовки будущего преподавателя физики в условиях классического университета / И.М. Агибова // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2010. – № 3 (Т. 12). – С. 550–554

2. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С.И. Архангельский – М. : Высш. шк.,1980. – 191 с.
3. Вступне слово до Проекту ТЮНІНГ – гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес. [Електронний ресурс] / 108 с. – Режим доступу : http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf
4. Ключові освітні компетентності [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/school/method/2340/>
5. Кузьменко О.С. Формування професійної компетентності студентів вищих навчальних закладів з позиції акмеологічного підходу / О.С. Кузьменко // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія педагогічна. Вип. 19: Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2013. – С. 93–95.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // Вища школа. – 2013. – № 2. – С. 86–106.
7. Ніжегородцев В.О. Формування методичних компетентностей майбутніх учителів фізики. – На правах рукопису. авто-реф на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Нац. пед. ун-тет ім. М.П. Драгоманова, Київ, 2014.
8. Рашкевич Ю. М. Компетентносний похід в створенні навчальних програм [Електронний ресурс] / Ю. М. Рашкевич – Режим доступу: http://www.mnau.edu.ua/files/03_05/2012-rashkevych1.pdf].
9. Стратегія реформування освіти до 2020 року (проект) <http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/strate2014.pdf>
10. Харківська А.А. Розвиток інформаційної та технічної компетентностей майбутніх учителів як педагогічна проблема / А.А. Харківська // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 13. Проблеми трудової та професійної підготовки : зб. наук. праць / [відпов. ред. Г. Є. Гребенюк] – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 4. – С. 171–177
11. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование . – 2003. – № 2. – С. 59–68.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ФАХІВЦІВ З ОБЛІКУ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Васаженко Н.О.

*Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету,
викладач кафедри фундаментальних та гуманітарних дисциплін*

PRACTICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF BASIC COMPETENCIES OF ACCOUNTANTS WITH ACCOUNTING AND ADMINISTRATION IN HIGHER EDUCATIONAL STAFF

Vasanenko N.A.

*Vinnitsia Educational and Scientific Institute of Economics,
Ternopil National Economic University,
lecturer in the Department of Fundamental and Humanitarian Disciplines*

Анотація

Метою статті є аналіз практичних аспектів формування базових компетенцій фахівців з обліку та адміністрування. За результатами дослідження доведено, що проблема формування базових компетенцій фахівців-економістів в умовах поглибленої економічної та політичної інтеграції з Євросоюзом є актуальною та практично значущою. Пропонується організувати самостійну роботу студентів на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Результати дослідження можуть слугувати для подальшого вдосконалення традиційної професійної підготовки фахівців-економістів.

Abstract

The purpose of the article is to analyze the practical aspects of forming the basic competencies of accounting and administration specialists. According to the results of the research, it is proved that the problem of forming the basic competencies of economists in the conditions of deep economic and political integration with the European Union is actual and practically significant. It is suggested to organize independent work of students on the basis of modern information and communication technologies. The results of the study can serve to further improve the traditional vocational training of economists.

Ключові слова: фахова підготовка економістів, компетенції, базові компетенції, самостійна робота.

Keywords: professional training of economists, competencies, basic competences, independent work.

Трансформація цінностей, посилення інтеграційних процесів у суспільстві висувають високі вимоги до особистості майбутнього фахівця, його інтелектуального, професійного, морального вдосконалення, рівня загальної культури та самореалізації. Задоволення цих запитів можливе в умовах безперервної освіти, реалізація якої потребує перегляду концепцій, цілей, змісту, організаційних форм і методів навчання. Зокрема, професійна підготовка студентів в економічних ВНЗ має потенціал до розв'язання цих завдань. Підвищення результативності процесу підготовки студентів можливе за рахунок застосування ІКТ.

Професійний досвід дозволяє стверджувати, що оптимальне поєднання фундаментальної та прикладної підготовки **майбутніх фахівців з обліку та адміністрування** дозволяє полегшити процес адаптації випускників до професійної діяльності та упевнено користуватися інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ), студенти набувають навичок роботи з комп'ютером, спеціалізованими бухгалтерськими програмами тощо. Основною метою професійної підготовки стала підготовка компетентного фахівця, відповідного рівня та профілю, конкурентоздатного на сучасному ринку праці, відповідального, такого, що вільно володіє своєю професією, орієнтованого в суміжних сферах діяльності, здатного до ефективної роботи за фахом, готового до постійного професійного зростання.

Отже, формування базових компетенцій майбутнього фахівця з **обліку та адміністрування** залежить від якості методичної роботи викладача: рівня розроблення модулів за спеціальностями, формування індивідуальних планів студентів, кейсів, комплексів завдань виробничого характеру, методик проведення практичних, самостійних, індивідуальних робіт, консультацій, електронних версій навчально-методичного забезпечення, складання індивідуальних графіків студентів. Нині позначилися протиріччя між: вимогами, що підвищуються та висуваються суспільством до рівня підготовки фахівців, і нездатністю традиційної організації сучасної освіти забезпечити високу результативність цієї підготовки; потребою в здійсненні безперервності процесу підготовки студентів і неможливістю її забезпечення в традиційній формі організації навчання; чинниками, що впливають на підвищення ефективності та якості професійної підготовки майбутніх фахівців; наявним значним потенціалом ІКТ для сучасної освіти та слабкою розробленістю програмно-методичного забезпечення процесу підготовки студентів в умовах електронного навчання; потребою у теоретичному обґрунтуванні базових компетенцій майбутніх фахівців з обліку та адміністрування до роботи в умовах імплементації Міжнародних стандартів фінансової звітності та недостатньою розробленістю зазначеної проблеми; замовленням суспільства стосовно компетентних фахівців з обліку та адміністрування у сфері Міжнародних стандартів фінансової звітності і низькою результативністю їхньої базових компетенцій після закінчення навчання у ВНЗ.

Вважаємо, що формування базових компетенцій майбутніх спеціалістів з обліку та адміністрування в процесі професійної підготовки в економічних ВНЗ буде забезпечене, якщо створити та реалізувати такі педагогічні умови: **систематичне використання сучасних засобів електронної навчальності у формуванні базових компетенцій майбутніх спеціалістів з обліку та адміністрування**; застосування засобів комп'ютерного моделювання в професійній підготовці спеціалістів з обліку та адміністрування з позицій особистісно орієнтованого підходу; упровадження в аудиторний навчальний процес і самостійну роботу студентів електронних навчально-методичних комплексів із метою активізації професійної освіти.

Мета сучасної освіти спрямована на створення такої системи вищої освіти, яка відповідала б вимогам постіндустріального суспільства. Її досягнення потребує розв'язання таких завдань [0]: підготовка студентів до можливості повноцінної й ефективної участі в усіх сферах життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства; підвищення якості освіти; «розширення меж» доступності освіти; інформаційна інтеграція національної системи вищої освіти в інфраструктуру світової спільноти; можливість обміну знаннями з представниками різних країн.

Створення умов для вирішення завдань, які поставлені перед системою вищої освіти в економічному ВНЗ можливо лише за умови, що в процесі формування змісту та технологій освіти будуть враховані такі тенденції: фундаменталізації, інформатизації, диференціації, інтеграції, плюралізації, інструменталізації, аксіологізації освіти. Кожна з представлених тенденцій уже більшою чи меншою мірою є присутньою в Україні в освітніх системах різного масштабу, включаючи масштаби регіону, міста, ВНЗ, загальноосвітньої середньої школи, гімназії, ліцею.

Дослідник А. Ахаян визначає інформатизацію суспільства як соціально економічний і науково-технічний процес формування сприятливих умов для задоволення інформаційних потреб і здійснення прав громадян, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, ґрунтуючись на формуванні використання електронних освітніх ресурсів (ЕОР) [3].

Перспективи розвитку освіти пов'язані зі зміною місця людини та її цінностей в інформаційному суспільстві. Перехід до інформаційного суспільства ставить іншу мету перед людиною, яка полягає не стільки в оволодінні знаннями як такими, скільки в наданні можливості самоосвіти і самореалізації. Нині в процесі здобуття освіти «індивід є не об'єктом педагогічної дії, а суб'єктом пізнавальної діяльності, ідеї якої спрямовані на технології майбутнього, а не на досвід минулого» [10]. Нині важливо вміти знайти необхідну інформацію для розв'язання поставлених завдань, витративши трохи часу та використовуючи різні джерела інформації. Це нам дозволяють зробити ЕОР. Розвиток освітньої системи інформаційного суспільства реалізується, у тому числі за допомогою інформатиза-

ції освіти, яка за своєю суттю представляє впровадження та використання Інтернет-ресурсів у будь-якій сфері людської діяльності [2].

Можна стверджувати, що створення ЕОР нині набуло досить великого поширення в країнах з високим рівнем розвитку систем освіти, визнається процесом, необхідним для її розвитку. Зазначений процес відбувається і в Україні, але завдання інформатизації освіти України, яке є актуальним уже більше 25 років, повною мірою залишається невиконаним, оскільки системи створення ЕОР і впровадження їх в освітянську практику далекі від досконалості. В основі освітніх стандартів, що розробляються нині, лежить компетентнісний підхід, заснований на компетенції як узагальненої характеристики, що визначає готовність фахівця використати увесь свій потенціал (знання, уміння, цінності) для успішної діяльності в певній професійній сфері. Цей підхід, на думку фахівців, має консолідувати систему освіти і сприяти зміцненню української державності.

Електронні навчальні матеріали значно підвищують ефективність самостійної роботи студентів. адже, дозволяють представляти навчальні матеріали у вигляді модулів у різноманітній послідовності на основі інструкцій і пояснень, довідкової системи, що супроводжують матеріали та дають змогу студенту не обмежуватися логікою електронної програми, а на власний розгляд використовувати різноманітні частини навчального матеріалу в пошуках потрібного, створюючи індивідуальну траєкторію самостійного пізнання й самоконтролю [4, с. 155].

Необхідність зміни не лише змісту підготовки спеціалістів з обліку та адміністрування, а й підходів до пошуку форм організації навчання, в яких передбачається посилення ролі та постійної оптимізації самостійної роботи студентів, диктує і впровадження нових освітніх стандартів вищої професійної освіти. В зв'язку з цим актуалізується питання про створення освітнього середовища на основі ІКТ, орієнтованого на самостійну роботу студента.

Значущість самостійної роботи для студентів фінансово-економічних спеціальностей з формуванням компетентностей у навчальному процесі останнім часом істотно підвищилася, адже компетентність фахівця визначає справжню цінність його на європейському ринку праці. Отже, самостійна робота студентів фінансово-економічних спеціальностей має домінувати в навчальному процесі ВНЗ, що сприятиме підвищенню якості навчання, набуттю вмінь самостійно долати труднощі, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності майбутніх спеціалістів фінансово-економічних спеціальностей [6, с. 163].

Щоб певний обсяг знань було засвоєно, навчальні матеріали необхідно перевести на «мову» проблемних ситуацій, завдань, вправ. У процесі їх розв'язання відбувається спілкування, пізнання світу через творчість, конструювання, моделювання, що дозволяє розкрити, реалізувати та розви-

нути особистісний потенціал студентів. Це і створює стійкий інтерес студента до навчальної діяльності, а також можливість управління нею викладачем. Тому технології навчання мають носити процесуальний двосторонній характер взаємозв'язаної діяльності педагога і студентів, тобто це має бути їх спільна діяльність. Якщо знання пропонуються в логічно організованому вигляді, який передбачає їх засвоєння, відтворення і застосування в типових ситуаціях, то такий шлях не може бути ефективним для формування самостійного мислення [7, с. 246].

Нині самостійна робота студентів розглядається як один з основних компонентів освіти, оскільки саме вона створює базу неперервної освіти, надає можливість постійно підвищувати свою кваліфікацію, формує готовність до самоосвіти.

Основними цілями самостійної роботи студентів є: забезпечення професійної підготовки спеціалістів з обліку та адміністрування; формування і розвиток базових компетенцій, що відповідає основним видам професійної діяльності.

У зв'язку з цим, завдання, що реалізуються в процесі самостійної роботи студентів, в освітньому середовищі економічного ВНЗ є: систематизація, закріплення, поглиблення і розширення одержаних теоретичних знань і практичних умінь студентів; оволодіння практичними навичками роботи з нормативною і довідковою літературою; розвиток пізнавальних здібностей і активності студентів: творчої ініціативи, самостійності, відповідальності й організованості; формування самостійності професійного мислення: здатності до професійного саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації; оволодіння практичними навичками застосування ІКТ в професійній діяльності; розвиток дослідницьких умінь.

Усі вище перераховані компетенції співзвучні із завданнями, які ставляться в процесі організації самостійної роботи студентів, відповідно, вони можуть бути сформовані не лише під час аудиторного заняття, а й у процесі самостійної роботи студентів.

Відомо, що на організацію самостійної роботи студентів істотно впливають два чинники: по-перше, це ініціативна позиція викладача. Вона включає високий рівень педагогічного мислення і його критичність; здатність і прагнення до проблемного навчання й уміння вести діалог зі студентом; прагнення до обґрунтування своїх поглядів; здатність до доброзичливої оцінки знань студентів і до самооцінки своєї викладацької діяльності; по-друге, ефект від самостійної роботи студентів можна одержати лише тоді, коли вона організовується і реалізується в навчально-виховному процесі в якості цілісної системи, що охоплює всі етапи навчання дисципліни студентів.

Іншим напрямом підвищення ефективності самостійної роботи студентів, незважаючи на несподіванку цієї ситуації, є використання засобів ІКТ, що забезпечують взаємодію студентів. Це положення обґрунтовується тим, що освітній процес неможливо розглядати поза контекстом взаємодії студентів і викладачів, а також студентів між собою. Взаємодія тих, хто навчається і викладачів,

організована за допомогою ІКТ, є потужним стимулом щодо організації пізнавальної діяльності студента, забезпечує мотиваційну основу діяльності, а також дозволяє оцінити її результати [8, с. 339].

Усе це призводить до необхідності створення гнучкої моделі організації самостійної роботи студентів, що дозволяє набувати знання там і тоді, де і коли це зручно студентові. В цій ситуації найбільш оптимальним способом такої організації самостійної роботи студентів є активне використання ІКТ. Нині все більшого значення набувають ЕОР, що надаються користувачеві в режимі віддаленого доступу головним чином через Інтернет. Розвиток глобальних комп'ютерних мереж створив принципово нові можливості роботи з інформацією. Комп'ютерні засоби, телекомунікації, мережа Інтернет дозволяють активізувати пізнавальну діяльність студентів, породжують додаткову мотивацію, дають можливість індивідуалізувати навчання.

Одна з моделей організації самостійної роботи студентів, що використовується у ВНЗ, заснована на активному застосуванні автоматизованої системи управління навчанням MOODLE (система дистанційного навчання) і системи інтерактивного опитування SMART RESPONS.

Перспективним із цієї точки зору стає використання так званих хмарних технологій, що забезпечують розподілене оброблення інформації і надають віддалений доступ до інформації та додатків. Отже, на сучасному етапі розвитку інформаційного освітнього середовища в навчальному закладі з'являється можливість вибору типу її платформи: портальної або хмарної. Хмарні технології, включені до складу інформаційного освітнього середовища, дозволяють створити майданчик для колективної роботи викладачів і студентів, розгорнути систему електронних щоденників і журналів, особистих кабінетів для студентів і викладачів тощо [8, с. 340].

Найкращим розв'язанням проблеми методичного, дидактичного і інформаційного забезпечення організації самостійної роботи студентів за цією моделлю є створення електронного навчально-методичного комплексу дисципліни, і подальше розміщення його на порталі (сайті) ВНЗ як ключового інформаційного освітнього ресурсу в локальному і в мережному виконанні.

Кожний електронний навчально-методичний комплекс є комп'ютерною навчальною програмою з комплексом навчальних, навчально-методичних, довідкових матеріалів, системою тестування і статистики, що забезпечують самостійну роботу студента з можливістю прямої й опосередкованої взаємодії з викладачем.

Технології дистанційного навчання, що застосовуються викладачами ВНЗ, значною мірою розраховані на самостійну роботу студента, отже, роль, розроблених викладачами і розміщених в системі електронних навчально-методичних комплексів – забезпечити організацію цього виду роботи.

Для розв'язання вище названих причин у Вінницькому навчально-науковому інституті економіки Тернопільського національного економічного

університету створений і успішно функціонує електронний освітній сайт (www.vie.vin.ua). На сайті кожен студент має свій особистий кабінет, що дозволяє йому відстежувати свої навчальні досягнення, за допомогою електронного журналу; дізнаватися і перевіряти розклад занять, консультацій, екзаменів; діставати доступ до всіх навчальних матеріалів, ЕОР тощо.

Кожний викладач також має свій особистий кабінет, що дозволяє йому вести електронний журнал успішності студентів (магістрантів); перевіряти навантаження; дивитися розклад занять; використовувати на занятті наявні електронні навчальні курси порталу; проводити дистанційне навчання студентів (он-лайн-заняття); тестувати студентів і здійснювати інші заходи.

Студенти Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету позитивно оцінюють можливість використання освітнього порталу в процесі навчання і висловлюють такі точки зору: не треба витрачати час на похід у бібліотеку, для збирання й аналізу інформації, тим самим економиться час підготовки до заняття, що дозволяє працювати ефективніше, значно розширюється доступ до інформації; представлені матеріали на порталі доповнюють зміст і методичку вивчення навчальних предметів (завдання для самостійної роботи студента, додаткові теоретичні та практичні матеріали, екзаменаційні питання, тренувальні тести та ін.); забезпечується доступність навчальних матеріалів у будь-який слушний для студента час доби; стає можливою принципово нова організація роботи студента: проведення інтерактивного заняття за допомогою наведених на порталі матеріалів, що дозволяють представляти інформацію у вигляді відеолекцій, презентацій і т.д.; можливість викладачеві проводити, а студентові проходити контроль знань: екзамени, перевірочні роботи у вигляді он-лайн-тестування в режимі реального часу; надається можливість дистанційного навчання студентів і одержання он-лайн-консультацій із навчальних дисциплін.

Виокремлені позитивні аспекти щодо активного використання ІКТ, за допомогою освітнього порталу (сайту), дозволяють підвищити якість і ефективність навчання студентів ВНЗ.

Упродовж останніх п'яти років в освітньому процесі студентів спеціальності «Облік і аудит» з курсів «Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків», «Просторова економіка, оптимізаційні методи та моделі», «Державне регулювання економіки», «Економетрика», «Економетрія», «Економічна теорія», «Економічна стійкість підприємства», «Інформаційні системи і технології в обліку», «Інформаційні системи і технології в обліку і аудиті (теор. част.)», «Інформаційні системи і технології на підприємствах», «Інформаційні системи і технології у фінансах», «Кількісні методи фінансового прогнозування», «Макроекономіка», «Оптимізаційні методи та моделі», «Стратегічна стійкість підприємства», «Фінансовий ризик і ме-

тоди його вимірювання» й ін. підготовки спеціалістів обліку та адміністрування застосовуються, разом із традиційними формами навчання, електронні навчально-методичні комплекси, що побудовані в системі Moodle, є мережевим ресурсом сервера Тернопільського національного економічного університету.

Moodle – віртуальне навчальне середовище, вільне веб-застосування, що надає можливість створювати сайти для он-лайн-навчання. Спочатку ці електронні навчально-методичні комплекси розроблялися в якості електронних курсів Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету для студентів комбінованої форми навчання. Електронні навчально-методичні комплекси, трансформовані під виконання завдань управління самостійною роботою студентів, є сукупністю теоретичних матеріалів, практикумів, побудованих у вигляді семінарського заняття, тестів-тренажерів, тестів для самоконтролю і контролю з модулів курсів, форумів і блогів для обговорення питань, як викладача, так і студентів, чатів для організації консультацій у режимі он-лайн. Комплекси структуровані у відповідності з навчальними планами зі спеціальностей 6.030509 – Облік і аудит, 803050901 – Облік і аудит, 051 – Економіка, 074 – Публічне управління та адміністрування (додаток А). Кожному аудиторному заняттю відповідають дидактичні одиниці електронних навчально-методичних комплексів: лекційні матеріали, рекомендації з розв'язання завдань і завдання для самостійного розв'язування, тести для самоконтролю, тести-тренажери, індивідуальні завдання. Всі види робіт студентів оцінюються на сайті курсу автоматично у балах, оцінки за роботу доступні у будь-який момент часу кожному студентові.

На кафедрі гуманітарних і фундаментальних дисциплін Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету розроблено 49 електронних навчально-методичних комплексів з предметів, що забезпечують викладачі кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін.

Розгляньмо, які завдання у відповідності з принципами дистанційного навчання вдається реалізувати за допомогою інструментів електронних курсів і, які проблеми вдається розв'язати в процесі комплексного використання методів очного навчання й електронних навчально-методичних комплексів.

Основне завдання використання електронних навчально-методичних комплексів – організація самостійної роботи студентів. Для реалізації принципу регламенту, дидактичні одиниці електронних навчально-методичних комплексів структуровані так, щоб студенти могли вивчити дисципліну самостійно, слідуючи лінійно за вказаним у курсі порядком. У процесі цього частина теоретичних матеріалів повністю повторює лекційний матеріал, частина – дається у вигляді посилань на параграфи і розділи відомих підручників і посібників, щоб не виключа-

лася робота з книгами, частина матеріалів складається студентами самостійно і колективно, у вигляді відповідей на екзаменаційні питання за зразком інтернет-енциклопедії «Вікіпедія». Система Moodle дозволяє організовувати на сайті форуми як для обговорення питань студентів, так і для колективного розв'язання завдань, що задаються викладачем, за якого пропонувані студентами розв'язки обговорюються й оцінюються учасниками форуму. На сайтах курсів є можливість створювати бази даних самими студентами. Це можуть бути бази посилань на джерела літератури, на інтернет-сторінки, ЕОР з корисною, на погляд студентів, інформацією. В ці бази студенти включають самостійно виконані розв'язки завдань, відповіді на екзаменаційні питання, файли з текстовими документами. Такі форми роботи націлені на формування навичок систематизації і структуризації одержаних знань і сприяють реалізації принципу інтерактивності електронного курсу.

Найбільш популярною і використовуваною інтерактивною формою є спілкування студентів із викладачами і між собою за допомогою особистих повідомлень. У процесі дефіциту годин аудиторної роботи такий спосіб є альтернативою індивідуальним консультаціям, одночасно даючи можливість одержати допомогу від викладача й однокурсників недостатньо комунікативним студентам, для яких звернутися з питанням звичніше в мережі, а не особисто.

Важливим завданням електронних навчально-методичних комплексів, що реалізується, є виховання у студентів відповідальності за навчання. Відповідно до принципів індивідуалізації й ідентифікації дистанційної освіти кожний студент має на сайті курсу особистий кабінет, в якому відображені статуси виконання завдань, оцінки у балах і відсотках стосовно до загальної кількості балів за семестр.

Головні переваги електронної форми подання навчальної інформації для самостійної роботи студентів – це компактність, значні виразні можливості в уявленні навчального матеріалу (відео, звук, динамічні зображення – анімації, віртуальна реальність), інтерактивність, низька вартість. Електронний навчально-методичний комплекс може інтегрувати в собі можливості різних педагогічних програмних засобів: навчальних програм, довідників, навчальних баз даних, тренажерів, контролюючих програм.

Потенціал ІКТ розкривається в багатьох аспектах навчання. Якість навчання професійних і економічних дисциплін майбутніх спеціалістів з обліку та адміністрування має бути забезпечена комплексним використанням ІКТ на різних етапах навчального процесу.

Інформатизація освіти як процес інтелектуалізації діяльності викладача і студента, що розвивається на основі ІКТ, підтримує інтеграційні тенденції процесу пізнання закономірностей предметних галузей та оточуючого середовища (соціального, економічного, інформаційного та ін.), поєднуючи їх

з перевагами індивідуалізації і диференціації навчання, забезпечуючи, таким чином, синергізм педагогічного впливу [5, с. 98].

Інформатизація освіти насамперед дозволяє розроблення оснащення навчального процесу із застосуванням ІКТ, що складаються з технічних пристроїв, програмного і навчального забезпечення, поміж них найбільш вагомим з позицій дидактики є ЕОР. Ці три компоненти, власне, і визначають технологію електронного навчання.

Проте варто зазначити і негативні аспекти у використанні ІКТ у навчанні: зводиться до мінімуму (і так обмежене) в навчальному процесі живе спілкування викладача і студента, студентів між собою, пропонується спілкування в основному у вигляді «діалогу з комп'ютером»; відвернення уваги студента в навчанні у зв'язку з колосальними обсягами інформації, що подаються деякими засобами інформатизації, такими як електронні довідники, енциклопедії, інтернет-портали і т.д.; відбувається зниження ефективності навчання і виховання студентів унаслідок використання ЕОР, опублікованих в мережі Інтернет, часто спрацьовує принцип економії сил: запозичення з мережі Інтернет готових проектів, рефератів, доповідей; легкість одержання інформації з комп'ютерних мереж сприяє формуванню шаблонного мислення, формального і безініціативного відношення до навчальної діяльності тощо; негативний вплив надмірного і невинного використання засобів інформатизації на здоров'я всіх учасників освітнього процесу [9].

Щоб упевнитися в достовірності вищевикладених фактів, ми провели опитування серед студентів спеціальностей 6.030509 – Облік і аудит, 803050901 – Облік і аудит, 051 – Економіка, 074 – Публічне управління та адміністрування, Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету. Нами було опитано більше 480 студентів, з яких 80 % вважають, що ІКТ лише позитивно впливають на їхнє навчання, а інші 20 % дотримувалися нейтральної думки.

На основі проведеного дослідження, ми дійшли висновку, що широкомасштабне застосування ІКТ в освітньому процесі стирає грань між очним, заочним або іншими формами здобуття освіти, визначаючи появу абсолютно нової інтегральної форми навчання. Актуальність впровадження ІКТ в практику роботи ВНЗ зумовлена соціальною потребою в підвищенні якості освіти і практичною потребою у використанні у ВНЗ сучасних комп'ютерних технологій. Адже нинішньому студенту, а в майбутньому випускникові ВНЗ належить жити у світі, в якому вміння використати ІКТ багато в чому визначатиме його життєвий успіх. Звідси випливає, що по справжньому навчитися використовувати ІКТ можна, лише активно застосовуючи їх у навчанні, тим самим, підвищуючи якість освіти. Нині це життєво необхідно, щоб кожний випускник ВНЗ був успішний, зміг знайти й якнайкраще реалізувати себе в сучасному інформаційному суспільстві, що нестримно міняється.

Висновки. Інформаційне суспільство, засно-

ване на економіці знань, в якому ключову роль відіграє інтелектуальний потенціал, – висуває нові вимоги до ВНЗ: повнота, доступність і своєчасність оновлення навчального матеріалу, широке охоплення аудиторії незалежно від місця і часу звернення, використання сучасних технологій, індивідуальний, диференційований підхід у виборі зручних форм і методів навчання, практико-орієнтованість, створення комфортних умов для навчання, забезпечення ВНЗ гарантій якості освіти, спадкоємність рівня освіти.

Список літератури

1. Абалуев Р. Н. Интернет-технологии в образовании: учебно-методическое пособие / Р. Н. Абдулаев, Н. Е. Астафьева, Н. И. Баскакова, Е. Ю. Бойко. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 136 с.
2. Андреев А. А. Технологии информационного общества / А. А. Андреев Ю. Б. Рубин // Интернет и современное общество: труды V Всероссийской объединенной конференции. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2002. – С. 152-156.
3. Ахаян А. А. Виртуальный педагогический вуз. Теория становления / А. А. Ахаян. – СПб. : Изд-во «Корифей», 2001. – 172 с.
4. Гризун Л. С. Дидактичні особливості сучасного комп'ютерного підручника / Гризун Л. С. // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: Зб. наук. пр. – Харків : ХДПУ, 2000. – Вип. 13. – С. 155-162.
5. Кириленко Н. М. Комп'ютерні дидактичні ігри у фаховій підготовці майбутніх учителів: монографія / Н. М. Кириленко. – Вінниця : Глобус-прес, 2016. – 188 с.
6. Кобилянська І. М. Формування компетентності з безпеки життєдіяльності майбутніх спеціалістів фінансово-економічних спеціальностей у фаховій підготовці : дис. ... канд. пед. наук / Кобилянська Ірина Миколаївна. – Вінниця, 2015. – 245 с.
7. Кобилянський О. В. Теоретико-методичні основи навчання безпеки життєдіяльності студентів економічних спеціальностей у вищих навчальних закладах : монографія / О. В. Кобилянський. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 590 с.
8. Коношевський Л. Л. Самостійна робота студентів в умовах застосування інформаційно-освітнього порталу ВНЗ / Л. Л. Коношевський, О. Л. Коношевський // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – Вип. 44 / Редкол. – Київ-Вінниця : ТОВ «Планер», 2016. – С. 338-341.
9. Скибицкий Э. Г. Психологическое и эргономическое обеспечение учебных компьютерных технологий в профессиональном образовании / Э. Г. Скибицкий, И. Ю. Скибицкая // Инновации в образовании. – 2007. – № 8. – С. 97-101.
10. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А.В. Хуторской // Отделение философии образования и теоретической педагогики РАО, Центр «Эйдос», 23.04.2002 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: [http // www.eidos.ru/ news/compet.htm](http://www.eidos.ru/news/compet.htm).

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ВИРОБНИЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ**Войтович О.П.***Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
докторант, канд. пед. наук, доцент***MEANS OF FORMING TECHNOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE ENVIRONMENTALISTS IN THE STUDY OF THE BASES OF PRODUCTION TECHNOLOGIES****Voytovych O.P.***National Pedagogical Drahomanov University Cand. Sci. (Ped.), Associate Professor***Анотація**

У статті показано актуальність використання мультимедійних та інтерактивних засобів навчання, навчальних програмних засобів у навчально-пізнавальній діяльності студентів. Здійснено класифікацію комп'ютерних засобів навчання за функціональним і дидактичним призначенням, способом управління навчальним процесом. Авторами запропоновано впровадити інтерактивну методичну систему навчання основ виробничих технологій майбутніх екологів, з використанням комп'ютерних засобів навчання та комп'ютерних мереж у формі проєктів, конференцій, доступу до віддалених баз даних та віртуальних бібліотек, елементів дистанційної освіти, віртуальних навчальних закладів, освітніх web-сайтів.

Abstract

The article shows the relevance of the use of multimedia and interactive learning tools, educational software tools in educational and cognitive activities of students. There were classified computer learning means by functional and didactic purposes, a way of managing the learning process. The author propose the introduction of an interactive methodological system for studying the foundations of the production technologies of future environmentalists, using computer training facilities and networks in the form of a conference, access to remote databases and virtual libraries, elements of distance education, educational websites.

Ключові слова: мультимедіа, інтерактив, навчальний програмний засіб, комп'ютерний засіб навчання, комп'ютерна мережа, віртуальна бібліотека, дистанційна освіта, освітній web-сайт.

Keywords: multimedia, interactive, training software, computer training, network, virtual library, distance education, educational website.

Сучасне суспільство стимулює появу нових тенденцій розвитку освіти, що вимагає від педагогів працювати у творчому режимі, постійно вдосконалювати власну професійну діяльність, розвивати творчі можливості студентів, їхні здібності, освіченість та інформаційну культуру. Цей процес неможливий без мультимедійних та інтерактивних засобів навчання, навчальних програмних засобів, даних в електронному вигляді, а також без уміння використовувати такі засоби у навчально-пізнавальній та майбутній професійній діяльності. Аналіз організації навчального процесу у вищих навчальних закладах свідчить про те, що викладачі недостатньо використовують такі засоби навчання, що призводить до зниження рівня оволодіння студентами сучасними програмними засобами, зниження пізнавального інтересу до фахових дисциплін та майбутньої професії в цілому.

Основним засобом навчання є слово викладача, за допомогою якого він організовує засвоєння знань студентами, формує у них відповідні уміння та навички. Викладаючи новий матеріал, він спонукає до роздумів над ним, його осмислення і усвідомлення. Важливим засобом навчання також є підручник, використовуючи який, студент відновлює в пам'яті, повторює та закріплює здобуті на заняттях знання, виконує різні види самостійної роботи. Інші засоби навчання виконують різноманітні функції: замінюють викладача як джерело знань

(аудіо- і відеозаписи, навчальні прилади та ін.); конкретизують, уточнюють, поглиблюють відомості, які повідомляє викладач (картини, карти, таблиці та інший наочний матеріал); є прямими об'єктами вивчення чи дослідження (машини і механізми, прилади, хімічні речовини, об'єкти живої природи); виступають «посередниками» між студентом і природою або виробництвом у тих випадках, коли їх безпосереднє вивчення неможливе або утруднене (препарати, моделі, колекції, гербарії тощо); формують у студентів відповідні компетентності (прилади, інструменти та ін.); є символічними (знаковими) засобами (карти, технічні креслення, графіки, діаграми тощо).

В умовах комп'ютеризації освіти використання в навчальному процесі засобів навчання потребує подальших наукових досліджень та методичних розробок, оскільки використання інформаційно-комунікаційних технологій та мультимедіа-систем здійснюють значний вплив на організацію навчального процесу. Адже саме такі засоби, завдяки здатності гранично близько до дійсності відображати явища, предмети, процеси або можливості змоделювати їх, виявилися ефективними для сучасної освіти.

Л.М. Фрідман підкреслює, що сучасні інформаційні технології дозволяють візуально подати «не тільки те, що можливо для безпосереднього сприйняття, але й те, що виражається абстрактними

законами та моделями», а також «...представляти приховані від безпосереднього сприйняття істотні закони й закономірності об'єкта пізнання» [12, с. 29].

М.В. Моїсеева [7, с. 212] вважає, що інформаційні технології забезпечують краще та глибше розуміння матеріалу, індивідуалізацію процесу навчання, економлять час, довше утримують в пам'яті знання. Крім того, такі знання легше відновити, застосовуючи їх на практиці.

На думку Т. Уайт [11, с. 115], нові інформаційні технології, що забезпечують наочніше представлення інформації у вигляді образів, радикально впливають на способи мислення та навчання.

Інформаційні технології, вважає С.П. Новіков [8, с. 36], неможливо замінити на стадії почуттєвого сприйняття досліджуваних явищ і об'єктів. Велике значення, на думку дослідника, має те, що чуттєво-наочні образи, які створюються з їхньою допомогою, у процесі пізнання при необхідності можуть видозмінюватися, удосконалюватися та збагачуватися.

Використання мультимедійних технологій при роботі з навчальним матеріалом, як зазначає О.В. Віштак [2, с. 89], дозволяє істотно підвищити якість та ефективність сприйняття інформації.

Слід зауважити, що використання в навчальному процесі можливостей інформаційно-комунікаційних технологій та мультимедіа є не самоціллю або даниною моді, а досягненням педагогічних цілей:

- реалізація соціального замовлення сучасного суспільства в умовах інформатизації, глобалізації та загальної комунікації;
- розвиток особистості студентів, його підготовка до комфортної життєдіяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства загальної комунікації та глобалізації;
- інтенсифікація, підвищення ефективності та якості освітнього процесу на всіх рівнях системи освіти [6, с. 55].

Існують різні підходи до використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. В одних випадках розробники намагаються повністю відтворити навчальну програму певної навчальної дисципліни, зробити «комп'ютерну копію» з відповідного підручника. В інших автори, захоплені інформаційними можливостями сучасної техніки, розробляють фрагменти й ілюстрації до навчальної дисципліни, максимально намагаючись задіяти зовнішні ефекти. Окремі розробники створюють програмні оболонки, що дозволяють користувачу, виходячи із власних цілей навчання й дидактичних поглядів, наповнювати змістом програму, зробивши її прийнятною для засвоєння студентами.

Класифікація навчальних програм, в основу якої покладена функція даних програм, запропонована Б.С. Гершунським [4, с. 64]:

- керуючі та діагностуючі програми. Орієнтовані на керування процесом навчання на заняттях, а також в умовах додаткової індивідуальної або

групової роботи. Вони дозволяють послідовно задавати студентам ті чи інші питання, аналізувати отримані відповіді, визначати рівень засвоєння матеріалу, виявляти допущені помилки та, відповідно до цього, вносити необхідні корективи в процес навчання. На думку дослідника, використання таких програм в умовах комп'ютерного навчання дозволяє зробити процес контролю та самоконтролю динамічним, а зворотний зв'язок студентів із викладачем – систематичним та продуктивним.

- демонстраційні програми, які візуально супроводжують матеріал, що викладається педагогом, кольоровими, динамічними ілюстраціями сприяють образному сприйняттю матеріалу.

- генеруючі програми, які формують набір завдань певного типу із теми. З їх використанням можна провести контрольну роботу, забезпечивши кожному студенту окреме завдання, що відповідає його індивідуальним можливостям.

- пакети навчальних програм, які забезпечують можливість студентам самостійно ставити та вирішувати конкретні завдання за допомогою комп'ютера, вносити необхідні корективи в конструкції, схеми, креслення окремих деталей і т.п.

- контролюючі програми реалізують поточний та підсумковий контроль. Вони фіксують оцінки, дають можливість простежити в динаміці успішність кожного студента, порівняти результати навчання із складністю запропонованих завдань, індивідуальними особливостями студентів, запропонованим темпом вивчення, обсягом матеріалу.

Всі електронні засоби навчання, створені за допомогою таких технологій, дослідник поділяє на групи за функціональним призначенням: інформаційно-пошукові, демонстраційні, тренінгові, діагностуючі та тестові, контролюючі, експертні, комунікативні, обчислювальні, офісні, сервісні, управлінські, моделюючі, імітаційні, інструментальні та розважальні.

В основі класифікації запропонованої А.І. Архіповою [1, с. 40-45], покладено дидактичне призначення електронних засобів навчання:

- тематичні навчальні програми (елементи теорії та набір інтерактивних вправ з конкретної теми, діагностичний інструментарій);
- комплексні навчальні системи (доповнюються системою навігації у навчальних курсах);
- тестові системи (засоби інтерактивного контролю);
- комплекс мультимедійних лекційних демонстрацій (практичні ілюстрації до лекційного курсу);
- електронні підручники (текстова, графічна та ілюстративна інформація в статичній формі із системою навігації);
- мультимедіа-підручники (доповнюються анімацією, відео- і аудіо- навчальними матеріалами);
- віртуальні навчальні та дослідницькі лабораторії (набір експериментів з мультимедійною подачею і програмною обчислювальною частиною);
- презентаційні системи (набір графічних,

текстових, мультимедійних слайдів);

- комп'ютерні навчально-методичні комплекси (електронні підручники, мультимедіа та телекомунікаційні системи, навчально-методичні розробки).

О.В. Оспеннікова [10, с. 25-30] пропонує всі електронні засоби навчання розділити на дві групи:

- електронні копії (електронні версії друкованих навчальних видань, а саме: підручників і навчальних посібників, дидактичних матеріалів та ін., а також навчальні аудіо- та відеоматеріали).

- програмно-педагогічні засоби навчання (засоби, які розроблені на основі мультимедійного інструментарію віртуального середовища: електронні енциклопедії; енциклопедичні словники та довідники; електронні каталоги та електронні колекції (малюнків, фотоілюстрацій, моделей, таблиць, схем та ін.); електронні бібліотеки; інтерактивне навчальне відео; електронні підручники та задачки; інтерактивні навчальні середовища; електронні навчальні заняття (лекції, уроки, лабораторні роботи, екскурсії та ін.); електронні репетитори і тренажери; електронні музеї; електронні дидактичні ігри; електронні експертні системи навчальних досягнень (наприклад, електронні тести).

Електронні засоби навчання з точки зору керування навчальним процесом класифікує Г.М. Цибульський [13, с. 2] і ділить їх на два класи:

- навчальні системи, у яких керування процесом навчання здійснює користувач. Навчальний матеріал представлений в текстовому та графічному форматах і розміщений на машинному носії. Навчальні системи даного класу відрізняються між собою функціональністю, властивостями та способами реалізації. Він поділяється на такі підкласи: електронний підручник або електронний методичний посібник з послідовною або гіпертекстовою структурою; повнотекстова база даних; електронна бібліотека; мультимедійний електронний підручник або електронний методичний посібник; електронний підручник або методичний посібник із засобами контролю.

- навчальні системи, що самостійно управляють навчальним процесом і розміщені на машинному носії в текстовому, графічному, аудіо-, відеоформатах. У таких системах відповіді та дії студентів, впливають на подальший хід процесу навчання. Ступінь керування навчальним процесом залежить від ступеню адаптації системи під конкретного студента. Їх поділяють на: автоматизовані навчальні системи з лінійною структурою навчання; автоматизовані навчальні системи з розгалуженою моделлю навчання; з адаптацією за формою викладу; з адаптацією за логікою викладу; мультиагентна автоматизована навчальна система з адаптацією до суб'єкта та цілей навчання.

За основу класифікації комп'ютерних засобів навчання А.В. Дворецька [5, с. 74] пропонує взяти їхнє функціональне призначення. Вона виділяє вісім типів комп'ютерних засобів навчання:

- презентації (електронні діафільми, що

включають у себе анімацію, аудіо- і відеофрагменти, елементи інтерактивності тощо).

- електронні енциклопедії (електронні аналогі звичайних довідково-інформаційних видань).

- дидактичні матеріали (збірники завдань, вправ, диктантів, рефератів та ін., що представлені в електронному виді).

- програми-тренажери (призначені для вирішення математичних завдань, вивчення іноземних слів).

- системи віртуального експерименту (програмні комплекси, що дозволяють об'єктам навчання проводити експерименти в так званій «віртуальній лабораторії»).

- програмні системи контролю знань (анкети та тести).

- електронні підручники та електронні навчальні курси (поєднують у єдиний програмний комплекс кілька описаних вище типів навчальних програм).

- навчальні ігри та розвиваючі програми.

Існування різних підходів до класифікації електронних засобів навчання О.В. Осін [9, с. 13] пояснює термінологічними розбіжностями та різними підставами для класифікації.

Розглянувши класифікації комп'ютерних засобів навчання, приходимо до висновку, що більшість дослідників пропонують недостатньо систематизовані чи застарілі підходи до класифікації, які не відображають сучасних можливостей ІКТ:

- зокрема з'явилося нове апаратне забезпечення: мультимедійний проектор, мультимедійна дошка, комплекси ПК та TV, SMART-TV з відповідними функціями (доступ до Internet, читання багатьох носіїв та форматів даних), розвиток та впровадження дистанційного навчання через локальну та глобальну мережу, розвиток мобільних пристроїв (смартфон, планшет, нетбук з відповідними технічними можливостями), розвиток хмарних технологій (віртуальний диск, хмарні сервіси, віртуальна структура організації).

- відбувся інтенсивний розвиток програмного забезпечення, а саме: 2D-, 3D-редактори, платформи для різних видів та форм тестування з доступом для викладачів до бази тестових завдань, програми-конструктори, програми-лабораторії, хмарні технології (один з різновидів – програма як Internet-сервіс), платформи для створення нових освітніх систем за принципами відкритості, цілодобового доступу, динамічного розвитку (Вікіпедія, Вікімедія тощо).

- зросла кількість інформаційних ресурсів, які можуть бути використані в навчальному процесі.

З огляду на вказані протиріччя виникла потреба удосконалення існуючих підходів до організації підготовки майбутніх фахівців шляхом створення нових методичних систем у яких були б використані комп'ютеризовані засоби навчання.

Нами запропоновано [3] впровадити інтерактивну методичну систему навчання основ виробничих технологій, як таку організацію навчального

процесу, де реалізується взаємодія всіх учасників процесу, що сприяє об'єднанні розрізнених знань з природничих і технічних дисциплін в єдину наукову систему взаємозв'язку господарської діяльності людини з навколишнім середовищем.

Впровадження інтерактивної методичної системи навчання основ виробничих технологій у навчальний процес передбачає дотримання декількох умов [3, с. 207]:

- створення сприятливої психологічної атмосфери в колективі для забезпечення мотивації студентів до самовдосконалення, відкритості та співпраці;
- витрати значної кількості часу як для підготовки викладача, так і студентів до змін у навчальному процесі;
- наявність матеріально-технічної бази, підключення до комп'ютерних мереж, швидкого і стабільного доступу до Інтернет;
- попередня підготовка до проведення інтерактивних занять;
- створення платформи для інтерактивної комунікації між учасниками освітнього процесу.

Засоби, якими досягаються поставлені цілі інтерактивної методичної системи забезпечують постійну взаємодію суб'єктів та об'єктів освітнього процесу:

- Інтернет-технологій, комп'ютерних мереж;
- мультимедіа продукції навчального призначення (аудіо, відео);
- комп'ютерних навчальних систем (електронні підручники, тренажери);
- системи електронного тестування знань (комп'ютерні тести);
- нових технічних засобів навчання (інтерактивна дошка, мультимедійний проектор та ін.);
- методу проектів, елементів дистанційного навчання, елементів дослідження.

Комп'ютерні мережі спершу використовувалися для того, щоб із їх допомогою отримували доступ до великих баз даних та потужних ЕОМ. Згодом з'явилися перші проекти застосування мереж для спілкування в процесі навчання. Використання мереж в таких проектах обмежувалося електронною поштою. Нині навчальні мережні проекти стали масштабними, виконуваними у реальному часі, з'явилася їх методична і організаційна підтримка. Мережі дійсно стали своєрідним засобом навчання, що дістав визнання поряд з іншими новими засобами.

Можна виділити такі основні напрямки використання мереж:

- проведення спільних спостережень;
- участь в ігрових імітаційних моделях;
- участь у спільних проектах тощо.

Робота у навчальній комп'ютерній мережі може бути організована по-різному. Можливо існування двох різних режимів – on-line, коли спілкування відбувається в реальному часі, і of-line, коли учасники обмінюються результатами спостережень або досліджень на певній платформі. Крім

того, існують проекти з досить розробленою методичною підтримкою, де час, умови роботи, тематика, сценарій чітко фіксовані. Учасники можуть бути розбиті на групи для розробки окремих тем, викладач або координатор може задавати питання, ставити нові проблеми, звертатися до учасників індивідуально. Другий тип організації - не такий чітко регламентований сценарій, вільна форма обміну інформацією, не фіксований набір учасників, відсутність єдиного керівництва.

Як один з прикладів застосування мереж можна навести імітаційне моделювання стану екосистеми. Учасники проекту в результаті співпраці виробляють рішення з приводу деякої проблеми, що зачіпає інтереси усіх учасників імітаційної гри. В ході її обговорення і співпраці учасники пропонують різноманітні стратегії розв'язання проблем, вивчають відмінності в особливостях національних підходів до вирішення проблем зменшення впливу на екосистему з боку виробничих підприємств, набувають досвіду групового розв'язання екологічних проблем.

Тематику науково-дослідних проектів студентів визначаємо за тематикою кваліфікаційних робіт, пов'язаних з актуальними проблемами сфери їх професійних інтересів. Це дозволяє уникнути автоматизму і формалізму при створенні окремих елементів проекту: публікації, презентації та веб-сайту, що, в свою чергу, дозволяє урізноманітнити й доповнювати їх кваліфікаційну роботу. Студенти спеціальності «Екологія», працюючи над дипломним проектом і виконуючи лабораторні роботи, визначають завдання дослідження, шукають інформаційні ресурси для своєї теми, структурує їх, розробляє засоби для проведення практичної частини дослідження і здійснює автоматизоване опрацювання результатів, створює сайт, блог, презентаційні матеріали, пише тези доповіді та бере участь в Інтернет-конференції «Інформаційні технології в професійній діяльності» або в інших. Кожний учасник конференції надсилає до неї деякі матеріали на певну тематику, робить on-line доповідь та коментує доповіді інших учасників.

Також комп'ютерні мережі посприяли розвитку дистанційної освіти, що призвело до появи центрів дистанційного навчання та віртуальних навчальних закладів. Віртуальний університет - система дистанційної освіти через інфраструктуру віртуальних шкіл, університетів, академій. Викладачі і студенти обмінюються великими обсягами даних за допомогою персональних комп'ютерів. Кожний студент працює за індивідуальним планом, отримує детальні інструкції і список послуг, має доступ до інформаційних систем можливе інтерактивне спілкування з викладачами. Загалом, ми пропонуємо використовувати дистанційні курси з техніко-технологічних дисциплін як для заочної і дистанційної, так і для денної форм навчання. Це дозволяє вирівняти вимоги до студентів усіх форм навчання щодо сформованості технологічної компетентності.

При створенні дистанційних курсів з техніко-технологічних дисциплін ми закладаємо стратегію

самостійного вивчення дисциплін, елементи контролю та самоконтролю, що дозволяє забезпечити студентам (слухачам курсів) оптимальні умови навчання в індивідуальному режимі та зручному для кожного темпі. На основі застосування технологій дистанційного навчання нами забезпечено доступ до широкого кола інформаційних ресурсів – від допомоги у виконанні конкретної роботи та автономних навчальних курсів, що завантажуються на мобільний пристрій студента, до мережних навчальних курсів з професійно орієнтованим програмним забезпеченням, що функціонує на сервері.

Ще одним сучасним, ефективним, зручним і швидким засобом введення даних про вплив виробництва на навколишнє середовище, перетворення їх форматів, накопичення їх, вилучення, оновлення та пошук, розв'язання аналітичних і прогнозних, статичних і динамічних задач, вибір форми видачі кінцевого результату є використання геоінформаційних систем.

Географічна інформаційна система (ГІС) забезпечує можливість довгострокового збереження, періодичного поповнення і оновлення цієї інформації. Маючи унікальні можливості для повноцінного аналізу та оперування географічною інформацією, ГІС є тим реальним інструментарієм, який здатний забезпечувати інформаційну основу для прийняття оптимального управлінського рішення, її широкі можливості дають змогу автоматизувати процедури аналізу та прогнозування екологічного стану і тенденцій його змін як на окремій території, так і в масштабах усєї країни. Здатність обробляти інформацію просторового характеру, представлену на географічних картах, принципово відрізняють ГІС від інших інформаційних систем.

Актуальним напрямом використання комп'ютерної техніки є створення освітнього веб-сайту, який використовується як засіб навчання у вигляді взаємопов'язаних веб-сторінок, включених до домену освітньої установи, університету або його підрозділу. Завдяки веб-сайтам вдається реалізовувати ряд освітніх завдань: подання інформації для студентів, викладачів, наукових колективів кафедр, які бажають ознайомитись з різними методиками, концепціями, навчальними планами, можливостями поповнення власних бібліотек тощо. На освітньому веб-сайті розміщують матеріали про спеціальності, професіограми фахівців, зв'язки з промисловими підприємствами (базами практик), з випускниками тощо.

Отже, комплексне використання нових технологій і засобів навчання дає змогу інтенсифікувати процес засвоєння студентами неперервно зростаючих обсягів актуальної науково-технічної, екологічної, соціальної і методичної інформації; забезпечити якісне практичне застосування теоретичних знань з навчальних дисциплін; допомогти студентам самостійно здобувати нові знання на базі сучасних засобів телекомунікацій та доступу до світових банків знань; раціоналізувати працю викладачів та інших учасників навчально-виховного процесу. З появою нових засобів навчання, зокрема на базі комп'ютерних технологій, навчальний процес стає різноманітним і багатомірним, набуває нових організаційних форм, виявляються нові мето-

дичні можливості, стає можливим створення принципово нових типів навчального середовища, у якому відбувається інтерактивна взаємодія між викладачами та студентами завдяки новітнім засобам навчання.

Список літератури

1. Архипова А.И. Типология педагогических программных продуктов и этапы их проектирования / А.И. Архипова, Т.Л. Шапошникова, А.В. Лаврентьев // Педагогическая информатика. – 2002. – №4. – С. 40 - 45.
2. Виштак О.В. Дидактические основы разработки педагогического сценария мультимедийного учебного пособия по информатике / О.В. Виштак // Информатика и образование. – 2004. – №7. – С. 87 - 90.
3. Войтович О.П. Интерактивна методична система навчання основ виробничих технологій майбутніх екологів/ Войтович О.П.// Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка.-2016.-№1.-С.205-211.
4. Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы / Б.С. Гершунский. – М.: Педагогика, 1987. – 265 с.
5. Дворецкая А.В. Основные типы компьютерных средств обучения / А.В. Дворецкая // Педагогические технологии. – 2004. – № 2. – С. 38 - 40.
6. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: учебно-методическое пособие / [И.В. Роберт, с.В. Панюкова, А.А. Кузнецов, А.Ю. Кравцова; под ред. И.В. Роберт]. – М.: Дрофа, 2008. – 312, [8] с. – (Высшее педагогическое образование).
7. Моисеева М.В. Современное состояние и перспективы развития мультимедиа в образовании / М.В. Моисеева // Школьные технологии. – 1998. – №4. – С. 210 - 215.
8. Новиков С.П. Применение новых информационных технологий в образовательном процессе / С.П. Новиков // Педагогика. – 2003. – № 9. – С. 32 - 38.
9. Осин А.В. Мультимедиа в образовании: контекст информатизации / А.В. Осин. – М.: Ритм, 2005. – 320 с.
10. Оспенникова Е.В. Подготовка учителей физики к внедрению новых информационных технологий в практику школьного обучения / Е.В. Оспенникова // Информатика и образование. – 2004. – № 12. – С. 25 - 30.
11. Уайт Терри. Чего хочет бизнес от ИТ / Терри Уайт. – Минск: Гревцов Паблицер, 2007 – 256 с.
12. Фридман Л.М. Наглядность и моделирование в обучении / Л.М. Фридман. – М.: Знание, 1984. – 80 с.
13. Цибульский Г.М. Модели обучения автоматизированных обучающих систем [Электронный ресурс] / Г.М. Цибульский, Е.И. Герасимова, В.В. Ерошин // Сетевой электронный научный журнал «Системотехника». – 2004. – № 2. – Режим доступа: <http://systech.miem.edu.ru/2004/n2/Cibulskiy.htm>.

ЛЕКЦІЯ ЯК ОСНОВА НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.

Чорненька Ж.А.*ВДНЗУ «Буковинський державний медичний університет» к.мед.н.,
асистенткафедри соціальної медицини і ОЗО***Грицюк М.І.***ВДНЗУ «Буковинський державний медичний університет» к.мед.н., доцент,
завідувач кафедри соціальної медицини і ОЗО***Бідучак А.С.***ВДНЗУ «Буковинський державний медичний університет» к.мед.н., асистенткафедри соціальної
медицини і ОЗО*

LECTURE AS THE BASIS OF TEACHING IN HIGH SCHOOL

Grytsuk M.*Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University»,
associate professor,
Department of Social Medicine and Health Care Organization***Chornenka Z.***Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University»,
Ph.D., assistant,
Department of Social Medicine and Health Care Organization***Biduchak A.***Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University»,
Ph.D., assistant,
Department of Social Medicine and Health Care Organization***Анотація**

Лекція - головна інформаційна магістраль у навчальному процесі вищої школи, що сприяє засвоєнню системи знань із спеціальності, формує широкий професійний кругозір і загальну культуру, школа наукового мислення. Студенти оволодівають сучасною наукою, її методами, проникають у глибини її основних проблем, у логіку й методологію її розвитку; пізнають життєвий потенціал, входять у лабораторію наукового мислення викладача.

Abstract

Lecture is the main informational highway in the educational process of the higher school, which helps to assimilate the system of knowledge in the specialty, forms a wide professional outlook and general culture, a school of scientific thinking. Students acquire modern science, its methods, penetrate into the depths of its main problems, in the logic and methodology of its development; Know life potential, enter the laboratory of scientific thinking of the teacher.

Ключові слова: лекція, навчальний процес, професійна діяльність, види лекцій, функції лекцій.

Keywords: lecture, educational process, professional activity, types of lectures, functions of lectures.

Лекція (від лат. слова *lectio* - читання) - це організований у доступній формі систематизований виклад навчального матеріалу, будь - якого читання, теми, розділу предмета, сутності тієї чи іншої проблеми. Лекція у вищій школі розглядаються і як метод, і як форма навчання. Це логічно структурований, системний, послідовний і обмежений у часі виклад передбаченого програмою наукового питання, побудований на діалектико - матеріалістичній основі. Лекція дає студентам уявлення про науку в цілому, її методологію, знайомить із основними теоретичними питаннями певної проблеми науки. Лекції не вичерпують предмета науки і покликані закласти основи наукових знань, визначити напрям, основний зміст і характер усіх видів навчальних занять і, головним чином, самостійної роботи студентів. Лекції спонукають студентів до роздумів над науковими проблемами, до пошуку відповідей на запитання, що виникли, до перевірки найцікаві-

ших і найважливіших положень. Під впливом лекції у студентів виробляється певний погляд на науку, її завдання і перспективи, складаються наукові переконання, формується установка на професію, мотивація щодо творчого підходу до неї.

Метою будь - якої лекції є розкрити основні положення теми та досягнення науки, з'ясувати невирішені проблеми, узагальнити досвід роботи, дати рекомендації щодо використання основних висновків за темами на практичних заняттях.

Важливим аспектом професійної діяльності кожного фахівця є постійне поповнення й оновлення знань. Обсяг інформації, необхідний для плідної роботи за фахом, невпинно зростає. Вивчений матеріал швидко втрачає актуальність і потребує оновлення. Тому навчання, орієнтоване лише на запам'ятовування, не може задовольнити сучасні вимоги до фахівця. Першочерговою є проблема формування таких якостей людини, які дають можливість самостійно засвоювати нову інформацію,

розвивати вміння та навички, необхідні для виконання діяльності на високому професійному рівні.

Необхідна висока культура лекційної діяльності. Кожен лектор зобов'язаний вивчити основи лекційної майстерності, тобто оволодіти загальною грамотою цієї справи, щоб досягти в ньому досконалості. Необхідно свідомо засвоїти попередній лекційний досвід і зрозуміти особливу природу лекції, її закони і можливості.

Лекція з'явилася у Стародавній Греції набула розвитку в Стародавньому Римі всередні віки. За соціально-економічних умов середньовіччя постала необхідність прилучення до освіти широких верств населення, а не лише представників знаті. Діалогічний вид навчання вже не задовольняв потреб. А джерел інформації (на той час вони обмежувалися, в основному, книгою) було обмаль. Тому педагог, який мав дещо ширший доступ до літератури, систематизував інформацію у вигляді писаних текстів і на заняттях зачитував цей матеріал студентам. Це був своєрідний спосіб колективного розповсюдження і засвоєння інформації. Студенти конспектували лекції і так опановували програмний матеріал. Лише пізніше, наприкінці XIX ст., поряд з лекціями почали застосовувати практичні, лабораторні заняття. Зрозуміло, що обмеження навчальної роботи лише лекціями збіднювало ефективність навчально-виховного процесу.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. лекція як провідний метод навчання зайняла визначальне місце у системі навчально-виховної роботи у вищих освітніх закладах світу. Наприкінці XX і на початку XXI ст. дискутується питання щодо доцільності застосування лекції у ВНЗ. Думки і вчених, і практиків розходяться.

Проблема підготовки висококваліфікованих кадрів не може бути ефективно розв'язана в рамках використання традиційних форм і методів навчання. Одним із найслабших місць у традиційних методах навчання є те, що в активному стані перебуває тільки викладач, слухачі ж пасивно сприймають інформацію, тобто навчання має інтелектуально пасивний характер. Традиційні форми і методи навчання передбачають передачу знань, але не завжди формують професійні вміння і навички в майбутніх фахівців. Застосування активних методів навчання веде до активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищення мотивації й емоційності навчання, формування професійних умінь та навичок.

До *структурної побудови* лекції можна віднести: формулювання теми, повідомлення плану, рекомендацій літератури до самостійної роботи і власне виклад змісту проблеми.

Основні функції лекції:

Методологічна. Зразки наукових методів дослідження, пояснення, аналіз наукових теорій, прогнозу і роз'яснення принципів наукового пошуку. **Інформаційна (освітня).** Лекція інформує студентів про досягнення науки, основні положення навчальної дисципліни, розкриває особливості кожної теми, знайомить з проблемою, яка розв'язана наукою, чи розв'язується на даний час.

Орієнтаційна. Орієнтує студентів на генезис розвитку різних теорій, у яких літературних джерелах можна їх знайти і познайомитися. Лектор рекомендує орієнтовний список літератури.

Стимулююча збуджує інтерес до теми.

Мотиваційна. Розвиває інтерес до науки, пізнавальні потреби переконання в необхідності вивчати науки, в її теоретичній та практичній значущості.

Роз'яснююча, пояснююча. Пояснення понять, які є складовими (стрижневими) даної теми. Роз'яснюючи і пояснюючи квінтесенцію теорії, необхідно домагатися адекватного розуміння студентами наукового змісту понять.

Переконуюча. З акцентом на системі доказів.

Розвиваюча пов'язана із завданням формування пізнавальної активності аудиторії, вимагає ведення лекційного викладу як процесу самостійного творчого пізнання. Ця функція зумовлена необхідністю забезпечення оптимальних умов для інтелектуального розвитку особистості шляхом включення її в активну розумову діяльність.

Виховна сприяє формуванню у студентів наукового світогляду, соціальної зрілості, громадянської відповідальності, естетичних почуттів та естетичної культури, працелюбності.

Порівняння та аналізу наукових напрямів, методів, ідей, висновків тощо.

Види лекцій. Існує декілька видів лекції як форми організації навчання, головними з яких можна вважати тематичні, серед них особливо виділяються вступна й заключна (підсумкова), оглядові й консультативні, читаються також лекційні спекурси, а також настановча, поточна. Існують і інші за термінологією, але тотожні за змістом та призначенням з вищенаведеними класифікації лекцій: вступна, конкретизації, інтеграції навчального матеріалу, тощо.

Навчальна лекція — логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрований за необхідності наочною та демонстрацією дослідів.

Тематична лекція - основний вид лекції для вищої школи. У ній всебічно й систематично розкривається програмовий матеріал, виділяються провідні аспекти вивчення кожної наукової проблеми, виявляються взаємозв'язки між окремими частинами лекційного курсу.

Вступна лекція - висуває й обґрунтовує основні методологічні позиції, визначає предмет і метод науки яка вивчається, зв'язок теоретичного матеріалу з суспільною практикою, особистим досвідом студентів і їх майбутньою спеціальністю. Для вступної лекції відбирають навчальний матеріал, який передбачає первинне ознайомлення з темами розділу, що будуть вивчатись на наступних заняттях. Головне її завдання при цьому визначається необхідністю збудження інтересу до навчального матеріалу теми, розкриття існуючих взаємозв'язків між іншими темами та пояснення існуючої системності у знаннях.

Заклучна або підсумкова лекція завершує лекційний курс, систематизує одержані знання, підводить підсумки прочитаного курсу.

Оглядова лекція передбачає систематичний аналіз центральних наукових проблем курсу, які пов'язуються з практичним досвідом слухачів, завданнями професійної діяльності. Як правило, оглядові лекції з педагогіки читаються на випускних курсах. Оглядова лекція передбачає подачу навчальної інформації для поглиблення одержаних знань, приведенню їх у певну систему. Така лекція проводиться в кінці вивчення кількох споріднених загальною ідеєю тем і є узагальнюючою. Оглядова лекція може бути призначена і для загального ознайомлення з певним навчальним матеріалом, який відповідно до програми не планується для достатнього вивчення. Такі лекції створюють необхідні передумови для активізації самостійної роботи студентів для розширення та поглиблення своїх знань.

Консультативна лекція доповнює і уточнює матеріал оглядової, висвітлюючи розділи курсу, що викликають серйозні труднощі при самостійному вивченні.

Настановча лекція проводяться перед семінарами, конференціями тощо. Основне її призначення визначається необхідністю окреслити коло питань, проблем, які необхідно опрацювати, висвітлити на наступних заняттях. Тут може пояснюватись та обґрунтовуватись загальний план, структура проведення певної навчальної роботи, встановлюватись система окремих завдань (теоретичних, практичних), що необхідно виконати та зробити відповідні висновки.

Інформаційна лекція. Зміст лекції безпосередньо передається викладачем у готовому виді через монолог. Це найбільш поширений вид лекції, оскільки вимагає незначної кількості часу на підготовку. Інформаційна лекція оптимальна тоді, коли матеріал знаходиться у різних літературних джерелах, які недоступні студенту, важкий для розуміння, або зовсім новий.

Основною метою поточної лекції є розкриття та пояснення конкретної теми, яка має великий за обсягом і складну за змістом навчальну інформацію. Зміст такої лекції може визначатись на основі окремого предмету або на міжпредметній основі. При цьому її ще називають комплексною лекцією із використанням навчального матеріалу кількох предметів природничого циклу.

Лекція вступу готує студентів до творчого розв'язання навчально-пізнавальних задач. Вона визначає подальше відношення, інтерес слухачів до предмету, активізує їх розумову діяльність. Все це являється передумовою успішного розв'язання наступних задач навчання.

Дидактичною метою лекцій конкретизації є поглиблене поелементне вивчення і засвоєння якогонебудь поняття, теорії. Вона характеризується великою ємкістю. Тому ведучою функцією лекції конкретизації являється інформативна. Навчальний матеріал такої лекції подається інформаційним блоком, в який входить одне або декілька взаємозв'язаних понять.

На лекції інтеграції відбувається подальший розвиток перетворення одержаних знань, установлення зв'язків і відношень між їх елементами. Мета таких лекцій полягає у формуванні у студентів системи знань на основі усвідомлення загальної закономірності, загального принципу, поступового переходу від часткових до більш широких узагальнень. Основна функція цієї лекції є інтегративна, яка дозволяє із великої кількості одержаних знань виділяти тільки ті, на які падає основне змістовне і логічне навантаження та які є опорою для встановлення зв'язків між основними поняттями теми, курсу, предмету.

Узагальнююча лекція. Проводиться у заключенні вивчаемого розділу або теми для закріплення отриманих слухачами знань. При цьому лектор знову виділяє узлові питання, широко використовує узагальнюючі таблиці, схеми, алгоритми, що дозволяють включити засвоєні знання, уміння і навички в нові зв'язки і залежності, переводячи їх на більш високі рівні засвоєння, допомагаючи тим самим застосування отриманих знань, умінь і навичок в нестандартних і пошуково-творчих ситуаціях.

Міні-лекція. Може проводитись викладачем на початку кожної пари протягом десяти хвилин по одному з питань теми, що вивчається.

Кіно(відео)лекція. Допомагає розвитку наочно-образного мислення у слухачів. Викладач здійснює підбір необхідних кіно-відеоматеріалів по темі, що вивчається. Перед початком огляду до слухачів доводиться цільова установка, в ході огляду кіно-відеоматеріалів лектор коментує події, що відбуваються на екрані.

Інструктивна лекція. Проводиться з метою організації самостійної наступної роботи слухачів по заглибленню, систематизації і узагальненню матеріалу, що вивчається на практичних, лабораторних заняттях. У ході лекції слухачі отримують методичні рекомендації по роботі з навчальною літературою, зі змістом теми, виконують інструктивні завдання.

Лекційні спецкурси звичайно виходять за рамки навчальної програми, значно розширюючи й поглиблюючи наукові знання, одержані в рамках програми, полегшують їхнє творче осмислення. Через спецкурси студенти вводяться в проблематику певної наукової школи, проходять школу творчого пошукового мислення. Найчастіше спецкурси читаються на матеріалі науково-дослідної роботи викладача.

Як показує практика, питання після лекції – і за витраченим часом, і по виховній значимості такого виду контакту зі слухачами – нерідко перетворюється в самостійний вид роботи лектора. Це означає, що можна говорити про право на існування особливої активної форми: лекції-брифінгу. Така лекція складається з короткого (15 – 20 хвилин) повідомлення лектора і відповідей його на питання слухачів (45 – 60 хвилин). Принципово нових елементів методики лекція-брифінг не пропонує, але при підготовці необхідно особливо ретельно продумати зміст і форму вступного повідомлення. Воно повинно бути інформативним, зрозумілим, коротким,

композиційно завершеним. Виступів слухачів не передбачається, принципова методична структура така: повідомлення лектора – питання слухачів – відповіді лектора.

Іншим чином будується *лекція-бесіда*. Крім питань слухачів, вона допускає викладення ними своєї точки зору з того чи іншого питання. На такій зустрічі лектор і сам повинен ставити питання слухачам, щоб почути їх висловлювання, викладення їх позиції. Так утворюється ґрунт для обміну думками, для бесіди. Методична специфіка лекції-бесіди в тому, що лектор виступає і в ролі інформатора, і в ролі співбесідника, що вміло направляє хід діалогу зустрічними питаннями.

Лекція-бесіда може перетворитись *в лекцію-диспут*, і природнім, так би мовити, шляхом, і в результаті запланованих дій лектора. Одна з функцій лектора – короткий виступ на початку зустрічі, але потім йде не просто розмова-діалог зі слухачами, а полемічна бесіда. Функції лектора передбачають таку постановку питань, яка веде до зіткнення думок і, відповідно, до пошуку аргументів, до поглибленого аналізу проблем, які розглядаються. В цьому випадку методична майстерність лектора включає не лише вміння читати лекцію-монолог, відповідати на питання, вести бесіду, але й навички організації спору і вмілого керування ним. Тему дискусії потрібно обирати і розробляти попередньо. Але однієї потенційної дискусійності недостатньо. Тема повинна надавати можливість учасникам дискусії прийти до кінцевого результату, до істини.

Може бути використана ще одна форма виступу – це *лекція-анкета*. Для не чисельної і відносно підготовленої аудиторії складається анкетопитник з 20 – 25 питань по темі лекції. Отримавши анкету на початку лекції, слухачі під керівництвом лектора з'ясовують, відповіді на питання які не викликають у них складностей. Припустимо, таких виявиться 15. Ті 10 (чи менше), які звалялись, ранжуються за ступенем складності, актуальності або тематичності, утворюючи план лекції. Цей вид роботи трудомісткий і нелегкий для лектора, але досить ефективний, оскільки зразу включає людей в роботу, дає можливість з'ясувати свої інтереси, брати участь у розробці плану лекції. Звичайно, від лектора вимагається швидкість мислення, ерудованість, додаткові зусилля при підготовці до виступу.

Практикується *ібінарна лекція (лекція-дует)*, яка читається двома лекторами одночасно. Помічено, що в такому випадку увага аудиторії значно збільшується, мислення активізується. Від лекторів вимагається відмінна співпраця, вміння взаємно доповнювати один одного, імпровізувати. Важлива і попередня домовленість про розділення функцій і розподіл фактичного матеріалу.

Якщо ж два або більше лектори розглядають одну загальну для них тему в одній і тіж аудиторії, відповідаючи при цьому на питання слухачів або ведучи з ними бесіду, то виникає ситуація, відома під назвою *"круглий стіл"*. Ця методика, що отримала розповсюдження в лекційній практиці, макси-

мально демократизує спілкування лекторів і слухачів, так як передбачає їх рівність як співбесідників, які колективно обговорюють якусь проблему. Однак і за "круглим столом" є лідери – спеціалісти з конкретних питань. Повинен бути і лідер-організатор, функції якого полягають у тому, щоб слідувати за регламентом, дисциплінувати учасників бесіди, тощо.

Зміст лекції визначається навчальною програмою дисципліни. Всі факти, приклади, цифри, доводи, коментарі мають відповідати меті лекції і вести до розкриття її основних ідей. Фактичного матеріалу в лекції повинно бути порівняно небагато – рівно стільки, скільки необхідно для розуміння питання студентами. Весь фактичний матеріал повинен бути пронизаний узагальненнями, що надають лекції наукової переконливості й доказовості.

Викладений матеріал бажано чітко оформлювати у вигляді системи, яка краще запам'ятовується і допускає більш широке перенесення в нові ситуації. Усуваючи той чи інший навчальний матеріал із лекційного курсу, слід мотивувати це перед студентами і показати його місце у загальній системі. Необхідно виховувати у слухачів звичку орієнтуватися у вивченні предмета на навчальну програму.

Зрозуміло, що будь-яка класифікація є достатньо умовною, тож тільки від самого викладача залежить, які форми і методи роботи обрати під час лекції. Це певною мірою залежить і від досвідченості лектора, і від рівня його методичної підготовленості, іноді, навіть, від сміливості, адже не так вже і просто відійти від усталених, випробуваних шляхів і спробувати щось нове. Безумовно, обираючи вид лекції, викладач обов'язково повинен зважити: чи готові до такої діяльності студенти? Що робити, якщо під час самого заняття з'ясується, що є відхилення від заздалегідь запланованого? і т.п. Неабияке значення має і психологічна готовність до експерименту (в тому числі, і до його невдалого результату) самого викладача. Разом з тим, це не означає, що слід взагалі відмовитися від випробування інновацій. Можливо, іншим разом все вийде найкращим чином і врешті решт студенти відчують, що їх викладач відповідає вимогам освіти XXI століття.

Таким чином, лекція – провідна, головна форма навчання. Такою вона була і залишається тому, що з неї починається кожна навчальна дисципліна, розділ і більшість тем, що передбачені програмами. Лекція є незамінною формою організації навчання через те, що вона не повторює підручник, а доповнює його останніми даними науки, іноді ще неопублікованими, але вже відомими викладачу, фактами з життя, особистим розумінням і відношенням до матеріалу, що викладається. В лекції наука оживає і слухачам доноситься в емоційному, доступному, цікавому і зрозумілому вигляді.

Література

1. Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.14.
2. Гузев В.В. Методы и организационные формы обучения. –М. 2001. –128 с.

3. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. - Ростов н/Д., 2002.
4. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: Навчальний посібник / За заг. Ред. О.Г.Мороза. –К. 2001. –337 с.
5. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 3-є видання, доповнене. - К., 2001.

6. А.Б. Коваленко Особливості застосування методів активного навчання при підготовці до професійної діяльності //Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. – 2009.-№5. – С. 77-81.

ФОРМУВАННЯ КЛІНІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ОДНА З ОСНОВ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

Дудка І.В.

доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Чернівці, Україна

Дудка Т.В.

асистент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Чернівці, Україна

FORMATION OF CLINICAL THINKING AS ONE OF THE BASIS FOR THE FORMATION OF FUTURE DOCTORS

Dudka I.V.

PhD, Associate Professor of the Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases Department, HSEE of Ukraine «Bukovinian State Medical University», Chernivtsi, Ukraine

Dudka T.V.

PhD, Assistant of the Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases Department, HSEE of Ukraine «Bukovinian State Medical University», Chernivtsi, Ukraine

Анотація

У статті висвітлено наукові підходи до розуміння феномена мислення; розкрито погляди на проблему формування професійного клінічного і творчого мислення у педагогічній та психологічній думці; визначено особливості творчого та клінічного мислення, здійснено спробу окреслити шляхи оптимізації процесу розвитку професійного клінічного мислення майбутнього лікаря за допомогою використання ситуаційних завдань у процесі навчання і контролю отриманих знань, що сприяє розвитку клінічного мислення студентів медичних вузів, істотно доповнює роботу з пацієнтами, розширює можливості навчального процесу, сприяє його оптимізації та підвищує мотивацію студентів до вивчення даного предмета.

Abstract

The paper presents scientific approaches to understanding the phenomenon of thinking; revealed views on the problem of formation of professional clinical and creative thinking in pedagogical and psychological thought; determined the clinical characteristics of creative thinking; clarified the characteristics of professional thinking; attempt to identify ways to optimize the process of professional development of clinical thinking of the future doctor in the context of the using of situational tasks during training and control of the gained knowledge promotes development of clinical thinking of students of medical schools, significantly supplements work with patients, expands possibilities of educational process, promotes its optimization and increases motivation of students to studying of this subject.

Ключові слова: клінічне мислення; медична практика, ситуаційні задачі; студенти вищої медичної школи.

Keywords: clinical thinking; medical practice, situational tasks; students of the higher medical school.

У теперішній час у вищій медичній школі досить гостро стоїть питання розробки оптимальних методів навчання, що гарантують формування у студентів більш глибоких знань, які дозволять їм якісно виконувати професійну діяльність лікаря широкого профілю [3].

Навчальний процес вимагає постійного вдосконалення, оскільки відбувається зміна пріоритетів та соціальних цінностей. Тому сучасна ситуація у підготовці фахівців вимагає докорінної зміни стратегії та тактики навчання в вузах. Головною характеристикою випускника медичного вузу є його компетентність у сукупності з умінням клінічно мислити.

Під клінічним мисленням розуміється специфічна розумова діяльність практичного лікаря, що забезпечує найбільш ефективне використання даних теорії та особистого досвіду для вирішення діагностичних та терапевтичних завдань стосовно конкретного хворого [11].

Клінічне мислення має дві складові – специфічну, що віддзеркалює саме медичні знання та уміння, і неспецифічну, логічну, що містить у собі всі закономірності продуктивного мислення. Розвиток клінічного мислення студентів медичного вузу є вимогою часу, логічним кроком розвитку педагогічної практики. Характерними його особливостями є самостійна пізнавальна діяльність того, хто

навчається, та творче мислення як ключовий елемент результату освіти [9].

Відносно медичної сфери без оволодіння базовими абстрактно-логічними операціями неможливе формування клінічного мислення лікаря як такого. Це є головною умовою отримання повноцінної вищої освіти та формування професіонала в будь-якому розділі знань. Саме наявність абстрактного мислення імпліцитно мається на увазі в формулюванні перерахованих вище професійних компетенцій.

Клінічне мислення – це процес, що надає цілісності та завершеності медичним знанням. Специфіка клінічного мислення, що виділяє його серед інших, складається в декількох тез.

Предмет дослідження в медицині виключно складний, що включає всі види діяльності від механічних до молекулярних, всі сфери життєдіяльності людини, в тому числі поки недоступні для наукового осмислення, хоча й очевидні, наприклад, екстрасенсорика, біоенергетика. Індивідуальність людини поки що взагалі ніяк не може знайти конкретного вираження в клінічній діагностиці, хоча про значення цього компоненту діагнозу говорять всі клініцисти-мислителі з стародавніх часів. У процесі діагностики в медицині обговорюються неспецифічні симптоми та синдроми. Це означає, що в клінічній медицині немає симптомів, які б були ознакою лише однієї хвороби. Будь-який симптом може бути, а може і не бути присутнім у пацієнта при певному захворюванні. В кінцевому рахунку це пояснює, чому клінічний діагноз завжди є більшою чи меншою мірою гіпотезою. В свій час на це вказував С.П. Боткін. Лікарський діагноз може бути точним тільки відносно тих критеріїв, які в даний час прийняті науковою спільнотою [1].

В клінічній практиці не завжди є можливість використовувати всі методи дослідження з великого їх арсеналу з різних причин. Це може бути алергія на діагностичні маніпуляції, діагностичні заходи не повинні заподіяти шкоду пацієнту. Певними способами діагностики лікувальні установи не володіють, ті чи інші критерії діагностики не є розробленими достатньою мірою і т. д.

Не все в медицині піддається теоретичному осмисленню. Наприклад, механізм багатьох симптомів залишається невідомим. Загальна патологія все більше опиняється в стані кризи. Визначальна особливість клінічної медицини полягає в тому, що клінічне мислення виховується в процесі спілкування студента, лікаря-викладача та хворого біля його ліжка. Це пояснює, чому будь-який вид заочного навчання медицини є неприйнятним. Пацієнта не може замінити ні підготовлений артист, ні фантом, ні ділові ігри, ні теоретичне освоєння предмета [7]. Це положення потребує обґрунтування ще й з іншого боку. Незважаючи на те, що мислення людини єдине, у кожного людини воно формується виключно індивідуально. Вивчаючи медицину поза спілкуванням з хворим та з викладачем, студент по своєму розставить акценти значущості у вивченому предметі. Це означає, що мислення студента не буде клінічним [8].

Розглядати специфіку клінічного мислення не можна у відриві від врахування стилю клінічного мислення, його розвитку та зміни в найближчому

майбутньому. Наприклад, в античній медицині головним у діагностиці було визначення прогнозу. До кінця XIX століття склався стиль роботи лікаря, що полягає в спостереженні за хворими, дослідженні його за традиційною схемою: спочатку опитування, потім фізичне обстеження і далі параклінічне дослідження.

Дотримання вимог даного стилю було захистом лікаря від діагностичної помилки, надмірного обстеження та надмірної терапії. У другій половині XX століття в клінічній медицині відбулися істотні зміни. З'явилися нові методи дослідження, діагноз захворювання все частіше ставав морфологічним прижиттєво (біопсія, радіологічні, ультразвукові методи дослідження). Функціональна діагностика дозволила наблизитись до доклінічної діагностики захворювань. Насиченість діагностичними засобами, вимоги оперативності в наданні медичної допомоги вимагали відповідно більшої оперативності клінічного мислення. Стиль клінічного мислення, що полягає в спостереженні за хворим, при цьому принципово зберігається, однак необхідність оперативної діагностики та лікувального втручання різко ускладнює роботу клініциста [4].

Сучасна клінічна медицина ставить перед лікарем завдання якнайшвидше оволодіти клінічним досвідом, так як кожен пацієнт має право лікуватися у досвідченого лікаря. Клінічний досвід лікаря поки що залишається єдиним критерієм розвитку його клінічного мислення. Як правило, досвід до лікаря приходить у зрілому віці [10].

Перераховані положення, які певним чином розкривають специфіку клінічного мислення, доводять актуальність проблеми формування та розвитку клінічного мислення.

Поява і розвиток активних методів навчання, зокрема використання ситуаційних завдань, зумовлено тим, що перед навчанням були поставлені цілі не тільки відносно засвоєння студентами знань, а й щодо формування клінічного мислення, розвитку творчих і комунікативних здібностей, визначення особистісного підходу до проблеми, яка виникла.

Ще С.П. Боткін говорив: «Раз переконавшись в тому, що учня не можна ознайомити протягом всього викладання з усіма різноманітними проявами життя хворого організму, клініцист-викладач ставить собі першим завданням передати учням той метод, керуючись яким молодий практик був би спроможним згодом самостійно застосовувати свої теоретичні медичні свідчення щодо хворих індивідів, які йому зустрінуться на його практичному етапі діяльності»[5].

Якість професійної підготовки студентів-медиків залежить не тільки від кількості отриманих протягом усіх років навчання у вузі знань, а й від того, чи зможуть вони застосовувати ці знання для вирішення численних діагностичних, лікувальних і профілактичних завдань, що стоять перед лікарем. Уміння самостійно знайти вихід з найскладнішої клінічної ситуації у першу чергу визначається ступенем розвитку мислення, особливо таким його різновидом, як клінічне мислення [6].

З метою формування у студентів медичного вузу клінічного мислення, на практичних заняттях як форма навчання використовуються ситуаційні завдання.

Ситуаційна задача являє собою конкретну клінічну ситуацію, яка викладається коротко, але містить достатньо інформації для оцінки та вирішення. Під час вирішення студенти аналізують і обговорюють мікроситуації. Викладач активізує участь студентів окремими питаннями. Ситуаційні задачі використовуються для того, щоб зацікавити аудиторію, зосередити увагу на окремих проблемах, підготувати до творчого сприйняття досліджуваного матеріалу. Щоб зосередити увагу студентів, ситуація підбирається досить характерна та гостра, що відповідає тематиці практичного заняття.

Розбір ситуаційних задач можна використовувати для вирішення трьох дидактичних завдань: закріплення нових знань, отриманих під час заняття; удосконалення вже отриманих професійних умінь; активізація обміну знаннями.

Ситуаційні завдання, як активний метод навчання, є способом активізації навчально-пізнавальної діяльності студента, який спонукає до активної розумової та практичної діяльності у процесі оволодіння матеріалом. У цій ситуації активний не тільки викладач, але і студенти, що є невід'ємною складовою частиною практичного заняття.

Активне навчання зумовлює розвиток, так як особистість розвивається тільки в процесі діяльності. Саме в активній діяльності, яка спрямовується викладачем, студенти опановують необхідні для їх професійної діяльності знання, вміння, навички, розвивають творчі здібності, вміння вирішувати проблему самостійно.

Ситуаційні завдання та задачі дослідницько-пошукового типу на сьогоднішній день є найпоширенішими способами реалізації проблемного підходу в навчанні.

Рішення ситуаційних завдань може сприяти розвитку навичок самоорганізації діяльності, формуванню вміння пояснювати явища дійсності, розвитку здатності орієнтуватися в матеріалі предмета, підвищення рівня функціональної грамотності, формування ключових компетентностей, підготовці до професійного вибору [2].

Специфіка ситуаційної задачі полягає в тому, що вона носить яскраво виражений практичний характер, але для її вирішення необхідно конкретне предметне знання. Як правило потрібно знати кілька суміжних дисциплін. обов'язковим елементом завдань є проблемне питання, яке повинно бути сформульовано таким чином, щоб студенту захотілося знайти на нього відповідь.

У процесі вирішення ситуаційних задач формується творча особистість студента. Постійний пошук нових рішень, їх обґрунтування, узагальнення і систематизація отриманих знань, перенесення їх в нестандартні ситуації роблять знання більш гнучкими, мобільними, виробляють вміння, навички і потребу самоосвіти [6].

Таким чином, формування клінічного мислення при вирішенні ситуаційних задач у студентів медичного вузу представляє складний, багатфакторний процес. Усвідомлено керованим у навчанні студентів повинно стати не тільки здобування знань, але й розвиток логічного компоненту клінічного мислення лікаря, а також розвиток окремих

розумових дій та процесів, за допомогою яких здійснюється продуктивне мислення.

Використання ситуаційних задач розширює можливості тих, хто вчиться, у вивченні предмета, дозволяє розвивати клінічне мислення при освоєнні медичної спеціальності

Література

1. Арзуманян Н.Г. Уровень развитости абстрактного мышления у студентов медиков младшего года обучения / Н.Г. Арзуманян, Т.В. Добровольская, Л.В. Кочережко, М.К. Чуватаева // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 3. – С. 276.
2. Безручко М.В. Застосування ситуаційних задач у навчанні медичних сестер дисципліни «медсестринство в хірургії» / М.В. Безручко, О.С. Осипов, А.Л. Челішвілі // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Удосконалення якості підготовки лікарів у сучасних умовах». – Полтава, 2016. – С. 15-16.
3. Бережная Л.А. Условия формирования клинического мышления студентов медицинского вуза / Л.А. Бережная // Психолого-педагогические принципы применения оптимальных методов обучения студентов в медицинском вузе. – М., 1986. – С. 3-14.
4. Билибин А.Ф., Царегородцев Г.И. О клиническом мышлении. – М., 1973. – 168 с.
5. Боткин С.П. Курс клиники внутренних болезней. /С.П. Боткин. – М., 1950. - Т. 1. – 364 с.
6. Буравкова, А. Г. Ситуационные задачи как способ формирования клинического мышления врача / А. Г. Буравкова, О. Б. Демьянова // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии. – 2014. – № 38. – С. 41–45.
7. Галактионова М.Ю. От симулятора – к пациенту: современные подходы к формированию у студентов профессиональных навыков / М.Ю. Галактионова, Д.А. Маисеенко, Е.В. Таптыгина // Сибирское медицинское обозрение. – 2015. – № 2. – С. 108-111.
8. Московко Г.С. Развитие клинического мышления у студентов высших начальных медицинских закладов, как когнитивная складовая профессиональной компетентности / Г.С. Московко // Буковинський медичний вісник. – Том 20, № 2 (78). – 2016. – С. 271-274.
9. Парахонский А.П. Развитие продуктивного мышления студентов посредством стимулирования самостоятельной работы / А.П. Парахонский, Е.А. Венглинская // Современные наукоемкие технологии, 2009. – № 9. – С. 129-130.
10. Слухенська Р.В. Педагогічні засади розвитку професійного клінічного мислення майбутнього лікаря в процесі формування його духовно-творчого потенціалу / Р.В. Слухенська // Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. Випуск 66. – 2014. – С. 394-401.
11. Тарарышкина М.А. Формирование профессионально-личностной культуры студентов в образовательном процессе высшей медицинской школы / М.А. Тарарышкина. – дисс.... канд.пед.наук. – М., 2007. – 180 с.

PHILOLOGICAL SCIENCES

МОДЕЛЮВАННЯ МЕНТАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ “COMPETITION” (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-САЙТІВ)

Науменко Л.П.

кандидат філологічних наук, доцент Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

MODELLING OF MENTAL STRUCTURE OF THE CONCEPT “COMPETITION” (ON THE MATERIAL OF ENGLISH INTERNET SITES)

Naumenko L.P.

Kandydat of Philology, Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Аннотація

Стаття посвячена моделюванню ментальної структури концепта “competition”, сформованого на базі одного із смислових центрів макроконцепта “business”. Розглядаються дериваційний, слово-образовательний і текстообразуючий потенціал лексеми competition, її семантичні зв'язки з іншими можливими номінаторами концепта. Розробляється ментальна структура концепта, що складається із понятійного, смислового і фреймового компонентів, відслідковуються їх номінатори в мовному матеріалі Інтернет-сайтів американських і британських компаній.

Abstract

The paper deals with modeling of mental structure of the concept “competition” which is formed on the basis of one of the sense centres of the macroconcept “business”. The derivational, word-building, text organizing potentials of the lexem competition have been considered, as well as its semantic links with other possible nominators of the concept. The mental structure of the concept which consists of notional, sense and frame components have been developed; their nominators have been also detected among the language resources of Internet-sites of American and British companies.

Ключевые слова: ментальна структура, концепт “competition”, моделювання, бізнес-дискурс, понятійний компонент, смисловий центр, акціональний фрейм.

Keywords: mental structure, concept “competition”, modeling, business discourse, notional component, sense centre, actional frame.

1. Постановка проблеми. Як стверджує Р. Ленекер, макроконцепти / суперконцепти розпадаються на дрібніші утворення – суб- / міні-концепти, які, у свою чергу, продукують більш дрібні концепти [15, с. 45]. Макроконцепт “business” також генерує концепти нижчого рівня концептуалізації – субконцепти “enterprise”, “company”, “work”, “competition”. Методика аналізу концепту “competition” розроблена з урахуванням теоретичних напрацювань А. П. Бабушкіна, В. М. Дружиніна, В. Л. Іващенко, С. А. Жаботинської, Р. Ленекара, В. А. Маслової, М. В. Піменової, З. Д. Попової, Ю. С. Степанова [1-5; 7-8; 9; 15] та ін. і передбачає розроблення ментальної структури концепту, віднаходження мовних засобів його номінації в бізнес-дискурсі та моделювання його змістових компонентів. Виходячи з природи бізнес-концептів, які тяжіють до раціонально-логічної репрезентації професійного знання, хоча й не позбавлені емоційно-ціннісних та образних компонентів, їхню архітектуру можна представити в таких ментальних структурах: *поняттєвий компонент* (представлений [терміно]поняттям), *смисловий компонент* (смислові центри / семантичні ядра), *образний компонент* (образи-картинки / гештальти,

образи-схеми / Я-схеми, образи-стереотипи, образи-прототипи), *символічний компонент* (антропосимволи), *оцінний компонент* (оцінні стереотипи), *фреймовий компонент* (фрейми, сценарії).

2. Формулювання завдань. Загальною проблемою сучасної лінгвістики є дещо фрагментарний підхід до вивчення мовленнєвих явищ. Холістичне бачення об'єкту дослідження допомагає подолати цей недолік. Наукові дослідження бізнес-дискурсу спонукають до пошуку механізмів його формотворення, когнітивних структур, які організують його ментальний простір, принципів побудови його лінгвальної текстури. Звідси метою аналізу є вивчення ментальної структури концепту “competition”, розроблення його архітектури, віднаходження засобів його об'єктивації в англомовному бізнес-дискурсі. Основні завдання полягають у віднаходженні вербалізатора концепту, вивчення його дистрибутивних, словотвірних та текстотвірних можливостей, з'ясуванні первинного значення (етимона), з'ясуванні компонентів ментальної структури, розроблення схеми-моделі його архітектури. *Об'єктом* публікації є ментальна структура концепту “competition”, *предметом* – моделювання ментальної структури концепту у її мовних репрезентаціях. Пошук імені концепту здійснюємо за

процедурами, розробленими у статті *Критерії виділення ключових концептів сучасного англомовного бізнес-дискурсу* [6, с. 197-205]. Матеріал дослідження складають бізнес-публікації на Інтернет-сайтах американських і британських компаній, зокрема жанрові форми *Annual Report, Marketing Report, Market Analysis, SWOT-Analysis, Business Plan*, спеціальні та енциклопедичні словники з економіки та бізнесу.

3. Аналіз останніх публікацій засвідчив відсутність наукових праць, присвячених означеному концепту. Натомість у статті С. В. Стругової *Специфика отношений оппозитивности в спортивном дискурсе* [10] було проведено дослідження концепту “протистояння” в німецькомовному спортивному дискурсі. Як засвідчує публікація, авторка вивчає базу для спортивного дискурсу ситуацію змагання і моделює структуру концепту у вигляді фрейму зі слотами “переможець”, “переможений” та “змагання”. Усі вербалізатори концепту “протистояння”, на думку авторки, виявляють однаковий набір базових компонентів значення: суб’єкт-переможець, суб’єкт-переможений, ситуація змагання, відношення взаємовиключення. В залежності від того, який компонент змісту займає вершинну позицію у семантичній структурі лексеми, есплікується відповідний слот фрейму [10, с. 75-78]. Очевидно, що загальнономовний концепт “протистояння” розглядається лише з позиції фреймового аналізу, натомість його англомовний корелят – професійний концепт “competition” ще не знайшов відображення у науковій літературі, що і визначає актуальність нашого дослідження.

4. Вклад основного матеріалу. Концепт “competition” співвідноситься з макроконцептом “business” через одну зі змістових ознак, вирізняється у смисловому центрі “business is competition” і посідає субординаційний рівень концептуалізації.

Для з’ясування поняттєвого обсягу концепту застосовуємо аналіз словникових дефініцій лексеми *competition* за фаховими словниками та енциклопедіями: “competition – trying to do better than other suppliers” [14, с. 56], “competition – rivalry in business, as for customers or markets” [12], “competition is the rivalry among sellers trying to achieve such goals as increasing profits, market share, and sales volume by varying the elements of the marketing mix: price, product, distribution, promotion” [13]. Згідно з дефініціями, поняття “competition” має такі характерні ознаки: “rivalry” (суперництво), “trying to do better” (намагання зробити краще), “to achieve goals” (досягти мети).

Серед інших позначень концепту “competition”, засвідчених у бізнес-контекстах, віднаходимо *rivalry, contest, struggle*. Лексеми *contest* (суперечка, суперництво, змагання) та *struggle* (боротьба) не відображені у фахових словниках, за винятком словосполучення *contested takeover* [14, с. 61]. Натомість іменник *rival* має фахові визначення через дієслово *compete*: “rival – a person or company that competes with another” [17, с. 366], “rival – person or company which competes in the same

market” [14, с. 261]. З-поміж синонімічних назв концепту лише лексема *competition* має фахові визначення, щонайповніше охоплює обсяг поняття і, отже, є іменем даного концепту.

Згідно з етимологічним словником англійської мови *Online Etymology Dictionary / by D. Harper* (2001-2013), іменник *competition* уперше засвідчений у 1600 р. на позначення “a contest for something” як такий, що походить від лат. *competitio* – “agreement, rivalry” (від дієслова *competere* “strive together”). З 1793 р. він набуває значення “rivalry in marketplace”, з 1961 р. – “entities with which one competes” [16]. Очевидно, первинним значенням лексеми *competition* є “rivalry”, яке і вважаємо його етимологом.

В англійській мові іменник *competition* є дериватом від дієслова *compete*, до словотвірного гнізда якого також входять: іменники *competitiveness, competitor*, прикметники *competing, competitive*, прислівник *competitively*. Свій семантичний потенціал лексема розвиває в утворенні збірного іменника *the competition*, дистрибутивні можливості виявляє у продукуванні словосполучень та сталих виразів: а) *active competition, foreign competition, free competition, industrial and commercial competition, inter-industry competition, intra-industry competition, keen / rugged competition, latent competition, market competition, monopolistic competition, (non)-price competition, open competition, unfair competition, unworkable competition; beyond competition, competition on the world market, spirit of competition, to be drawn into competition, to enter competition, to meet / to sustain the competition, to mitigate competition, to step up competition, to win competition, to withstand competition* та ін. (виявлених у фахових словниках); б) *aggressive competition, business-plan competition, direct price competition, fierce competition, financially sound competition, hard competition, intense competition, strong competition, vigorous competition, degree of competition, extent of competition, to provide competition* (віднайдених у бізнес-контекстах).

Свій текстотвірний потенціал іменник *competition* виявляє в назвах ділових документів: *Competition and Credit Control* (Bank of England, 1971) та рубрик жанрових форм: *Competition, Products and Competition, Competing with an Appropriate Business Model, Competing in the Best Developed and Emerging Markets, Where We Compete, Uncertainty of Competitive Environment of Target Business*.

Наукове осмислення поняття “competition” отримує в теоретичних працях з економіки та бізнесу, зокрема трактаті Адама Сміта *The Wealth of Nations* [18], теоріях мікроекономіки, де його розвивають поняття “perfect competition” та “imperfect competition”. У 1920 р. А. Слоун уводить у науковий обіг поняття “internal competition”. Економічна теорія оперує поняттями на означення різновидів конкуренції: ‘free competition’, ‘pure competition’; ‘category competition’ / ‘brand competition’, ‘substitute competition’, ‘budget competition’. Законодавчі нормативи, що регулюють рівень конкуре-

нції, отримали назви *competition policy* та *competition law*, метод ціноутворення на основі конкуренції – *competition-based pricing*.

Подальша концептуалізація поняття “profit” у професійній свідомості набуває форми образних епітетів: *aggressive competition, fierce / keen / rigorous / rugged / severe / stiff / tough competition, heavy competition, strong competition, vigorous competition* та когнітивних метафор: *growing competition, to face competition*.

Як засвідчує дистрибутивний аналіз лексеми *competition* в досліджуваному матеріалі, на базі поняттєвого ядра формуються такі смислові центри / семантичні ядра концепту: “competition is war” (конкуренція – це війна), “competition is game” (конкуренція – це гра), “competition is challenge” (конкуренція – це випробування), “competition is victory” (конкуренція – це перемога), “competition is failure” (конкуренція – це поразка).

Смисловий центр “**competition is war**” вирізняє фрагмент жанрової форми *Annual Report: Within the broader CPG industry, we principally compete against large and well-known cosmetics, fragrances, skin care and personal care companies that manufacture and sell broad product lines through various types of retail establishments. In addition, we compete against many other companies that manufacture and sell more narrow beauty product lines through retail establishments and other channels. Our easily recognized brand name and our guarantee of product satisfaction are significant factors in helping to establish and maintain our competitive position* (Avon AR 2012).

Смисловий центр “**competition is game**” вирізняють словосполучення: *key player, market player, major player, to play the role* та репрезентативні мовленнєві акти: *The Boeing Co is a major player in the aerospace and defence industry with over 150,000 employees* (Boeing MA 2010), *Apple played a major role in the introduction of the personal computer in the 1970s* (Apple MR 2010).

Смисловий центр “**competition is challenge**” вирізняють словосполучення: *aggressive competition, fierce / keen / rigorous / rugged / severe / stiff / tough competition, growing competition, hard / heavy competition, intense competition, strong competition, vigorous competition, competitive challenge, to face competition, to stay competitive*; назви рубрик: *Hard competition from other motor vehicle companies like Toyota, TATA motors and etc.* (Ford Motors SWOT Analysis 2010), *High competition in the media industry, Tight competition in domestic and international markets* (Walt Disney SWOT Analysis 2013); оцінні судження: *Being number one means that you are the target of competition* (Wal-Mart SWOT Analysis 2014); фрагменти жанрових форм: *This past year at SKY Italia, we faced continued economic and competitive challenges but our renewed focus on premium services like HD and PVRs and the expanding choice in our programming packages is leading to lower churn. While Italy remains challenged, we're starting to see strong stabilization in our business* (News Corp AR 2015).

Смисловий центр “**competition is victory**” вирізняють словосполучення: *to compete effectively, to compete successfully*; порівняння: *It is known that Apple has a high Quality product which makes Apple different that its competitors* (Apple MR 2010); репрезентативні мовленнєві акти: *We are the leader or among the leaders in each of our principal business segments* (Hewlett-Packard AR 2012), фрагменти жанрових форм: *Oriflame's success is created by the people in and around the Company – employees around the world, Consultants with their businesses, suppliers who produce raw materials, components or products and of course the customers. Each individual is important in making Oriflame the leading beauty company* (Oriflame AR 2012).

Смисловий центр “**competition is failure**” вирізняє словосполучення *less able to compete*; порівняння: *Apples market share is far behind from major competitor Microsoft* (Apple SWOT Analysis 2016); репрезентативні мовленнєві акти: *Weak presence in business arena, slow turn around on high demand products, the product life cycle of Apple products are very small* (Apple SWOT Analysis 2016).

Образний компонент концепту “competition”. Досліджуваний матеріал не виявив образної складової концепту, очевидно, через несформованість цих когнітивних структур у фаховій колективній свідомості носіїв англійської мови. Натомість, концепт “competition” структурується у стереотипну схему у формі акціонального фрейму з вершиною *competition*, слотами “subject”, “object”, “motive”, “means”, “locative”, “result”.

Слот “**subject**” заповнюють: узагальнююча назва конкуруючих компаній та суб’єктів бізнесу – *competitor*; словосполучення: *business competitor, primary competitor, many competitors, one of competitors, competitive company, competitive brand*; наукові дефініції: “a **business competitor** provides similar products or services” [11]; мовленнєві акти-афермативи: *We also have many competitors in the jewelry, accessories, apparel, housewares, and gift and decorative products industries globally, including retail establishments, principally department stores, gift shops and specialty retailers, mass merchandisers, and direct-sales companies specializing in these products* (Avon AR 2012).

Слот “**object**” заповнюють словосполучення з дієсловом *compete* та предикатами, що їх номінують іменники *consumer, investor, deal / tender, market, dollar, quality, product: to compete for consumer, to compete for consumer's dollar, to compete for investor / investment, to compete for deal / tender, to compete for market, to compete for (market) segment, to compete for market share, to compete for product, to compete in quality*; мовленнєві акти-афермативи: *We must first compete for a limited pool of Representatives before we reach the ultimate customer* (Avon AR 2012).

Слот “**motive**” – це багаторівневий вузол у структурі фрейму концепту “competition”. Мотивація конкурентної діяльності компанії має багатовекторний характер і структурується у слоти нижчого порядку: “expansion”, “brand recognition”,

“leadership”. Субслот “**expansion**” заповнюють окремі лексеми та словосполучення: *expansion, expanded IT sector, experienced global expansion, new segmentation, to expand considerably, to expand one’s business, to expand to overseas, to move into different segments*; порівняння: *Nokia has largest network of distribution and selling as compared to other mobile phone company in the world* (Nokia SWOT Analysis 2010); репрезентативні мовленнєві акти: *The Walt Disney now has expanded its operations into radio, theatre, publishing, and online media* (Walt Disney SWOT Analysis 2013); фрагменти ділових документів: *Expansion is often equated with brick and mortar. But every new or enlarged Cargill facility is the outgrowth of talented Cargill people connecting inside and outside of the company to deliver the best ideas to those we serve. We owned or expanded 17 major facilities this year* (Cargill AR 2010). Субслот “**brand recognition**” заповнюють словосполучення: *global brand, leading brand, popular brand, powerful brand, strong brand name, top brand name, brand awareness, brand loyalty, brand recognition, brand of distinction*; номінації: *one of the names of popular brands in the world; high brand awareness among the people* (Walt Disney SWOT Analysis 2013); фрагменти жанрових форм: *Apple Computers has good brand loyalty. Apple has one of the top brand names within the technology industry all over the world. The attractiveness of Apple’s products has created a brand of distinction in the computer industry* (Apple SWOT Analysis 2016). Субслот “**leadership**” заповнюють словосполучення: *highly competitive, to be the leader, among the leaders, one of the market leaders, marked number one, market leader, No-1, to lead behind, to lead the industry, to dominate the market, to lead the market*; номінації: *number one maker of snacks, global technology company, leading technology company, recognized world leader, world’s biggest computer company, world’s leading producer*; репрезентативні мовленнєві акти: *As of 2006 they led the commercial and defence aircraft market as the company with the largest total revenue* (Boeing MA 2010).

Слот “**means**” заповнюють словосполучення: *competitive factor, price competition, competition by service*; репрезентативні мовленнєві акти: *Competitive factors impacting our business include, but are not limited to, pricing, advertising, sales promotion pro-*

grams, product innovation, increased efficiency in production techniques, the introduction of the new packaging, new vending and dispensing equipment, brand and trademark development and protection (Coca-Cola AR 2012).

Слот “**locative**” заповнюють словосполучення: *competition in, to compete on, to compete in area, to compete in segment, to compete worldwide*; репрезентативні мовленнєві акти: *Specifically, due to the nature of the direct-selling channel, we compete on a regional, often country-to-country basis* (Avon AR 2012); фрагменти жанрових форм: *Our Company competes in the non-alcoholic beverage segment of the industry. These include companies that, like our Company, competes in multiple geographic areas, as well as businesses that are primarily regional or local in operation. Our competitive challenges include strong competition in all geographic regions and, in many countries, a concentrated retail sector with powerful buyers able to freely choose among Company products, products of competitive beverage suppliers and individual retailers’ own store or private beverage brands* (Coca-Cola AR 2012).

Слот “**result**” – також багаторівневий вузол у структурі фрейму концепту “competition”. Результат конкурентної діяльності компанії має двовекторний характер і структурується у слоти нижчого порядку “victory / success” та “failure / loss”. Субслот “**victory / success**” заповнюють окремі лексеми та словосполучення: *victory, success, champion, market winner, to win competition*; репрезентативні мовленнєві акти: *The strength of the Alignment between the Company, its franchisees and suppliers has been key to McDonald’s success* (McDonald’s AR 2012); фрагменти жанрових форм: *The close of the fiscal year at News Corporation has seen the continuation of an extraordinary winning streak – our sixth consecutive year of record earnings. Our operating income was \$5.4 bn, our cash position was strong, and our balance sheet extremely robust* (News Corp AR 2015). Субслот “**failure / loss**” заповнюють словосполучення: *to lose competition, to fail leadership*; мовленнєві акти-афермативи: *Between 1990-1995 Microsoft leadership failed to correctly anticipate the growth or popularity of the Internet* (Microsoft SWOT Analysis 2011).

Архітектоніку концепту “competition” ілюструє трикомпонентна схема 1:

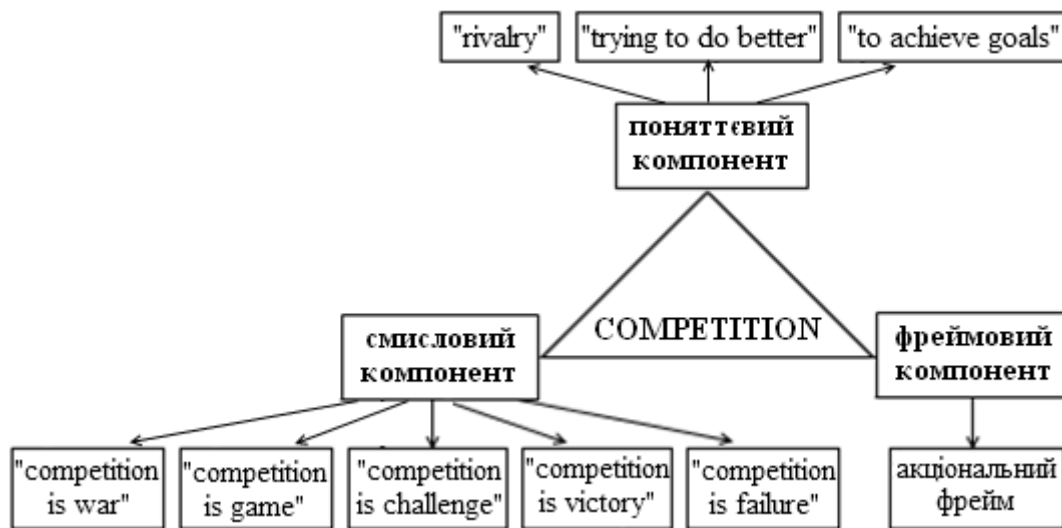

Схема 1. Архітектура концепту "competition".

5. Висновки. Концепт "competition" співвідноситься з макроконцептом "business" через одну з його змістових ознак, вирізняється у смислового центрі "business is competition" і посідає субординаційний рівень концептуалізації. Поняттєвий обсяг концепту містять такі характерні ознаки: "rivalry", "trying to do better", "to achieve goals". Етимологією концепту є первинне значення лексеми *competition* – "rivalry". Іменник *competition* є дериватом від дієслова *compete*, до словотвірного гнізда якого також входять: іменники *competitiveness*, *competitor*, прикметники *competing*, *competitive*, прислівник *competitively*. Свій семантичний потенціал лексема розвиває в утворенні збірного іменника *the competition*, дистрибутивні можливості виявляє у продукуванні вільних та сталих словосполучень. Текстотвірний потенціал означеної лексеми розкривають назви ділових документів і рубрик жанрових форм *Annual Report* та *Business Plan*. Наукове осмислення поняття "competition" отримує в теоретичних працях з економіки та бізнесу, теоріях мікроекономіки, законодавчій нормативній базі, методи ціноутворення на основі конкуренції. Подальша концептуалізація поняття у професійній свідомості відбувається у формі образних епітетів та когнітивних метафор. Семантичний простір концепту організують словові центри: "competition is war", "competition is game", "competition is challenge", "competition is victory", "competition is failure". Досліджуваний матеріал не виявив образної складової концепту, очевидно через несформованість цих когнітивних структур у фаховій колективній свідомості носіїв англійської мови. Натомість, концепт "competition" структурується у стереотипну схему у формі акціонального фрейму, що відображає діяльнісне начало конкуренції.

6. Перспективним вважаємо моделювання ментального простору бізнес-дискурсу як мережі доменів з проєкцією на них бізнес-концептів.

Список літератури

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика: Автореф. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / А. П. Бабушкин. – Воронеж: ВГУ, 1997. – 19 с.
2. Жаботинская С. А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – №168. – Т. 1. – С. 254-259.
3. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології): Монографія / В. Л. Іващенко. – Київ: Вид. Дім Дмитра Бурого, 2006. – 328 с.
4. Когнитивная психология / Под ред. В. Н. Дружинина, Д. В. Ушакова. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 480 с.
5. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: уч. пос. / В. А. Маслова. – М.: Флинта, Наука, 2004. – 296 с.
6. Науменко Л. П. Критерії виділення ключових концептів сучасного англійського бізнес-дискурсу / Л. П. Науменко // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – у 4-х ч. – К.: Київський університет, 2012. – вип. 42. – Ч. 1. – С. 197-205.
7. Пименова М. В. Концептуальные исследования / М. В. Пименова, О. Н. Кондратьева. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2011. – 176 с.
8. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
9. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
10. Стругова С. В. Специфика отношений оппозитивности в спортивном дискурсе / С. В. Стругова // Вестник Пермского университета. Рос. и заруб. филол. – 2010. – Вып. 4(10). – С. 73-79.
11. Business Dictionary: [Electronic resource]. – Electronic data. – Mode of access: <http://www.businessDictionary.20000terms.com>

12. Competition // Small Business Encyclopedia [Electronic resource]. – Electronic data. – Mode of access: <https://www.entrepreneur.com>

13. Competition (economics) // Wikipedia, the free encyclopedia [Electronic resource]. – Electronic data. – Mode of access: <http://en.wikipedia.org>

14. Dictionary of Business / Ed. by P.H. Collin. – Teddington: Peter Collin Publ., 1997. – 331 p.

15. Langacker R. W. Cognitive Grammar. A basic introduction / R. W. Langacker. – N.Y.: Oxford University Press, 2008. – 427 p.

16. Online Etymology Dictionary / by D. Harper (2001-2013) [Electronic resource]. – Electronic data. – Mode of access: <http://www.etymonline.com/index.php>

17. Oxford Dictionary of Business English / Ed. by A.Tuck, M.Ashby. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 493 p.

18. Smith A. The Wealth of Nations / A. Smith // Electronic Classics Series, 2005 [Electronic resource]. – Electronic data. – Mode of access: est.pixel-online.org

Джерела матеріалу дослідження

Apple Marketing Report 2010 // <http://www.scribd.com>

Apple SWOT Analysis 2016 // <http://www.mba-tutorials.com>

Avon Annual Report 2012 // investor.avoncompany.com

Boeing Market Analysis 2010 // <http://www.opapers.com>

Cargill Annual Report 2010 // <http://www.mhlw.go.jp>

Coca-Cola Annual Report 2012 // www.annualreports.com

Ford Motors SWOT Analysis 2010 // www.freeswotanalyses.com

Hewlett-Packard Annual Report 2012 // www.3.hp.com

McDonald's SWOT Analysis 2010 // <http://marketingteacher.com>

Microsoft SWOT Analysis 2011 // <http://www.bsu.edu>

McDonald's Annual Report 2012 // corporate.mcdonalds.com

News Corp. Annual Report 2015 // <http://www.newscorp.com>

Nokia SWOT Analysis 2010 // <http://www.scribd.com>

Oriflame Annual Report 2012 // www.oriflame.com

PepsiCo SWOT Analysis 2015 // <http://www.opapers.com>

Walt Disney SWOT Analysis 2013 // <http://www.freeswotanalysis.com>

Wal-Mart SWOT Analysis 2014 // <http://marketingteacher.com>

ПРО ФОРМУ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ С. ВОРОБКЕВИЧА ДРУГОГО ПЕРІОДУ ТВОРЧОСТІ (1863-1867)

Никифорок Т.М.

Викладач кафедри суспільних наук та українознавства Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет», Україна, Чернівці

ABOUT THE FORM OF S. VOROBKEVYCH'S POETRY IN THE SECOND PERIOD OF HIS CREATIVITY (1867-1875)

Nykyforuk T.

Lecturer of the department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University», Ukraine, Chernivtsi

Анотація

У статті проаналізовано віршовані твори українського буковинського поета Сидора Воробкевича у зрізі метрики, ритміки, строфіки та римування. Показано, що в поетичній творчості (1867-1875) переважають силабічні твори (92 %): (у річищі силабіки поет розвивав 6, 8, 10, 13, 14-складовик). 8% творів поетової творчості цього періоду є силабо-тонічними. Більшість творів цього періоду є строфічними. Прослідковуємо 7 типів строф: катрен, 5, 6, 7, 8, 9, 10-рядник. Катрени: ABCB, ABcb, aBcB, abcb, aabb, 5-рядники характеризуються такими схемами: aaBBA, CdEEd. Схему AbAbCCC знаходимо у 7-ряднику. 9-рядникам притаманне римування за схемою ABCBDFEFC. У творах С. Воробкевича зазначеного періоду переважають жіночі рими (55 %). У 26 % спостерігаємо чергування чоловічих і жіночих рим. Чоловічі рими фіксуємо у шести творах.

Точні рими – 89 %; приблизні – 4 %, неточні – 7 %. У 39 % всіх творів рими – точні. Дієслівне римування знаходимо у 45.5; 25, % прослідковуємо різнограматичне римування.

Abstract

The article deals with the Ukrainian writer Bukovinian S.Vorobkevych (1867-1875) and his poetry from the point of view of metrics, rhythm, rhyme and stanza division. It is shown that in the works of the poet's second creative period, syllabic versification (92 %) with the predominance of any syllabic ordered forms dominates (the poet developed 6, 8, 10, 13, 14- pattern). The poet created (8 %) within syllabotomics. Most poetic works of S. Vorobkevych of this period have strophic structure. 7 types of stanzas are registered: quatrain, 5, 6, 7, 8, 9, 10-

liners. Among the quatrains we distinguish such scheme rhymes as: ABCB, AbCb, aBcB, abcb, aabb, 5-liner stanzas are characterized by the following rhyme schemes: aaBBa, CdEEd. Rhyming AbAbCCC is found in 7-liners. The 9-liners rhyme are according to ABCBDFEFC scheme. In S. Vorobkevych's verses of this period female rhyme dominates (55 %). In 26 % of poems male and female rhymes are applied alternatively. Male rhymes are registered in six works.

Accurate rhymes – 89 %; approximate – 4 %, inaccurate – 7 %. In 39 % of all works rhymes are accurate. The share of verbal rhyming is 45.5; 25, % are rhymes of different parts of speech.

Ключові слова: версифікація, метрика, ритміка, строфіка, рима, силабічна, силабо-тонічна системи віршування, ритм.

Keywords: versification, metrics, rhythmic, strophic, rhyme, syllabic, syllabic-tonic, rhythm.

Постановка проблеми. С. Воробкевич – український буковинський письменник, композитор, музично-культурний діяч, православний священик, педагог, редактор часописів Буковини, художник. Найповніше талант С. Воробкевича проявився в ліричних віршах, у яких поет, за словами І. Франка, «розсипає велике багатство життєвих спостережень, осяяних тихим блиском щирого, глибокого, людського і народолюбного чуття»[9, с. 114]. Характерними рисами поезії Воробкевича є мелодійність, близькість до фольклорних джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання життя і творчості поета були об'єктом розгляду О. Маковей «Загальні замітки про поезії Ізидора Воробкевича», 1909, І. Франка «До історії коломийкового розміру», 1983, М. Івасюка «Жайворонок рідного краю», 1986, М. Юрійчука та П. Никоненка «Сидір Воробкевич: Життя і творчість», 1903, Б. Мельничука «Літературознавче і художнє осмислення постаті С. Воробкевича», 2012, Л. Ковалець «Сидір Воробкевич як об'єкт нового наукового спостереження», 2012, П. Никоненка «Буковинський жайвір», 2016. У їхніх дослідженнях наявні окремі спостереження віршовознавчого характеру.

І. Франко у статті «До історії коломийкового розміру» зазначав: «Коломийковим розміром задля його легкості та співучості користувалися протягом XIX віку деякі наші поети та буковинці Федькович і оба брати Воробкевичі» [10, с.233].

У додатку «Загальні замітки про поезії Сидора Воробкевича» до видання творів письменника у трьох томах, О. Маковей стверджував: «Форма его поезій не завсїгди нас вдовольняє; на наголоси Українці певно не згодяться, хоч они народні, уживані на Буковині; рими часто не всюди добірні (в пісні, правда, не чути так виразно їх), але з тим всім мусимо пам'ятати, що се поет старої школи, а не з новітніх, і що він на свій час та ще на Буковині дав багато і нового і свіжого і ідейного» [4, с. 407]. Він звертав увагу на те, що «вірш І. Воробкевича нагадує Шевченка і Куліша, звідки він взяв і строфу, якої часто уживав: трохеї 3+3, 4+3» [4, с.407]. На нашу думку, Осип Маковей не зовсім правомірно ототожнював поетову тонізовану силабіку з силабо-тонічними формами.

В. Шаблювський звертав увагу на те, що: «Воробкевич вдало поєднував народнопісенні розміри (особливо коломийкові) з літературними силабо-тонічними, використовував невластивий для фольклору анжамбеман (перенесення рядків) тощо» [11, с. 64].

Цікавими є спостереження П. Никоненка і М. Юрійчука щодо версифікаційних особливостей віршованих творів С. Воробкевича. Вони зазначають: «Як і в інших творах С. Воробкевича, у цій поезії [«Рекурти»] поряд з досить відчутним впливом фольклору помічається потяг автора до форми літературного вірша. Він, зокрема, komponує шестирядкову строфу з неоднаковою кількістю складів у рядках, а також, взявши за основу десятискладовий пісенний розмір, чітко фіксує у ньому ритмічні наголоси. Внаслідок цього у вірші досить виразно вчувається ритм хорєя, місцями іпостасованого стопами пірихія, рідше – ямба». Інші поезії, як, наприклад, «Чом, дівчино, не співаєш?», «Марно вік мій упливає», «Ще дитиною в городі рожу посадила», «Обжинки» тощо за своєю будовою наближаються до форми астрофічного вірша. Вони написані переважно коломийковим розміром, але містять нехарактерні для пісні «перенесення» (енжамбемани), мають досить виразно означені ямбічні та хорєйчні стопи» [6, с.61]. На нашу думку, висновки авторів щодо силабо-тонічності поетової силабіки вимагають статистичної перевірки.

Метрику, ритміку, строфіку та римування розглянула С. Протасова у працях: «Віршування Ізидора Воробкевича 60-х років XIX століття» та «Версифікація Ю. Федьковича і Сидора Воробкевича 70-років XIX століття».

У статті ставимо за мету розглянути віршування С. Воробкевича як складову поетики віршованих творів С. Воробкевича другого періоду творчості (1867-1875).

Виклад основного матеріалу. Щодо метрики і ритміки, поетичні твори С. Воробкевича 1867-1875 років витримані у річищі силабічної системи віршування (92%).

Серед рівноскладових силабічних віршів у поета фіксуємо шестискладовик, восьми-, десяти-, тринадцяти-, і чотирнадцятискладовик.

Близько 3% з усіх творів цього періоду характеризуються ритмом шестискладовика з катренною схемою 6,6,6,6. „Вечірня пісня” (1869), наприклад:

Сонце ся сховало —UUU—U

за високі гори, —U—U—U

тихо все дрімає —U—U—U

луг, дуброва, бори[1, с. 85] UU—U—U

Восьмискладовик автор використовує у поезії „Братови моєму” (1869).

Наприклад:

Пам'ятаєш, рідний брате, UU—U—U—U

Як в садочку ми ся грали, UU—UUU—U

Горді замки з верболозу —U—UUU—U
 І з ліщини будували? [1, с. 77] UU—UU—U
 У ритмі тринадцятискладовика витримані твори „Козак Торба” (1871), „Монастирська рожа” (1874). Приклад з твору „Козак Торба”:

Ой на славіній Україні козак Торба жив;
 він не зброю козацькою з собою носив,
 а барилку тисовую з добрим вишняком,
 хто з ним гарно знав цідити, той став козаком
 [1, с. 323]

—U—UUU—UU— —U—
 —U—UU—UU—UU—
 UU—UU—UU—UU—
 —U—U—U—U—UU—

Для балади „Скаменілий богач” (1874) притаманний ритм тринадцятискладовика зі схемою (7+6)2.

Ритм чотирнадцятискладовика зі схемою (8+6)2 мають твори „Драгоманка” (1868), „Белізар” (1869). Для усіх поетових чотирнадцятискладовиків характерна жіноча цезура:

Босфор стогне, скаженіє, аж сум побирає,
 Із-за хмари білолиций лячно виглядає,
 Византия горда, славна, з вежами, хрестами
 Приоділась, украсилась, мраков, туманами.
 Там сім веж у мраці мріє, хвиля їх полоче...
 U — — U U — U U — U U — U
 U U — U U U — U — U U U — U
 U U — U — U — U — U U U — U
 U U — U U U — U — U U U — U
 U U — U — U — U — U U U — U

У п'єсі „Гнат Приблуда” (1875) наявний ритм чотирнадцятискладовика зі схемою (8+6)2. Наприклад:

Гуцулочки-коломийки, хто вас зна співати,
 Тому ноги здоймаються, аж гинуть гуляти!
 Ой як-же нам не гуляти, - та в гуцулці сила,
 Що до тебе, як до меду, липне чорнобрива [1,
 с. 36]

U — U U — U — U — U — U — U
 — U — U U — U U U — U U — U
 U — U — U U — U U U — U — U
 U U — U U U — U — U U U — U

Частка різноскладових силабічних творів складає 74% від загальної кількості, з них 68% урегульовані, 5% - нерегульовані різноскладовими.

Тринадцятискладовики з катреною схемою 8, 5, 8, 5 характерні для поезії „Моліться Богу” (1869), що становить 3% від загальної кількості творів цього періоду, наприклад:

Як лягаєш спочивати
 у вечер трудний,
 знов до Бога помолися:
 щоб Господь святий
 дав ти в мирі ніч проспати,
 збудитись здоров,
 бо нам Господь в ночі, днині
 защита, покров [1, с. 88]
 U U — U U U — U
 U — U U —
 U U — U U — U
 U U — U —
 U U — U U U — U

U — U U —
 U — U — U — — U
 U — U U —

Чотири поезії мають ритм 13-складовика з катреною схемою 7, 6, 7, 6, що складає 11% від загальної кількості: „Перстень” (1868), „Збудилась Русь” „1869”, „На марши” (1869), „Скаменіла богачка” (1869), приклад з поезії „На марши”:

Як сурми, труби грають,
 як чути барабан,
 то жовнір так веселий,
 неначе мосці-пан [1, с. 81]
 U — U — U — U
 U — U U U —
 U — U U U — U
 U — U — U —

Чотирнадцятискладовик зі схемою 7,5,7,7 простежуємо у поезії „Три круки”(1870):

Ой летіли круки три,
 Сіли над Дніпром,
 Стали грати ся всі три
 Дзьобом і крилом [1, с.322]
 — U — U — U —
 — U U U —
 — U — U U U —
 — U U U —

Чотирнадцятискладовик фіксуємо у таких творах: „Мов загуло, проминуло”(1869), „Рідна мова”(1869), „Над ставочком місяць світить”(1869), „Вже зайшло за гори сонце”(1869), „Величайте Бога” (1869), „Іван з Путилова”(1870), „Ще дитиною в городі” (1870), „Прилетіли ластівоньки”(1871), „Ставок в долині там стояв”(1871), „Одним доля на сорочку” (1873), що становить 26% творів. Наведемо приклади:

Мово рідна, слово рідне,
 хто вас забуває,
 той у грудях не серденько,
 тільки камінь має.
 Як ту мову мож забути
 котрою учила
 нас всіх ненька говорити,
 ненька наша мила? [1, с. 80]
 — U — U — U — U
 U U U U — U
 U U — U U U — U
 — U — U — U
 — U — U — U — U
 U — U U — U
 — U — U U U — U
 —U — U — U

Або:
 Одним доля на сорочку
 Лен пряде дрібненький,
 Другим дитя у кориті
 Колише маленьке [1, с. 99]
 U — — U U U — U
 U U — U — U
 U U U — U U — U
 U — U U — U

15-складовики засвідчені у творах зі схемою 8,7,8,7, що становить 5% від загальної кількості: „У

дуброві над водою”, „Пісня черновецьких паничів з року 1800” (1871), наприклад:

У дуброві над водою
Там столітній дуб стояв,
Зеленів і красувався,
В синє небо зазірав [1, с. 86]
U U — U U U — U
U U — U — U —
U U — U U U — U
— U — U U —

Фіксуємо в автора і приклад сімнадцятискладовика з катренною схемою 9,8,9,8 „Жовняр” (1869) (3%):

Гуділи, гриміли гармати,
Кровавий, горячий був день;
Завзято враги нападали,
Стинали, рубали ся в пень [1, с. 318]
U — U U — U U — U
U — U U — U U —
U — U U — U — U
U — U U — U U —

У поезіях „Для забави” (1869), „Озеро царя”(1869) маємо „чергування” 15-складовика зі схемою 8,7,8,7 та 16-, 14-складовика зі схемою 8,8,7,7 (5%):

Кругом столітній ліс стоїть,
Там озеро видати
Глибоке, чорне, як той гріх,
Аж лячно споминати[1, с. 314]
U—U—U—U—
U—UUU—U
U—U—UUU—
U—UUU—U

Комбінації різноскладових урегульованих силабічних рядків характерні для 13 % творів. „Мертвецька нічна гульня” (1869), - 12, 11, 12, 11, „Веснянка” (1869) - 4,4,5,5,4, „Чорні хмари ся розплили” (1869) - 8, 6, 8, 6, 8, 8, 8, 8, „Небо наша вітчизна” (1869) - 8, 7, 8, 7, 8, 8, 8, 8, „Ранок” (1869) - 8, 7, 8, 7, 8, 8, 6. Поліметричними вважаємо твори „Нечай”, „Пісні черновецьких панночок з року 1800”(1871), що становить 5% від загальної кількості творів цього періоду, характерними є ритми 14-складовика (8, 6, 8,6).

У десяти розділах поеми „Нечай” наявні рівноскладові та різноскладові (урегульовані і нерегульовані) силабічні рядки: у I розділі маємо 10-складовик з катренною схемою (5+5), 14-складовий вірш у катренному варіанті зі схемою 12, 10, 12, 10; у II - схеми 10, 11, 9, 8 та 9, 9, 8, 8; у III - 9, 8, 9, 8, IV - 10, 10, 6, 6, 5; V, VII, VIII - 14-складовий вірш у катренному варіанті зі схемою (8+6)2; VI - 6-складовик; IX - 6, 6, 8, 6; X - 5-15.

Будова 8% творів окресленого періоду має силабо-тонічний характер.

Урегульований Я4343 властивий поезії „Заграй, ти цигане старий” (1870), наприклад:

Заграй, ти Цигане старий, U—U—UUU—
Такої, як гадаю: U—U—U—U—
І грошей дам, вина ти дам U—U—U—U—
І всього, що лиш маю; [1, с.93] U—U—U—U—

Ритм чотиристового амфібрахія з жіночою цезурою після другої стопи характерний для поезії „Наша Буковина”(1869), „Марійка” (1875).

Приклад з поезії „Наша Буковина”:
Де красне смерека і сосна росте,
Де мильше трембіта у вечер гуде,
Де більше пасе ся розкішний товар,
Де висше ся носить орел аж до хмар? [1, с. 91].

U—UU—UU—UU—
U—UU—UU—UU—
U—UU—UU—UU—
U—UU—UU—UU—
U—UU—UU—UU—
U—UU—UU—UU—

У поезії „Марійка”:
Дитино рідненька, що сталось з тобов?
І днину і нічку долинов, горов
Шукала-м, питала-м. Де-сь була? скажи!
На двоє серденька у грудях не рви [1, с. 325]
U—UU—UU—UU—
U—UU—UU—UU—
U—UU—UU—UU—
U—UU—UU—UU—

84% поетичних творів І. Воробкевича цього періоду - строфічні. З них 79 % монострофічні, різнострофічні становлять 5%.

Поет використав 6 видів строф (катрен, п'ятирядник,шестирядник, семирядник, дев'ятирядник, десятирядник).

Серед монострофічних творів переважають чотирирядкові 68%, з них 50% становлять поезії, які автор не поділяє на катрени.

Для 55% поезій характерне неповне римування. Серед них виділяємо такі схеми римування:

АВСВ (26%) - „Величайте Бога”, „Вечірня пісня”, „Над ставочком місяць світить”, „Рідна мова”, „Мов загуло, проминуло”, „Вже зайшло за гори сонце”, „Братови моєму”, „Прилетіли ластівоньки”, „Ще дитиною в гроді”, „Одним доля на сорочку”:

Прилетіли ластівоньки А
з далекого краю В
та співають, літаючи: С
Витаєм тя, маю! [1, с. 95] В

AbCb (21%) - „Мертвецька нічна гульня”, „Моліться Богу”, „Збудилась Русь”, „Жовняр”, „Скаменіла багачка”, „Перстень”, „На марши”, „У дуброві над водою”.

Приклад з поеми „Скаменіла багачка”

У нашій Буковині, А
Де Черемош тече, в
Де сосна і смерека С
Під хмари аж росте,- [1, с. 76] в
aBcB (3%) - „Озеро царя”:

Кругом столітній ліс стоїть, а
Там озеро видати В

Глибоке, чорне, як той гріх, с
Аж лячно споминати [1. с.314] В

aabb (8%) представлено у чотирьох віршах, що становлять 10% від загальної кількості: „Скаменілий богач”, „Монастирська рожа”, „Марійка”, „Козак Торба”:

Дитино рідненька, що сталось з тобов? а
І днину і нічку долинов, горов а
Шукала-м, питала-м. Де-сь була? скажи! в

На двоє серденька у грудях не рви[1, с. 325] b
 ААВВ (5%), „Драгоманка”, „Белізар”:
 Босфор стогне, скаженіє, аж сум побирає, А
 Із-за хмари білолиций лячно виглядає, А
 Византія горда, славна, з вежами, хрестами В
 Приоділась, украсилась мраков, туманами[1,
 с. 319-320] В

abcb (5%) - „Ставок в долині там стояв”, „Три
 круки”:

Ой летіли круки три а

Сіли над Дніпром, b

Стали гратися всі три с

Дзюбом і крилом[1, с. 322] b

У п'ятиряднику „Веснянка” (3%) засвідчено
 таку схему римування ааВВа, СdEEd.

Для семирядників (5%) характерні такі схеми
 римування: AbAbCCC („Ранок”), aabbccD („Наша
 Буковина”).

Один раз поет вдався до дев'ятирядника.
 Дев'ятивіршова строфа з римуванням
 ABCBDFEFG характерна для твору „Іван з Пути-
 лова” (1870).

Несистемне римування фіксуємо у шести тво-
 рах („Чорні хмари ся розплили”, „Для забави”,
 „Небо наша вітчизна”, „Нечай”, „Заграй, ти Цигане
 старий”, „Пісня черновецьких панночок з року
 1800”).

Характерною ознакою цього періоду є пере-
 вага творів з жіночими римами (55%). Поезії, в яких
 чоловічі і жіночі рими чергуються у різній послідо-
 вності, становлять 26%.

Жіноча рима характерна для таких поезій, як
 „Величайте Бога”, „Вечірня пісня”, „Над ставоч-
 ком місяць світить”, „Рідна мова”, „Мов загуло,
 проминуло”, „Вже зайшло за гори сонце”, „Братови
 моєму”, „Прилетіли ластівоньки”, „Ще дитиною в
 гроді”, „Одним доля на сорочку”, „Іван з Путилова”,
 „Драгоманка”, „Белізар”.

У творах „Скаменілий богач”, „Монастирська
 рожа”, „Марійка”, „Козак Торба”, „Ставок в долині
 там стояв”, „Три круки” спостерігаємо чоловічу
 риму.

Дактилічну риму у творах цього періоду не фі-
 ксуємо жодного разу.

89% поетових рим цього періоду – точні, 7% -
 неточні, 4% - приблизні.

39% складають твори, в яких усі рими – точні
 („Чорні хмари ся розплили”, „На марши”, „Над ста-
 вочком місяць світить”, „Для забави”, „Величайте
 Бога”, „Моліться Богу”, „Ранок”, „Наша Буко-
 вина”, „Заграй, ти Цигане старий”, „Прилетіли лас-
 тівоньки”, „Козак Торба”, „Три круки”, „Мертве-
 цька нічна гульня”).

45.5% поетових рим дієслівні, 25% - різногра-
 матичні.

87% рим цього періоду – бідні, 83% - глибока,
 86% - неповна, що вказує на низький рівень худож-
 ньої вишуканості творчості поета. Отже, у творах
 С. Воробкевича (1867-1975) домінує силабічне вір-
 шування (92%). Різноскладові твори (74%) прева-
 люють над рівноскладовими (18%). Серед рівно-

складових поет розробляв шестискладовик, во-
 сьми-, десяти-, тринадцяти-, і чотирнадцатискладо-
 вик.

Частка строфічних творів (84%) є значно біль-
 шою, ніж не строфічних, хоча часто сам автор на
 поділяє вірш на строфи. Для Для 55% поезій харак-
 терне неповне римування зі схемами ABCB, AbCb,
 aBcB. 89% поетових рим цього періоду – точні, 7%
 - неточні, 4% - приблизні.

Висновки. У статті проаналізовано віршовані
 твори українського буковинського поета Сидора
 Воробкевича у зрізі метрики, ритміки, строфіки та
 римування. Показано, що в поетичній творчості
 (1867-1875) переважають силабічні твори (92%): (у
 річці силабіки поет розвивав 6, 8, 10, 13, 14-скла-
 довик). 8% творів поетової творчості цього періоду
 є силабо-тонічними. Більшість творів цього періоду
 є строфічними. Прослідковуємо 7 типів строф: кат-
 рен, 5, 6, 7, 8, 9, 10-рядник. Катрени: ABCB, AbCb,
 aBcB, abcb, aabb, 5-рядники характеризуються та-
 кими схемами: ааВВа, СdEEd. Схему AbAbCCC
 знаходимо у 7-ряднику. 9-рядникам притаманне ри-
 мування за схемою ABCBDFEFC. У творах С. Во-
 робкевича зазначеного періоду переважають жіночі
 рими (55%). У 26% спостерігаємо чергування чо-
 ловічих і жіночих рим. Чоловічі рими фіксуємо у
 шести творах.

Точні рими – 89%; приблизні – 4%, неточні –
 7%. У 39% всіх творів рими – точні. Дієслівне ри-
 мування знаходимо у 45.5; 25% прослідковуємо рі-
 знограматичне римування.

Загалом треба зазначити, що твори С. Вороб-
 кевича у віршуванні не є дуже високоякісними, але
 деякі його зразки можуть стати добрим прикладом
 для наслідування. Основні параметри тому вказі-
 вка. Таким було віршування С. Воробкевича ран-
 нього періоду творчості. На часі – розгляд поетової
 версифікації наступних періодів.

Література

1. Твори Ізидора Воробкевича. – У 3 т. Т. 1.–
 Львів: Просвіта, 1909. – 420 с.
2. Твори Ізидора Воробкевича. – У 3 т. Т. 3.–
 Львів: Просвіта, 1909. – 418 с. Ковалець Л. М. В
 епоху Федьковича, в епоху ранньої Кобилянської...
 до проблеми актуалізації спадщини інших учасни-
 ків літературного процесу на Буковині / Лідія Кова-
 лець // Слово і час. - №6.- 2016. – С. 63-67.
3. Ковалець Л. М. «Я душею вєгда на вас ду-
 мав...» (С.Воробкевич у взаєминах з Ю. Федькови-
 чем) /Лідія Ковалець //Науковий вісник Чернівець-
 кого національного університету імені Ю. Федько-
 вича: зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. –
 Чернівці: Чернівецький нац. ун.-т, 2012. - Вип.: 585
 – 586. - Слов'янська філологія. – С.144-148.
4. Маковей О. Загальні замітки про поезію Ізи-
 дора Воробкевича /Осип Маковей / Воробкевич І.
 Твори. – Львів, 1909, Т. 1, С. 403-407.
5. Мельничук Б. Літературознавче і художнє
 осмислення постаті С. Воробкевича /Богдан Мель-
 ничук //Науковий вісник Чернівецького національ-
 ного університету імені Ю. Федьковича: зб. Наук.

праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці: Чернівецький нац. ун.-т, 2012. - Вип.: 585 – 586. - Слов'янська філологія. – С.138-144.

6. Никоненко П., Юрійчук М. І. Сидір Воробкевич: Життя і творчість.- Чернівці: Рута, 2003. – 208с.

7. Протасова Світлана Віршування С.Воробкевича 60-х років XIX століття / Світлана Протасова //Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича: зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці: Чернівецький нац. ун.-т, 2008. - Вип.: 394 – 398. - Слов'янська філологія. – С.139-144.

8. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв. - К.: Правда Ярославичів, 1997. – 488с.

9. Франко І Зібр. творів: У 50-и т.- К:Наук. думка, 1982. – Т.33. – С. 114.

10. Франко І. Зібр. творів: в 50-ти т. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 39: [Літературно-критичні праці (1911-1914). Література і мистецтво]. – 703 с.

11. Шаблювський В. Фольклорні джерела україншовної та румушовної творчості С. Воробкевича /В. Шаблювський //Слов'янське літературознавство і фольклористика Вип. 14. /редкол.: Г. Д. Вервес, О. І. Дей, В. О. Захаржевська та ін. – К. : Наук. думка, 1984.- С. 62-68.

ДИАЛЕКТИКА ДЕТСТВА И УСИЛЕНИЕ РЕАЛИСТИЧЕСКОГО НАЧАЛА В АВТОБИОГРАФИЧЕСКОЙ ПРОЗЕ С.ЩИПАЧЕВА

Яхьяева З.И.

*к.ф.н., доцент кафедры литературы и методики преподавания
Чеченского государственного педагогического университета*

THE DIALECTIC OF CHILDHOOD AND BEGINNING TO GAIN A REALISTIC AUTOBIOGRAPHICAL PROSE S.SCHIPACHEVA

Zahyaeva Z.I.

PhD, assistant professor of literature and methods of teaching the Chechen State Pedagogical University

Аннотация

В статье рассматриваются особенности художественного исследования диалектики детства в автобиографической прозе известного русского поэта советского периода С.Щипачева, ставится цель анализа отражения детской психологии. Отмечается зрелость писателя в воссоздании эпохи первых двух десятилетий XX века проблемы национального народного характера. В работе проводится характеристика усиления реалистического начала в автобиографической книге С.Щипачева.

Abstract

The article discusses the features of the artistic study of the dialectic of childhood in the autobiographical prose of the famous Russian poet of the Soviet period S.Schipacheva, the aim is the analysis of the reflection of child psychology. Noted writer maturity in recreating the era of the first two decades of the twentieth century, the problem of the national popular character. The work is carried out the gain realistic start in his autobiography S.Schipacheva.

Ключевые слова: автобиографическая, лиро-эпическая проза, реализм, деталь, бытийно-онтологическое, социальное, психологизм.

Keywords: autobiographical, lyrical-epic prose, realism, detail, existentially-ontological, social, psychology.

В наследии известного русского поэта советского периода Степана Щипачева (1899 —1980) занимает непреходящее место его автобиографическая проза – а именно произведение, которое вышло в свет в 1958 году на волне оттепели (книга С.Щипачева «Березовый сок» (Повесть о детстве)). Действие повести происходит в сложный исторический период – на протяжении первых полутора десятилетий XX века, в ней представлено глубоко художественное исследование детской психологии, диалектики детской судьбы. По нашему мнению, автобиографическая проза писателя отличается не меньшей широтой и глубиной бытийно-онтологического постижения многогранной действительности, чем его поэзия. С.Щипачев глубоко показывает, как при детском доверчивом, открытом, наивном и непосредственном восприятии людей,

явлений и событий в юном автобиографическом герое повести «Березовый сок» постепенно формируются стойкие черты характера, твердые убеждения и принципы.

Социальное взросление десятилетнего героя активно происходит во время его работы батраком (главы "В чужую деревню", "Не пашне", "Хозяинский хлеб"). Неожиданно в безмятежную и светлую картину детства, пусть босоногого и полунищего, но живого, активного, полноценного, врывается тревожная нота. В самом разгаре игры мальчика позвали домой. «Обхватив рукой ведерко, я вбежал в избу, еще не остывший от игры. Хотелось похвататься, сколько бабок выиграл, но я словно споткнулся, остановился у порога и не знал, что делать»[1,330]. Резко замедляется и как бы сникает стремительный ритм прозы: «На лавке сидел хо-

зьяин и дымил сигаркой. Упавшим голосом я поздравился с ним и, роняя бабки, поставил ведро на пол.

- Собирайся, Степанушко, - печально и ласково сказала мать» [1, 330].

Глубоко и тонко передает автор психологическое состояние героя: «Сердце у меня заныло. Было трудно сразу поверить, что вот сейчас хозяин увезет меня в чужую деревню, что к амбару Ефима играть с ребятами в бабки я не вернусь и в школу завтра Серега и Гришка пойдут без меня» [1, 335]. Особое сожаление у мальчика вызывает расставание со школой, в которой он с искренним интересом и даже восторгом учился уже второй год. Проезжая мимо нее с хозяином, ребенок «с тоской заглядывал в ее голубоватые окна, особенно в то, крайнее, у которого стояла парта, знакомая мне до последней царапинки и чернильного пятнышка. Я даже увидел ее черный краешек, но Гнедко круто повернул налево, и школа осталась за спиной» [1, 336]. Это прощание и с детством, и со школой вызывает у читателя острое и щемящее, но далекое от сентиментального чувство – чувство внимания и жалости к ребенку, у которого насильственно, противоестественно окончилось детство.

В главе "Хозяйский хлеб" дается всестороннее, убедительное и меткое, особенно же интересное тем, что пропущено через восприятие ребенка, раскрытие психологии личности и другого, взрослого, персонажа, незаурядного и сложного характера типичного представителя сословия первоначального накопления капитала. Матвей Казанцев - зажиточный мужик. Он неглуп, неленив, на своем уровне грамотен и даже начитан и вместе с тем еще не полностью оторван от породившей его среды. Его обычная манера - грубоватая ласковость, разговор "на равных" с маленьким батраком - нехитрый метод завоевания полного расположения и доверия простодушного и старательного «борноволака» (именно так назывался род его тяжелой физической работы) Степанко. «Помощничек», «орел» - такие обращения в устах кулака, конечно же, подкупают мальчика-сироту, лишенного отцовской ласки.

Не сразу начинает различать герой подлинную и мнимую доброту, за внешне гуманным, человеческим отношением – хозяйскую безжалостную хватку. Буквально надрываясь, мальчик охотно поначалу выполняет тяжелую и грубую работу, стараясь проявить усердие и ловкость, отвечая добром на крохи внимания, полученные от хозяина. Постепенно герой-подросток начинает правильно разбираться в людях и событиях. Важная роль в формировании его социальных представлений принадлежит подростку Фомке, уже пять лет батрачившему в чужих домах. Тот раскрывает глаза первоначально безоглядно доверчивому мальчику на псевдогуманность хозяина. Степанко не сразу верит этому, полагая, что Фомка наговаривает на кулака из зависти. Но вскоре окончательно убеждается в правоте друга.

Одновременно в главе «На пашне» реалистически глубоко показаны разные стороны бытия: и

поэзия земледельческой работы, и непосильная тяжесть крестьянского труда для мальчика, вызывающая физические страдания и, одновременно, его терпение, стойкость, светлый, пронизанный народным оптимизмом, несмотря ни на что, взгляд на мир: «Весна была холодная. Когда начали сеять, в лесных овражках и под кустами черемухи еще лежали ледяные корки. Обутки на мне давно разбились, работал я в поле босиком. Ноги снова покрылись цыпками, на ладонях и суставах пальцев вскочили нарывы» [1, 346].

Хозяин использовал для работы весь световой день, прихватывал и лунные ночи, безжалостно поднимая смертельно уставшего мальчика, сам же продолжал ненадолго прерванный сон: «Солнце стояло у самой земли; длинные тени от лошадей и от меня доставали до того березового леска, у которого стояла телега. Сидел я на Гнедке, должно быть, еще нахохленный, заспанный, но, когда снова повернул коней к солнцу, сразу стало веселей...» [1, 347]. Далее следует интересное и свидетельство неизбежности жизненных сил и раннего пробуждения в мальчике духа творчества, поэтического чувства, лирического настроения и склада характера. "Пока хозяин спал, я перепел все частушки и песни, какие знал, даже ту, которую придумал зимой на масленице» [1, 348]. Герой-рассказчик трогательно вспоминает историю праздничного общения с соседскими девочками. Отметим, что многие эпизоды, в том числе и этот, вспоминаются автором с заметной улыбкой, с теплым юмором. Но он неизменно серьезен и скуп на выражения чувств в других случаях:

«Еще никогда а не уставал я так, как в этот раз. После того, как распряг лошадей, я прислонился к переднему колесу и сразу заснул. Хозяин уложил меня на разостланное сено, укрыв тем же рваным полушубком, под которым я спал вчера, но ничего этого я не слышал. Укладывал он меня, наверное, с темп же шутками и прибаутками, что и вчера, но поспать как следует не дал, разбудил задолго до рассвета, задумав пахать при месяце, хозяин сдернул с меня полушубок» [1, 349]. Контрастной, как бы зеркально отраженной по отношению к вышеприведенному отрывку, оказывается следующая картина крестьянской жизни, буквально насыщенная родственной сердечной теплотой, поэзией крестьянского быта и крестьянского труда – жатвы вместе с матерью на собственной полоске земли.

Следующий этап социального роста героя-подростка относится к его работе на асбестовых приисках, так называемой "кудельке". Хотя к этому времени он уже стал на год старше, многое испытал, ко многому привык, все поражает его, с одной стороны, своей новизной, непривычностью, с другой – страшной чуждостью, унынием и тоской, присутствующими капиталистическому производству: «...Сквозь жиденькие голые сосны я увидел однообразные серые постройки, за ними - целые горы щебня и камня». «В глубокой котловине... как муравьи, копошились люди, и вся она звенела и стучала. По проволоке двигался над ней какой-то боль-

шой ящик с камнями. «А вдруг опрокинется и побьет людей?!» - мелькнуло у меня в голове.

"А что, если сесть в него? Вот страшно-то было бы!" - продолжало работать мое воображение" [1, 364]. Как видим, несмотря на то, что герою рано пришлось испытать немало тяжелого, он продолжал оставаться ребенком со своей особой логикой и психологией, с его любознательностью, наивным, по-детски остроумным и непосредственным взглядом на мир: «Очутившись в забое, я сразу спросил, где тут куделька. Фролка усмехнулся и показал рукой каменную породу, иссеченную светлыми прожилками... Твердый и тяжелый асбест походил на обломки зеленовато-серых каменных плиток, а не на кудельку, какую она представлялась мне в детстве. Но я отломил от одной такой плитки небольшой кусочек, растеребил его пальцами, и в руках на самой деле оказались мягкие, пушистые волокна». [1, 336].

Герой остро подмечает приметы нового для него, «фабричного» уклада и быта, во многом противоположного, даже враждебного привычному укладу жизни деревни, земли, природы:

«Проснулся я утром не от петушиного пения, как бывало в деревне, а от побудного гудка, от железного рева, сотрясавшего воздух» [1, 366]. Работа на прииске с его казармами, полицейскими, управляющими остается совершенно чуждой для уроженца деревни Щипачи. Поэтому, «проработав на приисках пять или шесть недель, мы попросили расчет и всей артелью отправились домой: приближался сенокос» [1, 375]. Дела и заботы земледельцев были очень близки и органичны для взрослеющего героя повести. Автор в диалектическом драматизме отрочества своего автобиографического героя, тем не менее, упорно подчеркивает черты и признаки гармонии, свойственные росту и воспитанию «естественного человека».

Литература

1. Щипачев С. П. Берёзовый сок. Повесть о детстве, М. 1986. 202 с.

References

1. Shchipachev SP Birch juice. The story about childhood, M. 1986. 202 p.

POLITICAL SCIENCES

ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА США ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ Б. КЛИНТОНЕ

Медовкина Л.Ю.

*к.и.н., доцент, доцент кафедры
международных отношений и внешней политики
Донецкий национальный университет*

INFORMATIVE POLICY OF THE UNITED STATES UNDER B. CLINTON

Medovkina L.Y.

*Candidate of Historical Sciences., Associate Professor,
Associate Professor International relations and foreign policy
Donetsk National University*

Аннотация

В данной статье автор определяет, что в конце XX в. вследствие информационной революции произошло создание и развитие информационной среды и, что так называемая информационная революция впервые началась в США. Автор приходит к выводу, что центральное место в национальном политическом курсе в период президентства Б. Клинтона занимала информационная политика. Целью национальной информационной политики США при Б. Клинтоне было регулирование информационных потоков в общественно-политической, экономической, научно-технической и военной областях для дальнейшего использования информационной составляющей в процессе так называемых информационных войн, прежде всего, на постсоветском пространстве и особенно на территории Российской Федерации.

Abstract

In this article the author determines that at the end of the twentieth century, as a result of the information revolution, the information environment was created and developed, and that the so-called information revolution first took place in the United States.

The author comes to the conclusion that the central place in the national political course during the presidency of B. Clinton was occupied by information policy.

The goal of the national information policy of the United States under B. Clinton was the regulation of information flows in the sociopolitical, economic, scientific, technical and military fields for the further use of the information component in the process of so-called information wars, first of all in the post-Soviet area, and especially in the territory of the Russian Federation.

Ключевые слова: информационная революция, информационная политика, информационная война, РФ, США.

Keywords: Information revolution, Information policy, Information war, Russian Federation, the USA.

Информационная политика в развитых государствах представляет собой комплекс технологий, методов и способов деятельности компетентных органов страны по контролированию, регулированию и проектированию процессов в области получения, хранения, обработки, внедрения и распространения информации. Правительство регулирует надлежащее распределение информационных ресурсов, совокупные основы информационной деятельности, определяет приоритеты для обеспечения государственных интересов.

В конце XX в., вследствие информационной революции произошло создание и развитие информационной среды. Возникли и очень быстро распространились новейшие технологические процессы, которые позволили населению Земли формировать, хранить, обрабатывать и передавать информационные сообщения в любом количестве в режиме реального времени [5]. На сегодняшний

день ни для кого не является тайной, что так называемая информационная революция впервые зародилась в США.

Американские политические лидеры одними из первых поняли, что научно-технологическое развитие, которое лежит в основе производительности труда, имеет решающее значение для повышения уровня жизни граждан США. В условиях всемирной экономической и технической конкуренции руководство Соединенных Штатов Америки сошло во мнении, что следует разрабатывать научно-технологическую политику, основанную на национальном общественном согласии.

Предшественник президента Билла Клинтона (1993-2001 гг. президентства), экс-президент Джордж Буш (1989-1993 гг. президентства) в «Повестке дня реформирования общества Америки» особую ценность придавал иностранным инвестициям, направленным в научные разработки, формирование и развитие высоких технологий. Клинтон положил данную концепцию в основу главных

принципов собственной предвыборной кампании, а его правительство за первые два года его президентства выступило организатором большого количества проектов в этой сфере деятельности [9].

Центральное место в национальном политическом курсе в период президентства Б. Клинтона занимала информационная политика. Для сохранения статуса лидера и регулирования интенсификации бизнеса в 1993 г. в США был принят национальный проект «Национальная информационная инфраструктура» (НИИ – National Inform Infrastructure), который базировался на возможностях глобальной сети Интернет [1, С. 186-188].

Учреждение «Национальной информационной инфраструктуры» (НИИ) выступило в роли интегрирования и слияния всех физических частей, открытых для различных отраслей промышленности. Более того, данный проект подразумевал, что новейшие достижения в технологической сфере, являющиеся открытыми и доступными государству, бизнес-сфере и физическим лицам, представляют собой основу для жизни национального общества в информационном веке.

Следует отметить, что целью национальной информационной политики США при Б. Клинтоне было регулирование информационных потоков в общественно-политической, экономической, научно-технической и военной областях для упорядочивания контроля со стороны государства и независимости деятельности в сфере предпринимательства. Информационная составляющая расценивалась как ключевой национальный ресурс. Системы, которые обеспечивали формирование, обработку и распространение информации, стали основным стратегическим фактором становления информационной индустрии и построения системы информационной инфраструктуры.

Государственная политика подразумевала необходимость увеличения и повышения качества информационной составляющей, усиления воздействия на государства Латинской Америки, Центральной и Западной Европы, Азиатско-Тихоокеанского региона и на страны постсоветского пространства.

При президенте Б. Клинтоне Соединенные Штаты Америки, как отмечалось выше, первыми в мире стали расценивать кибернетическое пространство как новую зону ведения военных действий наравне с наземной, морской и воздушно-космической областями. В 1998 г. Комитет начальников штабов вооружённых сил США опубликовал «Доктрину проведения информационных операций» (Joint doctrine of information operation) [11]. В представленной доктрине впервые сообщается о прецеденте подготовки к началу наступательных информационных мероприятий. Момент начала таких мероприятий не ограничивается ведением боевых действий, предполагалось применять их и в мирное время. Однако американскими специалистами в области информационных войн отмечалось, что процесс использования наступательного информационного оружия будет проводиться при полном следовании соответствующим международным

нормам и договорам [5]. Осенью 1999 г. был создан центр ведения кибернетической войны. Ранее директивой президента США PDD-68 от 30.01.1999 была создана специализированная структура для ведения информационных войн – Международная группа по общественной информации (International Public Information Group) [11].

Задачи этого учреждения включают в себя высококачественное использование разведывательной информации, чтобы «влиять на эмоции, мотивы, действия иностранных правительств, организаций и отдельных лиц». Важную роль в формировании Центрального разведывательного управления Соединенных Штатов (ЦРУ) сыграло интеллектуальное общество.

В «Независимой газете» 31 мая 2000 года были точно определены методы информационного и психологического воздействия Соединенных Штатов в России. Помимо «Свободы» и «Голоса Америки», консультативные и информационно-ресурсные центры находились в посольствах и консульствах, которые действуют с целью информационной манипуляционной деятельности в своих районах от Москвы до Владивостока на территории Российской Федерации. В дополнение к этому, существует большое количество фондов, филиалов Национального института прессы, пресс-центра Агентства международного развития [6]. При президенте Б. Клинтоне американское руководство сформировало четкое и очень конкретное понимание того, какой образ Соединенных Штатов должен формироваться в глазах политического класса Российской Федерации и населения государства.

Сформировавшаяся к началу XXI в. теория информационных операций американской армии дала возможность значительно увеличить диапазон решаемых целей во всех фазах военных противостояний.

В период президентства Билла Клинтона в 1993–2001 гг. продолжался процесс американизации масс-медиа в «технологическом» и методологическом отношении, а также процесс завоевания все большего сегмента информационно-культурного спектра продукцией Голливуда. К началу 2000-х гг. около 60-70 % российского рынка киноиндустрии было заполнено культурно чуждой, разлагающей и развращающей нравственность населения РФ кинопродукцией из США. Аналогичная ситуация сложилась и на рынке видеопродукции и компьютерных игр.

Что касается вопросов межэтнических и межконфессиональных отношений, то в 1990-х годах во время пребывания у власти Б. Клинтона в неолиберальных средствах массовой информации Соединенные Штаты проводили свою деятельность на основе провокации и управления вооруженными конфликтами, используя безумные мотивы, прежде всего, демонизацию (технология манипуляции, которая пропагандирует идею создание общественного мнения) чеченцев, а также российских кавказцев. Тема «этнических преступных сообществ», которая препятствует жизни россиян, стала одной из главных в начале 1990-х годов. Затем, после начала

первого чеченского противостояния, героизм сепаратистов был освещен средствами массовой информации на высоком уровне. Высокая поддержка Запада контролируемых конфликтов (хаоса) была очевидна.

Одним из ярких примеров формирования информационной операции является конфликт в Сербии в 1999 году. Информационная и психологическая подготовка к вооруженной интервенции НАТО началась в 1998 году. Глава югославского государства Сл. Милошевич начал демонизировать и в то же время представлять славянских людей с некоторой реинкарнацией карателей Второй мировой войны [4]. В западных СМИ началось постепенное подстрекательство антисербских настроений: они писали о жестокости сербского населения в Косово и Метохии. Результатом регулярной демонстрации на телевизионных каналах, газетах и журналах «сербских зверств» и «страданий албанских народов» было то, что к концу 1998 года - началу 1999 года общественное мнение Запада было в основном подготовлено к принятию решительного решения, которое касалось косовской проблемы. Опросы общественного мнения, проведенные накануне войны в странах НАТО, показали, что воздушные удары в Союзной Республике Югославии готовы поддержать около 55-70% населения этих стран. Глядя на «ужасы геноцида», западный зритель воспринимал вопиющее и грубое вмешательство «цивилизованных» стран во внутренние дела Югославии как нечто само собой разумеющееся, нормальное, правильное и необходимое [10].

В связи с такими политическими изменениями наиболее вероятным сценарием является информационная агрессия против государства, которая предшествовала полномасштабным боевым действиям. Это позволяет достигать и достигать информационного преимущества - сбора, обработки и распространения непрерывного потока информации, а также предотвращения использования информации противником [5, с.158].

Согласно информации вашингтонских исследователей, в первую неделю боевых действий 80 % сюжетов, которые были опубликованы журналистами, содержали только те факты, которые наблюдали репортёры, но не было ни единого интервью. Кроме того, около 60 % из этих репортажей были прямыми и не сопровождалось никакими комментариями. Журналисты, находившиеся бок о бок с военными и будучи обязанными им своей безопасностью, постепенно разделяли точку зрения солдат. Такая работа журналистов в зоне боевых действий, стала орудием крупномасштабной PR-компании [5].

Информационную политику США в период пребывания у власти Билла Клинтона можно увидеть в России в первой чеченской Кампании. Конфликт в 1994-1996 гг., который стали называть «Первая Телевизионная война» в России.

Первая Чеченская кампания, по мнению многих ученых была проиграна Российской Федерацией, особенно в области информации. К причи-

нам, следует отнести следующие, а именно свободное перемещение журналистов, которые беспрепятственно могли брать интервью у террористов и тот факт, что журналисты не выступали на стороне собственного государства, а относились с сочувствием к боевикам. Чеченская компания разделила СМИ на, тех, кто поддерживает позицию законных властей государства и тех, кто был подконтролен Западу и шел против легитимной власти. Такая позиция СМИ не могла принести успеха и достигнуть поставленных целей в информационном противостоянии, а именно сформировать единое мнение у общественности [8].

Во время конфликта Запад стремительно формировал среди российских слушателей, зрителей и читателей убеждение в том, что «бюджет не выдержит военных расходов». Кроме того, прочеченские агитаторы-пропагандисты давили на мораль, доказывая, что сопротивление бандитам и налетчикам – занятие не для порядочных людей и, тем более, не для настоящих христиан. Следует отметить, что в своей книге «Моя жизнь» Билл Клинтон описывает Первую чеченскую кампанию как кровавую войну России против сепаратистов в Чечне, акцентируя внимание на том, что Россия необоснованно применяла силу и не прилагала достаточно усилий для разрешения конфликта путем переговоров [3, С. 733]. Не поддержав военные действия, Б. Клинтон все же прилетел в Москву на празднование 50-й годовщины окончания Второй мировой войны в Европе, аргументируя свой визит в РФ необходимостью принятия решения по двум «непростым» вопросам, которые касались расширения НАТО и помощи России в развитии ядерной программы Ирана. Результатом переговоров стало согласие Б. Ельцина присоединиться к программе «Партнерство ради мира», но свое решение он отказался объявить публично до выборов [3, С. 734]. Этот факт дает нам возможность утверждать, что это была четкая информационная составляющая переговорного процесса. Если бы все результаты переговоров были объявлены, то Б. Ельцин был бы обвинен в больших уступках Западу, что могло бы повлиять на результат будущих выборов президента.

Во время второй военной кампании в Чечне, которая началась в 1999 г., правительство РФ в значительной степени изменило свою информационную политику, взяв под сильный контроль внутригосударственное представление информации о конфликте [7].

Таким образом, несмотря на изменения курса внешней политики администраций США в 1993–2001 гг., информационная политика развивалась последовательно, не завися от партийной принадлежности главы государства. Средства массовой информации постепенно стали действенным средством внешней политики США, частью которой являются боевые действия с применением летального оружия. Кооперация со СМИ предусматривалась при планировании Соединенными Штатами Америки военных операций.

Список литературы

1. Брижко В. Е-майбутнє та інформаційне право / В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль, Ю. Базанов; под общ. ред. М. Швеця. – 2-е вид., доп. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2006. – 234 с.
2. Гринин Л.Е. Глобализация и процессы трансформации национального суверенитета / Л.Е. Гринин // Век глобализации. – 2008. – № 4. – С. 86-97.
3. Клинтон У. Дж. Моя жизнь / Уильям Джефферсон Клинтон; Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 1088 с.
4. Милош Джошан Од агресије до трибунала. – Београд: Draslar partner, 2001. – С. 54.
5. Панарин И., Панарина Л. Информационная война и мир / И. Панарин, Л. Панарина. – М., 2003. — 384 с.
6. Фёдоров А.В. Трансформации образа России на западном экране: от эпохи идеологической конфронтации (1946–1991) до современного этапа (1992–2010) / А.В. Фёдоров. – М.: МОО «Информация для всех», 2010. – 202 с.
7. Цыгичко В.Н., Черешкин Д.С., Смолян Г.Л. Защита гражданского общества от информационного оружия в XXI веке / В.Н. Цыгичко, Д.С. Черешкин, Г.Л. Смолян. – М. - 2000. – 231 с.
8. Черешкин Д.С. Реалии информационной войны / Д.С Черешкин, Г.Л. Смолян, В.Н. Цыгичко // Защита информации. – М.: «Конфидент». – 1996. – № 4.
9. Шариков П.А. Политика США в области информационной безопасности: дисс. ... канд. полит. наук.: 07.00.02 – М., 2009 // Электронный каталог Рос. дисс.: сайт. – Режим доступа. URL: <http://www.dissercat.com/content/politika-ssha-v-oblasti-informatsionnoi-bezopasnosti> (дата обращения: 01.07.2017).
10. Hosmer S.T. The Conflict Over Kosovo. Why Milosevic Decided to Settle When He Did / S.T. Hosmer. – RAND Corporation, 2003. – 188 p.
11. Official site of Federation of American Scientists // Электронный ресурс. – Режим доступа. URL: <http://fas.org/irp/offdocs/pdd/pdd-68.htm> (дата обращения: 01.07.2017).

No 14 (14) (2017)

P.2

The scientific heritage

(Budapest, Hungary)

The journal is registered and published in Hungary.

The journal publishes scientific studies, reports and reports about achievements in different scientific fields. Journal is published in English, Hungarian, Polish, Russian, Ukrainian, German and French.

Articles are accepted each month. Frequency: 12 issues per year.

Format - A4

ISSN 9215 — 0365

All articles are reviewed

Free access to the electronic version of journal

Edition of journal does not carry responsibility for the materials published in a journal. Sending the article to the editorial the author confirms it's uniqueness and takes full responsibility for possible consequences for breaking copyright laws

Chief editor: Biro Krisztian

Managing editor: Khavash Bernat

- Gridchina Olga - Ph.D., Head of the Department of Industrial Management and Logistics (Moscow, Russian Federation)
- Singula Aleksandra - Professor, Department of Organization and Management at the University of Zagreb (Zagreb, Croatia)
- Bogdanov Dmitrij - Ph.D., candidate of pedagogical sciences, managing the laboratory (Kiev, Ukraine)
- Chukurov Valeriy - Doctor of Biological Sciences, Head of the Department of Biochemistry of the Faculty of Physics, Mathematics and Natural Sciences (Minsk, Republic of Belarus)
- Torok Dezso - Doctor of Chemistry, professor, Head of the Department of Organic Chemistry (Budapest, Hungary)
- Filipiak Pawel - doctor of political sciences, pro-rector on a management by a property complex and to the public relations (Gdansk, Poland)
- Flater Karl - Doctor of legal sciences, managing the department of theory and history of the state and legal (Koln, Germany)
- Yakushev Vasilij - Candidate of engineering sciences, associate professor of department of higher mathematics (Moscow, Russian Federation)
- Bence Orban - Doctor of sociological sciences, professor of department of philosophy of religion and religious studies (Miskolc, Hungary)
- Feld Ella - Doctor of historical sciences, managing the department of historical informatics, scientific leader of Center of economic history historical faculty (Dresden, Germany)
- Owczarek Zbigniew - Doctor of philological sciences (Warsaw, Poland)
- Shashkov Oleg - Candidate of economic sciences, associate professor of department (St. Petersburg, Russian Federation)

«The scientific heritage»

Editorial board address: Budapest, Kossuth Lajos utca 84,1204

E-mail: public@tsh-journal.com

Web: www.tsh-journal.com